

KRES.

Leposloven in znanstven list.

Leto I.

V Celovec, 1. januarja 1881.

Štev. 1.

V dan 1. januarja 1881.

Priroda, onemogla zdaj, miruje.
Lepota, vsi nebeški njeni čari
Plen dobe so, nemilo ki vihari,
Z ledenim žezlom svet ki gospoduje.

S prirodo stvarstvo hrepeneč žaluje,
Ko mine čas s presvetlimi mu dari,
Spomin katerih naše srce žari,
Da željno jih na novo pričakuje.

In glej! v bedečih sanjah razmišlja je,
Zagledam črke jaz četiri jasne,
Odprt je hipno pot mi v solučne kraje,

In pesni zopet čujem divnoglasne,
A duh sprevaja me skoz cvetne gaje
Tija, kjer zublje Kres prižiga krasne.

Lujiza Pesjakova.

Pomladanski vetrovi.

Povest iz časov francoskih vojsk.

Prvo poglavje.

Je plahotna v taki sili,
Za gospoda se je bala,
K' mu je sabljo pripas'vala.
Narodna.

Kakor peneče morsko valovje kaže se dolenjska stran kranjske dežele potniku, dospевшему po strmeji cesti na vrhunec uskoških gorá, južnega kranjskega pogorja, ki se kot dolga stena od zahoda proti vzhodu razprostira. Razgled proti severu veže potniku oko in srce. Z mnogovrstnimi bojami opasani holmi in griči se le malo vzdigujejo od tal, in le živejši in svetlejši obrisi odlikujejo višave od temnejših dolin; v tej podobi pa se lesketajo bele crkvice, kakor bliščeči biserji v umetno tkan zavoj vsipani. Na zapuščenem pogorskem obrobji in v tihih dolinskih zakotjih se marsikje vidi osamelo zidovje, podrte razvaline, sedanjim rodovom neme priče davne preteklosti. Kolikor dalje sega oko, toliko temnejša postaja podoba. Na severno-zahodnem obzorji pa dvigajo snežniki v oblake svoje snežne vrhove; tam stoji Triglav, našega domovja zvesti čuvaj iz staroveških časov.

Na severnej strani leži v vznožji hriba razgrnena prijazna, več milj dolga dolina, ktera se iz tesne zahodne ožine vedno bolj širi proti vzhodu in se razprostira v prostrano planjavo na posavskem pobrezji. Po sredi doline vali Krka počasno in lenobno svoje vodovje proti Savi, vijoča se kakor srebrosvetla nit med širokimi polji in senčnatimi logi. Na njenem bregu pa se dviga Novomesto, poglavitno mesto na Dolenjskem, sezidano na polotoku Krke, koja ga v polukrogu od treh stranij obteka. Plodne njive, zeleni travniki in košati gozdje pokrivajo valovito zemljo. Sadno drevje obdaja prijazne vasi, na nasprotnem robu doline pa se vrsté vinske gorice, izmed kterih se ponosno dviga z zalo crkvice in domačo slovensko lipo Trška gora, kinč novomeške okolice.

Na južnej strani uskoškega gorovja odpira se neizmerna raván, raztezajo se hrvatske pokrajine do Zagreba, do Karlovca; na jugozahodu se dviga Klek in hrvatsko gorovje. V podnožji gore pa leži blizu Kolpe Metlika in dalje proti zahodu Črnomelj, stari mestici, ki ste po požarih in v sedemnajstem stoletji po kugi veliko trpeli. Mnogo prebivalcev je obožalo, veliko hiš se porušilo, in podrto mestno obzidje jih ni zamoglo več braniti turških napadov. Obedve mesti in njih okolica s sosednimi griči in vinogradi, vse ono do levega brega Kolpe segajoče ravno žitno polje — vse to je stan in dom Belokranjcev. — Med temi se tudi nahajajo naselbine Uskokov, ki so kot mejni vojščaki ali graničarji čilega slovanskega ple-

mena že od leta 1547. sem odbijali krvoločne Turčine od mej našega cesarstva. Po njih se imenuje gora „uskoška“. —

Rod za rodom mine, spremené se časi, šege, običaji. Nepremično pa stojé po večnih naternih zakonih vrhovi gorá, ter gledajo z visokega stališča v nižave na bedo človeštva, zrejo prepire narodov, vidijo potoke krvi, slušajo krik obupajočih, opazujejo vesele in žalostne dogodke, čudne zagonetke človeške osode. Doli v dolini, pa tudi visoko gori po skalnatih višavah so se pehali narodi različnih plemen, dvigali se iz starih naselbin, izganjali mirno ljudstvo iz domovine, drvili se kakor roji čebel proti zahodu. Naselili so se naši pradedje po teh pokrajinah, postavili si na višavah svetišča bogov in boginj, prinašali jim darove, pri mesečnem svitu so rajali in plesaje in poperaje častili svoja božanstva. — Prišli so drugi časi, drugi nazori. Na holmih je postavilo pobožno ljudstvo sv. križ, sezidalo si cerkve po gričih, dolinah in vaseh. Ljudje so se shajali, da molijo edinega Boga; zatekali so se v hram božji ob časih tuge in nadloge. In takih časov ni bilo malo. Vest o pretekli osodi prebivalcev se čuje, kakor milo ječanje jetnika, ki se trudi, da bi železne spono iz ožuljenih rok izstrgal, da bi se znebil verig na nogah. Sliši se kakor obupni jok matere, ki išče svoje izgubljeno dete. Pogubonosna nevihta je vse poljske pridelke uničila, strašen požar je upepelil mestna poslopja, kuga je podavila v kratkem čez tisoč prebivalcev, a večni in zakleti sovrag vsega slovanstva je ulomil šestokrat iz mozlemskih krajev v mirne slovenske dežele, puštožil je mesta in vasi, izvaževal pridelke, ropal cerkve, davil starce, ter deco in ženstvo izpeljaval v robstvo. Da, te gore, ki danes jasno bliščé v solnčnem svitu, kjer se rahli vetrič ljubko igra z drevesnim perjem, kjer pastir v senci sedeč mirno posluša ptičje petje v goščavi; ti holmci, na kojih danes žari rumeno grozdje izpod zelenokošatega trsja, — da, te gore so gledale zdvijane obraze razjarjenih pošastij, ki so svojo zverinsko besnost pasle nad mukami umirajočega starca, ki so krohotaje poslušale zamolklo ihtenje od bolesti, strahu, obupa onemoglih, iz materinega naročja iztrganih otročičev. Planoli so na nje ljuti zločinci, kakor plane jastreb na uboga piščeta, a ljudstvo ni našlo mogočnega varha, da bi čez-nje razgrnol varovalna krila. V cerkvi so sirote na kolenih klečé na prsa trkale, v občnih sprevodih so tla s solzami rosile in enoglasno je odmevala iz dna pobitega srca izvirajoča prošnja: Gospod, reši nas v sili!

Kdo bi naštel vse sile in nadloge, ki so težile ljudstvo! Prešle so ene, prišle so druge. Poglejmo tudi sedaj z gore doli v nižavo! Žalostno, tužno stanje! Ljudstvo zdihuje nezadovoljno pod tujim jarmom. Tam v daljavi molí kvišku iz tal razpokano zidovje in začrnele stene. To je pogorišče! Pepel in oglje pokriva sedaj zapuščeni kraj, kjer je bilo prej ljudem srečno domovje. Saj so še le pretekla komaj štiri leta od onega časa, ko je sovražnik s hudo silo pridrl v te kraje ter upornost

in rodoljubje domačinov, ki so hoteli z orožjem v roci braniti svoj dom francoskega naliva, s tem kaznoval, da je njim upepelil poslopja in vasi. Slavnoznan orel avstrijski se je moral umaknoti, in sedaj visé po vseh mestih razobešeni francoski prapori.

V vasici poleg stranske ceste, ki se vije proti malemu mesticu na jugozahodu uskoškega gorovja, je nenavadno živo gibanje. Popoldansko solnce vroče pripeka ali vendar mlado in staro popušča dobrodejno senco; vsi tekajo na cesto, eden drugega radovedno poprašujejo, ugibljejo in kažejo po cesti gori. Daleč na cesti, na zadnjem najvišjem klanci se vzdiga oblak, sliši se stopanje konjskih kopit in orožja brenket. Radovedno gledajo in čakajo vaščanje, ali hitro so čakali. Iz prašnega oblaka se zablišči orožje in kmalu se že lahko spozna vojaška oprava francoskih konjikov. Še en trenotek in v diru prijezdijo v vas, njim na čelu višji častnik, ustavijo se sredi vasi, in poskačejo raz konj. Bilo jih je kakih štirideset. Otroci obstopijo in ogledujejo vojake; sicer jih je v zadnjih letih že dosta šlo skozi vas, ali konjikov niso še nikoli videli. Možje so jih pa le po strani ogledovali, dobro vedé da v teh časih vojaki nič prida ne prinesó. Toda vojaki so se malo časa mudili v vasi. Napili so se vode in nekoliko počili, na to pa zopet zasedli konje in zdirjali po cesti proti mestu, kamor so bili namenjeni.

Vaščanom se je kamen od srea odvalil, ko zadnji konjik vas zapusti. Sešli so se pod lipo in začeli ugibati, kaj more ta vojaški pohod pomeniti.

„Že zopet vojaki! Komaj so eni odšli, že so drugi tukaj.“

„Dobrega gotovo niso prinesli“, odgovarja drugi kmet prvemu.

„Kaj pa, ko bi pa kaj slišali ali slutili o naših naklepih?“ se oglasi neki drugi.

„Molči, molči, Juri!“ pošepne mu njegov sosed in ga potisne na stran, „saj nismo sami! Ali ne vidiš tujeev? Ko bi nas kdo ovadil.“

„Pri nas ne morejo ničesar več dobiti. Vzeli so nam vse, kar smo imeli“, pristavi drugi proti celi družbi obrnen.

„Zato so pa začeli že crkve ropati. To sem včeraj slišal.“

„Kaj ste slišali, oče!“

„Sinoči je bil pri meni neki Ribničan, ki je s svojo suho robo prišel tja na Bled na Gorenjsko. Tam je bil priča čudnim dogodkom. Kakor sem rekel, Francozje so začeli crkveno premoženje, posebno zaklade romarskih crkev uporabljati za svoje državne namene. Tudi blejsko crkvico na jezeru bi imela ta osoda zadeti. Ko pa pride iz Radoljice uradnik, da bi crkveno posodo odvel, obstopijo ga ženske in ga prosijo na vso moč, da bi jim ne oropal crkve. Med tem so druge vse čolne in ladije odvezale in na sredo jezera odrinole. Uradnik hoče nato z vojaško pomočjo iztirjati vožnjo do otoka, ali v tem hipu zazvoné na otoku vsi

žvonovi, da naznanijo veliko silo. Ljudje privró iz cele okolice in se žugáje bližajo. Uradnik spozna nevarnost in bojzljivo popiha domú. Tako mi je pravil Ribničan; Ribničanje pa radi *ne* lažejo.“

„Verjetno, vse verjetno! Prav so storili! Kmetje si morajo sami pomagati, saj nima kmet nobenega pravega prijatelja.“

„Pač, pač! mi imamo v naši sredi dobrega moža, ki ima pravo sree za nas. Ta nas ne zapusti v nobeni sili, v vsako borno kmečko hišo stopi, če je treba pomagati. In vendar je imeniten, bogat in učen. Poglejte ga, po cesti gre proti nam, — lipniški gospod.“

Kmetje pogledajo vsi na zaznamovano stran, snamejo pokrivalo z glave, ter spoštljivo in zaupno pričakujejo lipniškega gospoda. Od one strani, kamor so odšli vojaki, se namreč približuje mlad mož, lepe in čvrste postave. Iz lic mu je sijal pogum in ponos, toda temni oblak, kateri mu je grbančil čelo in kojega se ni mogel znebiti, pričal je brezdvomno, da težke skrbi vznemirjajo njegovo dušo. Zamišljeno je stopal z v tla uprtimi očmi, ne oziraje se ne na levo ne na pravo. Bil je to lipniški gospodar.

Prišedši v vas kmete prijazno pozdravlja; starejšim roko podaja ter se z njimi pogovarja o dohodu vojakov, ktere je tudi on videl, o revnem kmečkem stanju in o drugih domačih stvareh. Zapazil je pri mnogih skrivnostne obraze; niso mu odšli njih dolgi in prašajoči pogledi. Spoznal je, da bi radi z njim govorili. Ali bili so tujci v njihovi družbi, ki so vedno njih pogovore poslušali, a nikdo ni prav vedel, od kod da so prišli. Lipniški gospod je takoj spoznal, da ni varno sedaj o skrivnostnih rečeh govoriti, zato se poslovi in urno proti domu odpravi.

Odhajajočemu se pa približa starček in mu rahlo na uho šepče: „Orožje je pripravljeno, sekire nabrušene, prirojeno srčnost so nam pomnožili tlačitelji. Gospod, tvoji sokoli težko čakajo znamenja, da poleté na delo, da potrebijó ostudno črvad, ki ujeda naše meso in nam iz rok trga s krvavimi žulji pridobljeno hrano. Zaukaži gospod, in vsak bo na svojem mestu.“

Približa se mu zopet drugi ter pravi: „Pijavke so se pile na naše telo, izpile so dokaj krvi. Skrajni čas je, da jih odluščimo, dokler je še kaj moči v naših žilah; gorje nam, če bode prepozno.“

Približa se mu tudi tretji in skrivnostno poudarja: „Mi smo nevedna čeda ovac brez pastirja; krepka je naša pest, hud naš udarec, toda mi ne znamo svojih močij porabiti, kakor nas uči žalostna skušnja preteklih let. Vzemi gospod v roke krmilo naše osode; na tvoj migljej pritečemo vsi, niti enega ne boš pogrešal v številu.“

Gospod zapusti vas in hiti iz doline po hribu navkreber. Prav imajo, je gredé premišljeval, čeda ovac so brez pastirja. Vsak dela po svoji glavi, vsak se za se bori na svojo roko; edinosti in reda ne poznajo. Žalostne

posledice takega početja so se pokazale v zadnjih burnih časih. Sedaj hočejo mene za vodjo imeti, pri meni iščejo pomoči in zavetja, kakor da bi jaz tu zamogel zdatno pomagati. Ali nisem sam vedno v večji nevarnosti nego oni? Vedno lazijo okoli moje hiše ogleduhi, opazujejo vsako najmanjšo stvar, gledajo na vse strani, kje je kaj sumljivega. In vendar se mi smilijo ljudje. Ubogo ljudstvo! Mirno in zadovoljno je prebivalo v tihej dolinici, dajalo je davke po svoji zmožnosti in zraven skromno živelo o pičlih pridelkih. Ali prišli so tužni časi. Kmetiču so vzeli čvrste in dela zmožne sinove, postavili so jih v boj zoper sovražnike. Težko se je stari oče sam trudil na kmetiji, da je preživel svojo družino, še težje je plačeval vedno večji davek; vendar pa je nekako živetaril. Toda ta davek, katerega mu naklada sedanja tuja vlada, pograbil mu je vse njegovo imetje, in prav pravi, da mu te pijavke preté s popolnim poginom. Ali je čudo, če se ljudstvo drami, če se vzbuja, posvetuje in z orožjem v roki hoče braniti in ohraniti to, kar je k življenju neogibno potrebno; če hoče iz dežele izpoditi one zatiralec, ki mu iz rok trgajo zadnji košček kruha. Rajši hoče z orožjem v roki umreti, kakor doma v borni koči gladu poginoti. Neumna žival se do smrti bori za živež, katerega hoče nesti svojim zevajočim mladičem, a človek naj bi mirno gledal, da tuji vsiljenec iz mize požira jed, katero bi on sam rad podal sestradanemu detetu! Da, kedar vzplamené ognji na naših gorah, doline in vasi zažaré v njih svitu, kedar naš dobrodušni kmetič skoči na noge in s trdo pestjo zgrabi svojega tlačitelja, da, takrat naj tudi mene ne pogrešajo v številu.

V te misli vtopljen je prišel gospod na svoj dom „Lipnico“, lepo, precej veliko posestvo, proti severu naslonjeno na spodnje pobrđe uskoškega gorovja, proti jugu pa polagoma padajoče v nižavo. Na majhnem griču je stalo prostorno poslopje, obdano z vrta in logi. Ljudje so Lipnico navadno imenovali gradič, da si ravno ni bila prav gradu podobna. Pri tleh so bili prostori za družino, kleti in druge shrambe, v prvem nadstropji pa so se vrstile velike sobe in prostorne dvorane z bogatim pohištvom, da se je poslopje na Lipnici odlikovalo od najlepše kmečke hiše. Iz davnih časov je že prebivala na Lipnici Rojarjeva rodbina. Stari dedje so pridelovali v vinogradih mnogo vina in ga drago prodajali na Gorenjsko. S tem so si pridobili lepo premoženje. Sedanji gospodar je bil v Beči v poljedelski in obrtnijski šoli in je obiskaval različne učne zavode za kmetijstvo. Sedaj poskuša s tem sam doma, kar je drugod opazoval. Tudi kmetom je dajal prilično rad dobre nauke, in v stiski jim vselej pomagal; zato so ga ljudje zelo čislali in mu rekali „gospod iz Lipnice“ ali pa „lipniški gospod“.

Gospodar hoče vstopiti, ali pred vrati mu pristopi posel občinskega župana ali mairja — kakor so ga takrat imenovali — in izroči pismeno poročilo, ali boljše, ukaz višjega vojaškega poveljništva:

„Na Lipnico pride jutre major Besson z desetimi konjiki in bode z vojaki tam stanoval, dokler ne dobi novih ukazov. Posestniku se nalaga, da častniku, vojakom in konjem preskrbi pripravnega stanovanja in hrane; malomarnost v tej zadevi se bode kaznovala z globo, a uporno vedenje s smrtjo“.

Ti gospodje kratko pišejo, si misli gospodar, a zelo določno in umljivo. Major Besson in deset konjikov, — čast Lipnici — to je kakor mala posadka. Bog zna, kaj še pride. Kaj pa, ko bi zvedeli o naših naklepih v vasi? Ko bi jim kdo kaj ovadil? Ko bi zvedeli o moji orožnici v kleti? Ni sicer verjetno, ali vendar zmirom kaki sumljivi ljudje okoli nas lazijo in to me vznemirja. Zalezujejo nas. Moja uboga žena! Ni še eno leto z mano zaročena, in morebiti že njeni nedolžni sreči preti nevarnost. Vse moram storiti, da to od nje odvrnem. Dolgo že nisem bil v kleti; pogledati moram ali je še vse varno skrito, ali ni nič sumljivega.

S temi premisleki se poda gospodar čez vežo na dvor. Tukaj se na vse strani ozira skrbno opazujoč, je-li ga kdo zalezuje. Ko vidi, da je vse mirno, da ni nikogar v obližji, obrne se rahlo stopaje doli po stopnicah, ki so peljale v klet, odpahne duri in prižge luč. Tam v kotu za sodom ležala je cela kopica starega hišnega orodja; raztrošeno je bilo mnogo raznovrstne šare in različne navlake. Gospodar ni izbiral orodja, ampak odrinol in pospravil je od zidu nekaj te navlake, privzdignol je mišjo past v kotu in pritisol na neki skriven zapah, za kterega je le sam dobro vedel. Hipoma se odpró ozke duri, pokaže se tesen vhod v drugo podzemeljsko klet. Notri je bilo veliko orožja spravljenege. Pazno pregleduje gospodar vse kote, luč v roki držeč, da si posveti temne prostore, in ko najde vse v redu, vse na svojem mestu, rahlo zopet duri zapre, naloži na nje mišnico in drugo ropotijo, da je bilo, kakor pöprej. „Tukaj menda ne bodo tako kmalu zasledili moje orožnice“, mrmljal je sam pri sebi, „če imajo tudi dobre nosove. Kedar pride čas, odprem ljudem svoje zaklade, da se oborožé in v vojni opravi pristojno tujce sprejmó. Puška jim bode boljše služila nego cepec in z mečem bodo več opravili kot s koso. Nočem, da bi jih zaupanje v mene goljufalo; skrbel bodem, da se v orožji postavijo pred sovražnika, in ne hité brez preudarka kakor nezmožno jaguje v mesnico. Do odločilnega trenutka pa naj moje orožje počiva v varnem zavetji; naj major Besson s svojimi konjiki preiskuje kakor mu ljubo in drago“.

Tako je premišljeval, a zraven ni opazil, da je dvoje sovražnih neprestano v njega uprtih očij iz nasprotnega temnega kota skrbno zasledovalo njegovo početje. Bil je domači hišni strežaj, neko malopridno človeče, ki je radi same škodeželjnosti vedno komu kake sovražne naklepe kovalo. Kakor tihotapec se je bil priplazil v klet, zapomnil si je dobro kraj, kjer so se odprle one majhne v tla vdelane vratice; na to se je

potuhнено zmuzal po stopnicah gori. Nihče ga ni zapazil, tudi naš gospodar v kleti ni ničesar sumničil, ampak podal se je brezskrbno klet zapustivši čez dvorišče na vrt.

„Pozno si prišel, Vinko“, vsklikne mlada žena, koja je na vrtu spomladne cvetice zalivala, a svojega soproga ugledavši, posodo odložila in s prostiranimi rokami in veselja bliščečim obličjem mu nasproti hitela.

Pozabil je Vinko, — tako se je imenoval gospodar na Lipnici, — vse svoje težnje, pozabil je vse skrbi, ki so težile njegovo dušo, ko zasliši ljubo doneči glas svoje soproge, ko vidi svojo skrbno gospodinjo pred sabo stoječo z belim predpasnikom, v zraku vihrajočimi lasmi, nežnim licem nabranim v ljubeznjivo pozdravljajoč nasmehljaj. Čelo se mu je razvedrilo, popustil ga je prejšnji nemir, ko ona svojo glavico naslanja na njegovo ramo in se njeno oko, polno milobe, utaplja v njegovem pogledu.

„Danes nisi mene počakala, Ljudmila, da bi ti pomagal pri delu, kar sicer vsak dan storim“ — reče ji nagajivo Vinko, ko jo za roko vodi po gladki stezi mimo cvetličnih gredic — „ali mi boš očitala mojo malomarnost?“

„Dolgo sem te že tu na vrtu pričakovala; cvetice so od vročine povešale svoje glavice, morala sem danes sama opraviti delo. Toda ne bom se zato pritoževala; da si le prišel. In sedaj, je-li da nekoliko časa pri meni ostaneš? Vsaj nekoliko trenutkov si bodeš odtrgal od svojih mnogih opravil, in te daruješ meni. Pregledal bodeš z mano ono gredico cvetlic, ktere sem letošnjo spomlad posadila in ktere se tako lepo razcvetajo v solnčni gorkoti. Spremil me bodeš tudi tja v log, kamor sam tolikrat zahajaš, in tja na potočje obrežje, kjer enolično vodno pluskanje tako otožno in vendar tako ljubo doni v ušesih; kjer si na bregu stoječ večkrat z mano metal drobtince malim ribicam in se toliko veselil, opazovaje njih brzno in ljubko kretanje. Gotovo bodeš tudi danes privoščil nekaj časa svoji Ljudmili.“

Proseče obrne va-nj svoje oči, a iz jasnega pogleda zažaré kipeča čutila prave ljubezni; vsaka poteza na obličji svedoči blaženo dušno srečo in nekaljeno zadovoljnost na njegovi strani.

„Ali dvomiš, da vsak dan željno pričakujem časa, ko se brezskrbno zamorem baviti v tvojem obličji? Toda težka je naloga gospodarjeva v hiši, ako hoče, da se mu ne zmanjša njegovo imetje; ako hoče, da pošteno in spodobno preživi sebe in svojo družino. Treba je, da dobro pazi, da je vse v redu po hiši, hlevu in na polji. Treba je povsod gledati, da delavci storé svojo dolžnost in ne opravljajo površno svojega dela. Gospodar mora skrbeti za vsako malenkost; on mora vse določevati in ravnati, če hoče, da mu posestvo daje dobiček. Zato pa mora imeti umno glavo in pridne roke. Zjutraj rano je prvi na nogah, večkrat ga nujni opravki cele tedne zadržujejo na različnih krajih, da dolgo časa izostane

od doma, a zraven mu pa še nepovoljno vreme ali svojeglavno in neubogljivo družinče čestokrat preglavico dela. Vendar se pa z veseljem loti vsakega dela, lahko pozabi marsikako nevšečnost, ko pomisli, da se ne trudi samo za se, da ga doma čaka ljuba ženica, ki opravlja in ureduje po hiši, varuje in uči otroke, ki se prijemajo njenega krila, svojega varnega zavetja in skrbno poprašujejo, kedaj pridejo in kaj prinesó danes oče domú. Tam je njegov dom, njegov svet, tam so oni, ktere ljubi. Da bi svoji mili soprogí ohranil srečno zadovoljnost na svoji strani, da bi svojim otročićem vstvaril brezskrbno prihodnjost, to so njegove želje, središče njegovih skrbi, in ko to premišljuje, ne preseda mu nobeno delo. Vsako delo mu je ljubo, poplača ga obilno večerna zabava v krogu svojih dragih. Da, Ljudmila, veselja se mi srce razvema, ko stopim utrujen od dela v skrbno počejeno hišo, ko vidim hišne dekcle, vsako pri svojem delu, a s ponosom opazujem med njimi umno zapovedovalko, svojo mlado gospodinjo“.

„Le gospodinjo?“ vpraša Ljudmila in se užaljena naglo obrne na stran. „Torej le po uspehu mojega gospodinjstva zamoreš ceniti in čislati ženo. Vse drugo je pri tebi brez veljave. Ali ni to sebično in trdosrečno?“

„Ne sodi preostro! Delavnost je dika vsakega človeka; pridna in marljiva žena je zaklad v hiši.“

„In vendar jaz nisem popraševala po tvoji delavnosti in marljivosti, ko sem postala tvoja družica za celo svoje življenje,“ odvrne Ljudmila z mehkim in malo očitajočim glasom. „Marsikak dan, ko se iz daljnih potov dolgo ne vrneš domú, in se solnce že začenja nagibati proti zatónu, moram nemirna zapuščati svoje delo, a oko se skrbljivo ozira v daljavo, da bi kje zasledilo tvojo pot. In ko se srečno vrneš na svoj dom, ne poprašujem, kaj si danes delal, ne kaj si pridobil svojemu imetju, tudi mi na misel ne pride, da bi ti razlagala svoje podnevne učinke; na tvoji strani iz tvojega pogleda se mi odgrinja vsa sreča. Je-li slabost ali napaka, da tudi tvoja, kakor jo ti imenuješ, umna gospodinja ne zatajuje svojega pristno ženskega svojstva, ako daruje možu vsa svoja čutila, ako v nemar pustivši sebe in vse drugo v njem združuje svoje mišljenje ter se z njim raduje in toguje, ako s srčno veseljem vzklikom njegov prihod pozdravlja, kakor solnčni žarek drevesna mladika, da z njegovim uplivom zamore razprostreti svoje nežno cvetje? O Vinko, minolo je komaj pol leta, odkar si me peljal pred oltar. Čestokrat si pohvalno govoril o mojem gospodinjstvu. Ali mi ne bodeš tudi privoščil, da po volji uživam srečo sedaj, ko se mi je zazoril dan moje prve ljubezni? Ali mi ne bodeš pustil te radosti, da ti odganjam one črne misli, ono samotno premišljevanje, ono otožnost, ktere nam tako obilno podaja duhomorna enoličnost našega življenja? Ali mi hočeš vse sladke nade blaženosti, ktere sem do sedaj skrbno gojila, zatreti, da se posušé, kakor poljske cvetke, ktere

slana pomori? In vendar sem v tebi imela vse zaupanje; moja sreča je v tvojih rokah!“

Vinko je sam čutil, da se v zadnjem času ni tako vedel proti svoji ženi, kakor bi se moral. Videl je, da se je vselej zelo žalostila, kedar je odhajal od doma; ali do sedaj ni nikoli tožila. On pa je ljubil svojo ženo; njena otožnost ga je ganola. Vsede se tedaj zraven nje na klopico in ji govori z milejšim glasom, da bi jo pomiril.

„Ne tajim, Ljudmila, da sem te v zadnjih časih zanemarjal, in po več dni samo puščal. Odpusti mi, opravi se me vedno zadrževali, a srce je po tebi hrepenelo. Prav imaš, srečimo in razveseljajmo si med seboj življenje, kolikor in dokler nam je možno. Sreča je opoteča. Razevete se kakor rožica v solnčni gorkoti. Pride vihar, polomi šibko steblo, ali jo izruje s korenino vred iz zemlje, da zvone in se posuši.“

„Ali marsikaka videzno šibka rastlina je utrdila svoje korenine v zemljo, ukrepila steblo, da kljubuje viharju in po hudem pišu ostane ponosno kot zmagovalka na svojem mestu; nje niso zmogli pomladanski vetrovi.“

„In vendar je toliko mladih ljudi, pristavi Vinko, ki z nedolžnim, ukaželjnim, ljubezni gorečim srcem stopijo v življenje. Človeštvu posvetijo svoje mlade moči, da bi dosegli srečo, srce ponudijo v dar, in prosijo ljubezni; ali svet jim kaže mesto bratoljubja mrzlo sebičnost, brezsrčno lakomnost, mesto ljubezni — strup. Bridka, tužna prevara! Da bi upokojili svoje krvaveče srce, da bi umirili svoje brezkončno hrepenenje, da bi omamili svojo obupno dušo, vržejo se v vrtinec posvetnega veselja — pogubé svoje duševne in telesne moči, konečno pa uniči strast in nezmerni pohlep po užitku njih nesrečno življenje. Drugi so se obranili pogina, a maščevanja željni so zbrisali na praporu svoje staro geslo „človekoljubje“, zapisali pa „sebičnost“ in po tem načelu dalje živeli. Te so užugali pomladanski vetrovi.“

„Že zopet se ti vrivajo, pravi žena, oni neopravičeni predsodki, ono černo premišljevanje, da vidiš samo temno stran življenja in tako zaničljivo govoriš o človeški kreposti. Ali nimamo vendar še mnogo odličnih mož, katerih dobrotljivost je v obče znana, katerih blago srce blagoslavlja ves svet, katerih ime se bode svetilo v knjigi svetovne povestnice kakor zvezda na jasnem nebu? Tudi oni so stali v borbi življenja, pretrpeli so marsikaj bridkosti in prevare, spoznali so ničevnost sveta; ali ko je prišel sad spoznanja, niso hoteli z enako mero plačevati, kakor se je njim delilo. Obdržali so svoja prejšnja načela, ohranili so si nepopačeno, za blagor človeštva občutno srce, ohranili so si čiste uzore življenja, kakor jih je rodila mladenška navdušenost. Pusti tedaj to neprijetno razsojevanje, ne vznemirjaj, ne žali sebe in mene na tem mestu, ki le osrečevalne misli vzbuja v moji duši. Saj je bilo tukaj — ali se še spominjaš? — kjer si

mi prvikrat govoril o svojih naklepih in o moji sreči. Radostno iznenadjena nisem ti zamogla odgovoriti, a solzeče oko je dovolj kazalo, kaj čuti srce. Ne jemlji mi, Vinko, vere, mojega sladkega prepričanja, da je to čuvstvo takrat navdajalo tudi tebe, ko se je moje srce topilo v razkošji. Ta misel me osrečuje, ko čestokrat z najino zvezo v srci samotno sedevam na klopici, a v čudovitem soglasji z mojo srečo obdaja me v tihem, s cvetlično vonjavo napojenem logu sveti mir, v zraku pa se razlega slavčevo žgolenje, da oratar ob robu loga pozabi svoj trud, poslušaje njegovo mično pesen v šumi. Tudi danes sem te dolgo tukaj pričakovala in zelo sem bila nevoljna, ko me je nekdo hipoma preplašil iz mojih sanj.“

(Dalje pride.)

Roka in srce.

Novela.

I.

Kličejo jo gospodično Leonoro, če se tudi njenim petinpetdesetim letom ta naslov nekoliko nerodno priklada. Pa kaj se hoče? Sreča je ni seznanila s prijateljem, ki bi jej bil ime gospodične spremenil v gospó. Ko je v trideseto leto stopila, čutila je pri tem nazivanji še nekoliko neugodnosti, ko je pa štirideseto leto srečno prejadrala, dala je vsem sladkim upom slovó in celó z nekakim ponosom poslušala svoj naslov: gospodična.

Toda, kaj pravim sreča? Okolnosti njene so bile vedno take, da jej nikdar ni ostajalo časa misliti na sebe, poslušati svojega srca. Takó jej je izginola mladost in z njo prilika se omožiti. A nikdar še ni imela uzroka potoževati se o svoji osamelosti. V njej zares da ni uživala prijetnostij, pa tudi poznavala ni sitnob, ki so združene z zakonskim stanom.

Njeno življenje je bilo priprosto, brez posebnih dogodkov, in bode tudi najbrž enako ostalo. Bila je edini otrok nizkega uradnika. Uživala je najnežnejšo ljubezen svojih roditeljev. Bila je zató razvajen in trmast otrok, ali ob enem tudi hvaležna hči, ki jima je z enako mero gorko ljubezen povračala. Ves njeni svet je bila družba z očetom in materjo. Izkusila ni nikdar, da razve teh rodbinskih zavez še druge obstojé.

Tako jej je čas potekel do njenega sedemnajstega leta. Ondaj še le so začeli prihajati prvi oblaki na do sedaj vedno jasno nebo njenega življenja. Izgubila je očeta. In akoravno je zdaj mati še z večjo ljubeznijo za njo skrbela, zapazila je vendar kmalu, da mater stiskajo skrbi. Takrat se je tedaj začela spremenba njenega značaja. Prejšnja brezskrbnost se je spremenila sedaj v trdo voljo. Vzboljšati stanje svoji materi bila je njej edina skrb. Z majhnim užitkom, ktereга je njena mati pre-

jemala po očetovi smrti, in z oskrbljevanjem štirih nje varstvu izročeni mladenčev ste si kmalu pomagale.

V kratkem je Leonora postala iz razvajanega otroka resna deklica. Skrb za dečke, katero je bila ona popolnoma prevzela, jej je dajala celó nekoliko ponosa. In ta ponos je še poviševala udanost, katero so njej gojenci izkazovali.

Deset let je zadovoljno živela. Iz dečkov so postajali črstvi mladenči. Nekteri so pod njenim varstvom ostajali do dokončanih šol, nekteri jo zopet prej zapustili, ali vselej so se z novimi nadomestovali. Imela je takó vedno male in velike ob enem, in ta različnost je delala njeno skrb ne samo bolj prenesljivo, temveč v nekem oziru celo zanimivo.

Ali neki dan zadene Leonoro udarec, kakoršnega za devojko hujšega biti ne more. Nagloma je tudi mater izgubila. In prej nego se je svoje nesreče prav zavedela, bila je sama na svetu. Druge podpore ni zdaj imela, kakor lastne roke in veselja do dela. Užitek, kterega je mati dobivala, in ki njima ni bil le majhna podpora, odpadel je popolnoma. Drugega pripomočka ni videla, kakor pomnožiti število gojencev. Bila je na nogah od ranega jutra do pozne noči. Uboga njena glava, in ubogi njeni ušesi, v kterih je vedno šumelo od neprestanega nemira! Še le ob osmih, ko njeni gojenci v naročji Morphejevem utihnejo, začental je Leonori čas oddiha in mirú. Ondaj je uživala nekoliko prostih uric. Pregledovala je navadno pisma, če jih je kaj med dnevom prišlo, in tudi kakov časopis, ki si ga je izposodila; potem se pa čez rame ogrne in skoro redno vsak večer znane rodbine obiskuje. Tukaj nekoliko poizve, kaj se godi po svetu, posluša pogovore, dela si svoje sodbe o tem ali onem, veselí se z veselimi, žaluje z nesrečnimi, in potem se vrača v svojo sobico, vselej zadovoljna s seboj, malo kedaj pa z vunanjim svetom, s kterim po sreči nima mnogo občevati.

„Trudim in ubijam se res od rana do noči, rekla je sama pri sebi večkrat Leonora, ali pri tem tudi uživam zlato svobodo, mislim in delam kakor se meni sami ljubi, in kedar se v moje skromno stanovanje poniža vstopiti kakov čestit gospod župnik, ali sodnik, ali učen profesor in obišče svojo nekdanjo tovaršico in gospodinjo, ondaj dospé moja sreča do vrhunca.“ —

Bilo je zvečer nekega dne, ko je Leonora pregledovala svojo pošto. Dobila je dve pismi. Ni bilo namreč dneva, da bi ona pisem ne dobivala. Ljudje, to je njeni znanci in prijatelji, imajo do nje čudovito zaupanje, posebno pa ženske. Marsiktera je sveta in tolažbe iskala pri njej, ki je vendar sama tako malo izkusila v življenji. Pravijo, da je Leonora modra, da vselej pravo zadene. Toda kje bi si bila ona pridobila modrosti? Gosposlična Leonora je malo izkusila v življenji, bodisi dobrega, bodisi slabega, in vendar pravijo, da same izkušnje človeka izučé. A zato je

ona tem bolj opazovala svet in njegova dejanja. Preudarjala je vselej z resnobnostjo stvari na vse strani, predno se je upala svojo sodbo izreči. Njena sobica je tako rekoč njeno svetišče, kamor vselej pribeži o važnih trenotkih, ter se v njo z dvojnimi zapahom zaklene. Ta sobica bi znala povedati o sklepah in stoterih mislih, ki so se jej tam rodile. Ali vse to je drugim zamolčevala, ter čakala, da se stvari same od sebe razvijejo, in potem je sodila, je-li prav sklepala in mislila ali ne. Tako ravnanje je bila skrivnost njene modrosti. —

Začne torej pisma pregledavati.

Prvo pismo jej je prineslo malovažno naročilo. Od koga je pa drugo?

Ah, vsklikne Leonora, od ljube Valerije, in potem nadaljuje: Kaj mi pa zopet piše? Ali se mi morda zopet pritožuje, da ni najti primernega ženina njenim hčeram? Ali da njeni mož Karol noče povikšati mesečnih izdaj za vedno večjo toiletto dorastlih hčeri? — Stare pritožbe! Uboga Valerija, kako si bila srečna, ko si postala žena barona N. Kako si se veselila svojih otrok! Kako mi nisi mogla dopovedati svoje radosti z ljubeznjivimi otročiči! A zdaj je že deseto leto, odkar jej iz te sreče naraščajo vedno večje skrbi. Obila rodbina, odgoja otroška in poleg tega cela vrsta slabih letin, ktera njim vedno bolj zmanjšuje letne dohodke. A zdaj še pomanjkanje ženinov za ne ravno premožne, da-si lepe in dobro odgojene gospodične! Ali le potrpi Valerija; prikaže se ženin, kedar se bodeš najmanj nadejala. — Ali pogledimo, kaj nam pismo novega poroča!

Raztrgala je zavitek ter čita:

Draga Leonora!

Naznanjam ti, da je moja Melita postala danes nevesta z marquisom Konradom. Bil je sošolec mojemu Karolu. Poroka bode v šestih tednih. Ker se bo ravno do one dobe tvoj tičnik izpraznil, povabljam te, da nas tedaj razveseliš s svojim dohodom.

S pozdravi od nas vseh

Tvoja

Valerija.

Hm, mrmrala je Leonora z glavo majaje; Melita, najmlajša hči, in ona se prva poroča? In onih treh nobena? Pa ta sošolec Melitinega očeta! — Kako čudno se to vse sklada! Melita ima osemnajst let, a ta njeni marquis najmanj svojih petdeset! Ali je on udovec, ali pa celo fant, bogat ali ubog? Najbrž pa bogat. In kako kratko piše Valerija, brez vsakih pojasnil, ona, ki je tudi v pismih izgovorna, ki tako rada uzroke navaja? Ne, ta stari ženin in ta mlada nevesta, ta reč mi noče iti iz glave. —

II.

Ko se je Leonorin tičnik izpraznil, vrgla je Leonora, kar je imela svoje najboljše toilette, v kovčeg in je odpotovala. Ko se je štiri ure vozila, zagleda daleč na holmu v zadnjih solnčnih žarkih prijazno se bliščeči, v starem slogu sezidani grad barona N. Obdan je bil z vrtovi, poljem, vinogradi in gospodarskimi poslopji. Ali ko Leonora iz okna železničnega voza zagleda krasni holmec, kjer je skoro vsako leto nekaj srečnih tednov prebila, ni bila vesela, temveč neka otožnost se njenega srca polasti, kot slutnja neke prihodnje bolesi. Vzdramil jo je pa kmalu iz te mimogredoče zamišljenosti kondukteurjev glas, ki je naznanjal postajo, kamor je bila namenjena.

Na kolodvoru pričakuje Leonoro Valerijina kočija. A Valerije ni bilo, da bi jej bila dala, kakor navadno, prvo dobrodošlico. Prišel je namesto nje po njo najmlajši njeni otrok, dvanajstletni Alfonz. Zagledavši Leonoro je veselo zaklical: Dobro, da ste prišli, gospodična Leonora; zdaj bode zopet veselo v hiši. —

Alfonz je bil od nekdanj Leonorin ljubljeneček. Mudila se je po cele ure z njim, igrala in pripovedovala mu je pravljice, odgovarjala mu na sto vprašanj, katerih mu nikdar ni zmanjkalo. Bila je tudi njegova priprošnica pri očetu in materi, kedar je imel zavoljo porednosti dobiti hišni zapor, ki je bil njegova največja kazen. Zato je večkrat trdil, da ima Leonoro najrajši na svetu.

Po vprašanjih: ali so doma zdravi? kaj delajo sestre? in enakih drugih, sta se vsedla v kočijo in zdrčala naprej.

Nekako tesno je bilo Leonori pri sreci; rada bi bila kaj poizvedela gledé bližnje ženitve, a čutila je, da bi bila to oziroma na otroka nepriстойna vprašanja.

Med tem jej je Alfonz pripovedoval, kako je preživel čas, kar se nista videla. Pripovedoval jej je tudi o svojih študijah in igrah. Na enkrat pa prime s ponosom Leonoro za roko in reče nekako skrivnostno: Ali veste, gospodična Leonora, da v štirinajstih dneh dobim živega konjička, na katerem se bodem učil jahati?

Ali res? odgovori Leonora. Od koga pa, ako smem prašati? Najbrž si napravil z odliko šolski izpit in oče ti hočejo to s tako lepim darom poplačati.

O ne oče, ampak gospod marquis Konrad mi obeta ta dar v spomin svoje poroke.

Tako? dejala je Leonora si svoj sedež popravivši. Ima-li gospod marquis lepe konjičke?

Leonora je brž sprevidela, da jej fant vse, kar ona izvedeti želi, brez vprašanj sam pripoveduje. Bila je tega vesela.

O da! mnogo ima konjičkov, ker je zelo bogat, odgovoril je Alfonz ves živahen ter je navdušen nadaljeval: Ima tudi dve hiši v glavnem mestu, eno grajščino s posestvom na selu, čvetero konj, dva kočijaža, troje slug, oskrbnika na selu, oskrbnico v mestu, kuharja, več dekel in dve služkinji. Kaj ne gospodična Leonora, — in uprl je naivno svoje modre oči v njo — da bo Melita imenitna gospa? In mama pravijo, da mora vsako jutro in vsak večer le Boga zahvaliti, da dobi takega ženina.

Da, da! odgovori Leonora raztresena; hvaležnost je ena najlepših lastnostij vsakega človeka, in še dostavi: In kaj ne, da je Melita prav vesela?

Vesela ni, ali mama pravijo, da nobena nevesta ni vesela. Srečna pa je gotovo; saj je dobila od gospoda marquisa briljanten kinč, kterega jej je iz Pariza naročil. In sestra Lujiza, ktera je menila, da ga doboče ona od gospoda marquisa, se je jokala potem celi teden.

Leonora obmolkne pri zadnji novosti. Da bi jej fant bil neresničnih dogodjajev pripovedoval, tega ni mislila; pa če se bi jej on tudi bil po otročje zlagal, vsaj eno se jej je zdelo verjetno, da ta ženitev ne teče po gladkih potih.

V tem trenutji se zasučee kočija v drevored, ki se je raztezal do širokih kamenitih stopnic, in postoji pred vežo dobro jej znanega gradiča.

III.

V Valerijinem objemu in v njenem pogledu, ki je samo dobroto izraževal, zapustila so Leonoro vsa prejšnja premišljevanja. Kako blagodejen je trenotek, ko po dolgi ločitvi zopet slonimo na prsih pravega prijatelja s prepričanjem, da je sree, ktero biti čutimo, naše, da je ono kljubu daljavi, ki nas sicer loči, vselej nam zvesto ostalo.

S takimi čvustvi je Leonora pod pazuho svoje prijateljice koračila skoz prostorno predsobo, ki je vodila v sprejemnico. Tja prišedši pomagala jej je Valerija sneti klobuk in plašč, potem jo pa privedla na zofo rekoč: Predno te popeljem v tvojo znano sobico, darovati mi moraš nekoliko časa.

Kje pa je tvoj soprog, kje so tvoje hčerke? segla jej je Leonora v besedo; rada bi jih že pozdravila. Posebno bi pa rada mladi nevesti čestitala.

Kakor rahel mraz je pretreslo pri teh besedah Valerijo. Zdaj še le, ko je bilo minolo prvo navdušenje svidenja, zapazila je Leonora, da je Valerija v teku enega leta vidno shujšala. Njeni život ni bil več tako poln, na čelu se je prikazovalo nekoliko gub, ki so naznanjale skrbi, in oko je kazalo, da se je večkrat solzilo.

Valerija je štela deset let manj, kakor Leonora; ali ker je bila nekđaj redka lepota, smela se je še lepa gospa imenovati. Ko jo je

Leonora lani zadnjič videla, bila je še dobro ohranjena, a letos je kazala najmanj petdeset let.

Leonora še ni imela dosti časa opazovati te spremembe v Valerijinem obrazu, ko ta nekoliko bojazljivo reče:

Moj soprog je z deklicami na sprehodu in mislim, da bode vsak čas zopet tukaj. Kar pa zadeva Melito — pri tem imenu premolkne, a kmalu s težkim glasom dostavi:

Leonora, bodi mi sedaj v enem najvažnejših trenutkov mojega življenja moja svetovalka. Pomagaj mi ti s svojo veljavno besedo. Izkušaj ti s svojo izgovornostjo v Meliti vsaj spoštovanje do njenega ženina vzbuditi.

Ali ste dobro čuli Leonorini ušesi, ali so dobro videle nje oči, da je njena nad vse ljubljena Valerija sedela takó obupna poleg nje? Kakošne so te besede, mislila je Leonora pri sebi: Meliti vzbujati spoštovanja do svojega ženina? Kje pa je ostala ljubezen, toliko potrebna pogodba vsakemu zakonu? In ta materina skrb! Ali je treba, da se Melita moži, ako nima k temu volje?

Po njeni glavi je rojilo kakor v panji. Hotela je popraševati, dalje poizvedavati, a Valerijina pobitost jej ni pustila vprašanj staviti. A nekaj je vendar morala odvrniti; zatorej reče:

Vsa moja pomoč ti je na razpolaganje, ako te morem tolažiti, ako morem Melito spraviti na tebi zaželjeno pot. Ali, ljuba moja, predno se lotim takó težkega posla, kterege vzamem samo iz ljubezni do tebe in tvoje rodbine ná-se, morala bi na tanko poznati okoliščine.

Valerija je povzdignola pri teh besedah glavo, ali v njenem obrazu je bil izražen hud notranji boj. Pogladila si je z levico mračno čelo, kakor da bi si je hotela razvedriti, desnico je pa déla na sree, kakor bi je hotela upokojiti, in začela z resnim glasom:

Ah Leonora, kako se vsaka nepremišljenost v življenji maščuje! Kako so bridki nje nasledki, posebno kedar zadenejo nedolžne osebe! Ti poznaš izvrstni značaj mojega Karola. On je dober soprog, skrben oče, priden in vesten gospodar. Strasti so njemu popolnoma neznane. A kakor ni nič popolnega pod solncem, tako ima tudi moj Karol jako nevarno slabost: on je včasih nepremišljen. Zdaj bode leto, nadaljuje, kar je bil v glavnem mestu po opravkih. Tam se je nekterim prijateljem pritoževal o vedno manjših dohodkih zavoljo slabih letin in o vedno večih stroških. Prijatelji so mu svetovali, naj poskusi srečo na borzi, češ, da je že mnogim bila sreča prijazna. Ne da bi se bil s kom dobro prej posvetoval, začel je staviti in — tu si je Valerija zakrila oči — v kratkem času izgubil petdeset tisoč goldinarjev!

Usmiljeni Bog! je na tihem vzdihnola Leonora. Valerija pa zopet nadaljuje: Leonora, kakošni so bili naši dnevi po takošni izgubi! Naše

premoženje je veliko, ali na razpolaganje imamo samo njegove dohodke; premoženja se ne smemo dotakniti, ker je ono, kakor veš, fideikommis. Kaj je bilo storiti? Svota je morala biti v teku enega meseca povrnena, ali pa je Karola čakalo gorjé. Bog, in on je oče peterih otrok! Glej mojo glavo posuto s sivimi lasmi; oni so nasledki in spomini onih grozovitih dnij. Ali Bog, ki ni hotel, da bi se bili v obupu izgubili, bil nam je vsaj za trenotek milostljiv.

Med najboljšimi Karlovimi prijatelji bil je vedno tudi marquis Konrad. In ko je naju v nesreči ves svet zapustil, dobi Karol od marquisa pismo, v katerem mu je na posodo ponujal onih petdeset tisoč goldinarjev. Povrnol pa bi mu jih Karol naj v desetih letih.

Marquisova postrežljivost je nama bila v veliko pomoč, ali le v pomoč, kakoršna je nevarnemu bolniku zdravilo, katero mu podaljša življenje za nekoliko trenotkov, a za dalje ga zavarovati ne more. Sprejela sva hvaležno to ponudbo, a misel, da imava sedaj velik dolg, ktereга nama bode v določenem času poplačati težko mogoče, naju je spremljevala noč in dan.

Karol je bil po tej nezgodi vedno v obupu. V svoji veliki nesreči je skoro pozabil, da je soprog, da je oče nepreskrbljenim otrokom. Kaj pa jaz? — Po dnevu sem kakor senca hodila po sobah, solze zakrivaje, ter se mirno kazala družini in otrokom, katerim je naša nesreča še do danes neznana. O! človeški obraz je prava krinka, pod katero smo dostikrat prisiljeni zakrivati svoje najsilovitnejše občutke. Noči pa sem prebila z molitvijo in jokom, a bile so tudi take noči, ko moliti nisem več mogla, oči pa so suhe ostale. — Leonora se je komaj solz vzdrževala, ko je slišala Valerijino pripoved.

Zakaj mi nisi o tem nikdar besedice pisala? jej očita potem ljubeznjivo. Saj je zaupanje že samo na sebi trpečemu človeku v tolažbo. — A zdelo se ji je, kakor da bi Valerija ne čula njenih besed, ker je vedno zrla nemo pred se. Leonora je tedaj takoj iz spoštovanja do njene tožnosti obmolknola, a Valerija nadaljuje:

Približeval se je čas, ko bi se imela prva svota marquisu povrniti. Pred tem pa pride pismo od marquisa. Pismo nam je naznanjalo, da se misli ženiti, zato da bi mogel svojo hišo na dostojen način gostom odpirati, ker je ravno za deželnega predsednika izbran. Ker pa ima Karol čvetero hčerij, mu naj eno v zakon dá, ako bode ktera privolila. Gledé dolga se bodeta potem poravnala. Karol je bil po tej vesti prijetno iznenadjen. Od veselja mu je prvokrat po dolgem času zopet zasvetilo okó. Zdelo se mu je, da neko težko breme pada z njegovega srca. Poleg tega ga je tudi vradostila misel, da lahko ena njegovih hčerij postane soproga bogatega marquisa, moža starega spoštovanega imena in znanega vrlega značaja. Njegovo veselje in moje upanje, da zopet enkrat vedro vidim čelo moževino in prejšnji zadovoljni njegov obraz, okrepcalo je tudi mene.

Misel, da bi ena mojih hčeri^{ij} marquisu svojo roko v zakon podala, bila je popolnoma po mojem okusu. Marquiza sem spoštovala že od nekdaj. Vselej kedar je v prejšnjih časih k nam zahajal, puščal je v meni utis svojih lepih lastnostij. Bil je Karlov sošolec, to je res, a bil je vendar celih pet let mlajši od njega. Da pa ni že prej mislil na ženitev, bile so temu njegove rodbinske okoliščine krive. Ta zaveza se je meni tedaj zdela ne samo velika sreča za eno mojih hčeri^{ij}, ampak tudi čast za našo rodbino. A pri vsem tem vendar nisem mogla biti celó vesela. Zdelo se mi je, kakor da prodajam hčer, da si kupim nekdanji hišni mir. Dobro sem vedela, da marquis Konrad nima lastnostij, s kterimi bi se mogel prikupiti mladim devicam. Mladih devic oči se ustavljajo le pri tem, kar jih mami, kar ima v sebi nekako zvananje čarobnost. Lepota, postava, laskavost in dobrikanje: to je omama mladim srcem; za pravo ceno, za poštenost človeka, se one malo brigajo. Marquisova zvananjost pa ni posebno lepa, vendar pak čedna. Marquis je uljuden človek, a nepotrebnih besed, ali prilizovanja on ne pozna. Na videz je mrzel, a v prsih nosi gorko srce. Sodila sem, da bi se v njega mogla zaljubiti le bolj postavna in bolj priletna devojka. Ako bi ga mlada vzela, storila bi to le zavoljo velikega bogastva. Moje hčere pa: Lujiza v petindvajsetem, Ela v triindvajsetem in Serafina v edenindvajsetem letu, — na Melito ni niti misliti bilo — vse prenežno čutijo, da bi se določile vzeti moža samo zavoljo ugodnega življenja, ki bi jih v zakonu čakalo. Ta sodba je bila zopet grenka kapljica v kupici veselja, katero me je nekoliko časa prevladalo. Razodela sem takoj tudi Karolu svoje dvome. A on ni našel k temu druge pomoči, kakor sladke besede in prigovarjanja, ako bi se nahajale zapreke.

Bila je to meni težka naloga: govoriti odslej naprej proti lastnemu prepričanju, podirati v srcih svojih otrok, tako lepe, s tolikim trudom vsejane blage nazore. To se mi je zdel hud greh. Hotela sem se zoperstavljati temu, kakor se mi je dozdevalo, sebičnemu nasvetu. Spomnila sem se pa zopet obupnosti Karlove in v duhu gledala, kako vsa rodbina v pogubo pogreza vsled nesrečnega dolga. In potem sem trdno sklenola premagovati se in poskušati vsa sredstva, da pregovorim k tej zvezi marquisovo izvoljenko, ako bi se temu zoperstavljala.

Moje in Karlovo prigovarjanje je napravilo utis le na Lujizo, najstarejšo mojo hčer. Menda zato, ker je ona kot petindvajsetletna deklica dobro čutila, da njej že zahaja prva mladost in z njo tudi izbiričnost; morda pa je tudi spoznala vredni marquisov značaj. Ona je bila popolnoma voljna, postati marquisova soproga, ako bi njo snubil. Že sem se v gorki molitvi zahvaljevala nebeški previdnosti, ker je stvar obetala srečen izid, a človek obrača in sklepa, Bog pa obrne in določi.

Marquis se je pričakoval. Namignol je namreč v pismu, da nas

obišče, in to smo si tako tolmačili, da pride snubit. K njegovemu prihodu smo priredili majhno svečanost in primerno oblekli vse tri starejše devojke. Marquis je prišel. Ah! kako mi je bilo srce, ko je marquisov pogled prehajal od ene hčere na drugo! Z marquisovega obraza pa ni bilo brati nobenega sklepa. Bil je prijazen, kakor navadno, pa ne bolj, kakor to dostojnost in uljudnost zahteva. Pri obedu mu je sedela Lujiza na desni strani. Mnogo mu je pravila o enoličnosti selskega življenja, o razkošnosti velikih mest in kakó si želi enkrat pogledati v veliki svet. Ona si je prizadevala, se njemu prikupiti, a marquis jo je voljno poslušal, pa ravno tako, kakor njene sestre.

Med tem priskačeta v sobano Melita in Alfonz; Melita v priprosti obleki, z dolgimi kitami, ki so jej čez rami visele, polna živahnosti pripovedovaje, kako je Alfonzu nagajala pri ribljenji v vrtnem ribniku. Potem se meni na stran vsede in začne s tekom svojih osemnajstih let jesti. Meni je pa bilo, kakor bi sedela na žrjavici. Tam se je Lujiza laskala s svojimi malo srečnimi domišljenji, tu pa sem gledala, kako marquis z vidno ugodnostjo opazuje Melitino priprosto in na pol otročje vedenje. Po obedu dam hčeram znamenje, da naj sobano zapusté. Najprej se Lujiza z umetnim poklonom poslovi. Enako ste storili Ela in Serafina. Priporočita se potem tudi Melita in Alfonz. Že sta hotela za sestrami oditi, ko marquis Konrad vstane, se njima približa, ter prime osupneno Melito za roko in jej ljubeznjivo poreče: Prosim gospodična, ali bi se ne hoteli še nekoliko pomuditi? Kako Vam je ime?

Melita je priprosto in z navadnim glasom odgovorila: Melita, gospod marquis!

Gospodična Melita, je on nadaljeval, Vi morate postati moja ženka. Ali bi to hoteli? —

Nikdar ne bom pozabila Melitinega obraza v tem trenutku. Pogledala je najprej marquisa, potem mene in očeta. Ker pa je na vseh naših obrazih videla le resnbnost, ovila je molčé obe roki okoli mojega vratu in se tiho zajokala.

Nekoliko neprijetnih trenutkov je sledilo za tem prizorom. Marquis je prvi zadobil prejšnje ravnotežje in z mirnostjo dejal: Gospodična Melita, ali bi to tako nezaslišano bilo? Res, da za dvakrat toliko let štejem, kakor Vi, ali zato Vas bom znal tudi dvakrat bolj spoštovati in ceniti.

A ona zavrnavši svojo postavo reče: Ali jaz Vas ne cenim! Zakaj ne snubite Lujize? Ona bi gotovo bila pripravljena. — Kaj ne mamica, — in pritisnola je svoje mokro lice na mene — da ne pustiš od sebe svoje Melite?

Ubogi moj otrok! Ona je vedela, da je materino srce isti kraj, kjer sme otrok vsak čas tolažbe iskati. Ali moje srce, že dovolj trpeče,

jej ni imelo takrat drugega dati, kakor pomilovanja. Kaj sem tedaj hotela storiti? — Božala sem jej glavico in rekla: Melita, kar se tebi v prvem trenotji nepričakovano dozdeva, to bode tebi v veliko srečo. Potolaži se, in kedar se upokojiš od prve vznemirjenosti, bodeš o tem čisto drugače sodila, kakor sedaj. —

Iztrgala se mi je iz naročja, še predno sem te besede prav izgovorila, nemo se poklonila ter odšla.

Kmalu sem tudi jaz sobano zapustila. Marquisu roko podavši sem izkušala Melito zagovarjati, češ, da je boječa vsled svoje mladosti, a ker je dobrega srca, se bode udala in še njega ljubila, prej nego se sama tega prav zavé. — V resnici pa sem bila jako neverna in o tej stvari nasprotnega mnenja.

Osodepolni dan je minol. Po tej dogodbi smo se vsi trudili Meliti dokazati, kako bode srečna, če postane marquiseva soproga. Moja naloga pa je še bila, jo prepričati, da ne sme nikdar devojka, če tudi še tako mlada, tako ugodne prilike opuščati; kajti dostikrat se zastonj pričakuje, da bi se zopet prikazala; da domišljije, osobito pa ljubezenske, hitro izginejo, bodisi soprog še tako in tako mlad. Melita se je potem udala; ali kakošne spremembe so se od one dobe z njo godile! Ona se ne joče, ne vzdihuje, postaja vedno bolj resna in stroga. Prejšnji smehljaj, ki jej je tako lepo pristojal, je celó izginol. Mrzla je proti ženinu, osorna v družbi, nepotrpljiva s posli. Za vse priprave svoje poroke nima najmanjšega čuta. Ne govori drugega, kakor najpotrebnejše reči, mene in očeta se pa vidno izogiblje. —

Hotela je Valerija še dalje govoriti, a solze, ktere je do sedaj vzdrževala, pritekale so jej siloma iz očíj.

Najbolj me boli, je vzdihnola, da me lastni otrok zanemarja. —

Leonora je s težkim srecem poslušala Valerijino povest. Rada bi bila pomagala, pa kako bi to mogla, predno ni sama govorila z Melito in pa marquisa Konrada osebno spoznala?

Valerijine solze so se bile posušile. Sklenola je potem utrujena roke in dejala: Zdaj ti je vse znano, Leonora; ničesar ti nisem prikrla. Povej mi zdaj svoje mnenje o celi stvari. Kaj nam je storiti?

Valerija, odgovorila je Leonora resno, težko ti povem, kako me veseli, da ste našli rešitelja v osebi vašega marquisa. Vesela sem, ko vem, da ima Melita postati soproga blagemu in bogatemu možu; ali da Melita pri vsem tem trpi, da izgubi morda za vselej mir in svojo srečo, ako postane žena možá, ktereга ne bi ljubila, zdi se mi jako žalostno.

Ali, jej odvrne Valerija, moj zakon s Karolom je bil tudi sklenjen brez mojega nagnenja. A zagotavljam te, da mi je pozneje postajal od dne do dne ljubši, in reči smem, da je bilo moje zakonsko življenje z njim vedno srečno. Nemogoče ni, da bi enako tudi z Melito ne bilo.

Tvoje mnenje je pametno in jako možno, odgovorila je Leonora, a vendar se mi dozdeva, da je ta tvoj up sezidan na negotov slučaj. Na vsak način bi bila Melitina žrtva velika, kajti vse bogastvo in ugodno življenje, veruj mi, bode le majhno povračilo njenih stoterih vsakdanjih muk.

Kaj je tedaj storiti? poprašuje Valerija.

Kaj storiti? ponavlja Leonora. Podaljšati čas poroke, ter čakati, da okolnosti, slučaji, božja previdnost in nekoliko pametnega našega prizadevanja približajo k prijateljski zvezi dvoje src, namenjenih skupaj živeti.

Tu je pretrgalo pogovor rahlo trkanje na vrata. Bil je sluga, ki je naznanjal, da je miza k večerji pokrita.

Ljuba Valerija, rekla je Leonora, meni je zdaj nemogoče, kaj poziti. Tudi bi po vsem tem, kar sem danes zvedela, nezmožna bila z zbranim duhom govoriti. Oprosti me tedaj za nocoj pri svojej rodbini s kakim koli izgovorom. Jutre najdeš v meni zopet mirno Leonoro.

Končala pa je z besedami: Moli in upaj! Poleg žalosti biva blizu pomoč. — In ločili ste se. (Dalje pride.)

Zdravniški poskus.

Humoreska.

V predmestji nekega mesta na Slovenskem je živel krčmar, zvest svoji obljudi, da bode gostom vselej z dobrim vinom postregel. Zavoljo tega je tudi imel vedno dosti gostov, čeravno je bila njegova gostilna zzunaj mesta in nekaj s pota. Ker je vselej točno plačeval, mu je tudi vino vsak rad prodajal, ali on ga ni od nikogar kupil, če se ni mogel popolnoma na-nj zanašati. Tako je tedaj imel vedno dobrega vina, in vedno dosti vsakdanjih gostov. Okoli ednajste ure predpoldnem so se navadno pri njem shajali mestni zdravniki, ki so hodili od bolnikov domú ter se tukaj nekoliko pogovorili in kupico starine posrkali. Nekega dne jim je zmanjkalo učenih zdravniških pogovorov, ker skoro v celem mestu ni bilo bolnika; zato so začeli govoriti o trdem krčmarjevem zdravju. „To mora drugače biti, reče dr. Jesih; tega deda moramo pregovoriti, da je bolán.“ Vsi temu pritrdijo. Takoj se pogovorijo, kako se hočejo tega lotiti, si razdelijo naloge ter se smeje razidejo.

Da se pa naslednje laže razumi, se naj opomni, da je krčma stala kraj ceste, zdravniki pa so se vselej shajali na vrtu, od koder se je čez dvorišče videlo k vratom, kjer so gostje dohajali.

Ob ednajstih je že krčmar vsak dan stal pri vratih in pričakoval svoje goste. Tako tudi drugi dan potem, ko so se zdravniki zoper njegovo zdravje zarotili.

Prvi pride ta dan dr. Agrež.

Dr. Agrež: „Dobro jutro, oče krčmar!“

Krčmar: „Bog ga daj, gospod doktor!“

Dr. Agrež (pogledavši krčmarja): „Ali se danes ne počutite dobro?“

Krčmar: „Pač.“

Dr. Agrež: „Pošljite mi glažek starine.“ (To si naroči ter gre na vrt.)

Dr. Baloh (prišedši do vrat kliče za Agrežem): „Čaj, čaj! jaz sem že tudi tukaj. Gospod krčmar, glažek vina! No, kaj pa je vam danes?“

Krčmar: „Meni? Nič mi ni, gospod doktor.“

Dr. Cebe (prisopiha s palico pod pazuo in kriči): „Kakošna vročina! Gospod krčmar, danes pa le prav hladnega glažek! (Ga ostro pogleda) Ali ste danes bolni?“

Krčmar: „Jaz? O ne! (bojazljivo) mislim, da ne.“

Dr. Cebe: „Bi mi tudi žal bilo.“ (Majaje z glavo odide na vrt.)

Krčmar pokliče natararja in ga vpraša: „Jaka, sem li res bolán videti?“

Jaka: „Jaz ne vem; ali zdravniki vsi tako pravijo.“

Krčmar: „Tedaj že mora nekaj biti. (V strahu kliče svojo ženko.) Marta, Marta! kje pa si?“

Marta pride iz sobe in se oglasi: „Kaj bi rad?“

Krčmar: „Poglej, poglej me.“

Marta: „Saj sem te že tolikokrat videla. Zakaj bi te morala zdaj zopet ogledavati?“

Krčmar: „Ali nič ne vidiš?“

Marta: „Nič, čisto nič! Kaj pa bi naj videla?“

Krčmar: „Glej, vsi zdravniki, ki danes k nam pridejo, me vprašujejo, ali sem morebiti bolán, ker tako slabo izgledam.“

Marta: „Kaj še! Ali morebiti čutiš, da ti ni kaj prav?“

Krčmar: „To ne, pa zdravniki —“

Marta: „Ah kaj, tvoji neumni zdravniki“ —

Dr. Dimež: „Lepa hvala v imenu vseh zdravnikov, gospa Marta, za tako lepo pohvalo! Sicer pa vam želim dobro jutro!“ (Hoče smeje se mimo iti, pa gospa ga zadrži).

Marta (v zadregi): „Gospod doktor, vi me niste prav zastopili; moj mož —“

Dr. Dimež (ga pogleda): „Moj Bog, kaj pa se je z vami zgodilo, gospod krčmar?“

Krčmar (Marti): „No, zdaj pa sama slišiš!“

Dr. Dimež (sočutno): „Ste mar boláni?“

Krčmar: „Ah, gospod doktor, jaz — jaz ne vem.“

Marta: „Jaz mislim, gospod doktor, da mu ni nič, pa on je strašno bojazljiv.“

Dr. Dimež: „Ljuba gospa! včasih človek že dolgo bolezen v sebi nosi, predno jo čuti —“

Krčmar: „Slišiš zdaj?“

Dr. Dimež: „Sicer pa pri vas ne bo nič nevarnega. (Gredôc v vrt): Pošljite mi glažek starine.“

Marta: „Pojdi vendar proč od vrat, in se ondi-le (kaže na stol) vsedi, da ne bo veter po tebi pihal.“

Krčmar (ves vspehan se vsede ter počasi in tiho govori): Marta! pazi, kedar pride dr. Enci, in mu reci, naj k meni pogleda.“

Marta: „Kedar se o volku govori, rad pride. Zdaj bomo slišali, kaj da je.“

Dr. Enci (prišedši do vrat, zvižgaje znano melodijo glasno zakliče): „Oče krčmar, glažek starine!“

Marta: „Gospod doktor, če vas smem prositi, pogledite malo k mojemu možu.“

Dr. Enci: „Kaj pa je? Saj menda ni bolán!“

Marta: „Ne vemo, kaj da je.“

Dr. Enci (stopa po navadi urno, ko pa krčmarja zagleda, naglo obstoji ter se mu počasi bliža rekôc): „Vi ste bolni, oče krčmar.“

Krčmar: „To — so — mi — tudi — oni — gospodje — rekli.“

Dr. Enci (drži v levi roki uro, z desno pa tiplje krčmarjevo žilo): „Pokažite jezik. Tako! — (Se obrne k Marti.) Vaš mož mora v postelj. Naredite mu kamiličen čaj, in če bode lačen, dajte mu malo mlečne juhe, pa ne veliko. Tako, mislim, bo jutre zopet vse dobro. — Pošljite mi na vrt glažek vina.“

Marta: „Takoj. Hvala gospod doktor.“ Natakár prinese vina, a krčmar se v postelj podá, Marta pa v kuhinjo čaja kuhat.

Zdravniki so bili že prav židane volje. Vsak, ki je prišel na vrt, je moral najprej povedati, kaj da je dosegel; in ko pride dr. Enci in pové: „Debeli krčmar že leži v postelji in pije kamilice“, je veselje vseh do vrha priklopelo. Občen in glasen smeh je bil konec njihovemu poskusu. En dan so pustili krčmarja v postelji. Drugi dan pa gredó trije izmed njih k njemu, in ko so spoznali, da je popolnoma zdrav, dovolili so mu vstati, in da se okrepi, naročili, naj si vzame, če je lačen, klobaso in bokal starega vina.

J. S—a.

Popotne opazke.

I.

V naši dobi menda vsakdo nekoliko potuje ter si več ali manj tujih krajev ogleda: to zahteva naše življenje, naša omika in — moda.

Potovanje mnogo koristi: odkriva človeku daljni razgled po širjem svetu, uči ga z lastnimi očmi in skušnjami svet spoznavati in o njem soditi; odvzema mu domače tesnosrčne predsodke ter vzbuja v njem nove misli in nazore, — pripomaga mu k svetovni omiki.

Vendar potovanje, kakor vsakoršna dobra stvar, le tedaj kaj koristi, kedar se na prid rabiti zna; ono je kakor dobra knjiga, ki človeku ničesar ne koristi, ako je z razumom prebirati ne vé: torej se nahaja mnogo ljudi, kateri si dobrih in lepo vezanih knjig nakupujejo, da jih, rekel bi, samo kakor lepo pohištvo na ogled razstavljenе hranijo, in tako je tudi veliko število popotnikov, ki mnogo potujejo, to je sem ter tja se vozijo od enega mesta do drugega, a vedó samo povedati, da so bili tu pa tam. Sicer pa je tudi mnogo ljudi, kateri mislijo, da morajo vsako stopinjico, ktero le iz domačije storijo, na drobno popisati in svetu objaviti.

Jaz sem že precej po tujih krajih potoval; meni je potovanje že od nekdaj nekakšna potreba za življenje: prosim oproščenja, ako tukaj nekoliko s svojimi popotnimi opazkami grešim.

V preteklem poletji sem si čez dolgo drugič jadransko morje ogledal; vabili so me tja spomini prošlih let in misli, bode li kedaj to morje prav naše jugoslovansko morje?! —

Na Reki sem našel madjarske honvede „exercirati“, v Trstu pa italijanske irredentovce „demonstrirati“.

Vozil sem se od Trsta naprej v Venecijo v lepi tihi noči, ob mirnem, kakor zrealo gladkem morji; šepetala so le ladjina kolesa ter troje mladih novozaročenih parov.

Osamljen na ladjinem vzgorji spominjal sem se burnih voženj po nemškem severnem morji ter po kanalu med Anglijo, Francijo in Nizozemskem, kjer oče Neptun nikoli ni tako miren in prijazen, posebno nežnemu spolu ne, temveč vselej bolj ali manj čelo grbanči ter od njega in od vsakogar, kdor nima močnih želođčnih živcev, neusmiljeno libacij zahteva. Spominjal sem se na to, ker ljudem, kateri se brž po poroki na tako imenovano ženitno potovanje podavajo, želim, da bi vselej vso nevoljo Neptunovo čutili. Zakaj doma na samem ne ostajajo, da bi jih v prvi zakonski radosti in slasti nikdo ne videl in nikdo ne motil?! — Žal mi je torej bilo, da se jadranski Neptun takrat kar ganol ni; ladja je došla kakor v sanjah s prijaznim jutrom vred v Venecijo, ktera se „la bella“ — lepa — imenuje.

Poznam lepoticó, ktere krasoto je nekđaj svet občudoval in obožaval: bila je tedaj ponosna kraljica. Vendar po letih in vsakojakih nezgodah pogubljala je zmirom bolj in bolj svojo mladostno moč in ljubkost: njeno poprej divno, leporastno in gibčno telo je postalo slokasto, grbasto in okorno, njena poprejšnja nežna polnost je minola, njena nekđaj cvetoča, svetlo krasna polt se zdaj kot stara koža na suhah kosteh grbanči ter se od lica z zastarano barvo vred lušči: v ustih ji še stoji tam pa tam kateri oguljeni zob ter na izgubo drugih opominja, njene oči ne spuščajo več ognjenih bliskov, kateri so poprej strast in ljubezen užigali, temveč zakaljene solze, ktere bridko pomilovanje vzbujajo; iz njenih ust se ne slišijo več sladkozvučni glasovi, temveč tožne žalobe: — takšna lepoticja je sedaj „la bella Venezia“.

Kamor stopiš, vidiš žalujoče spomine in prejšnjo slavo, hirajoče ostanke nekdanje lepote; dozdeva se ti, da prihajaš na pokopališče, kjer se ti prošlo življenje po dioromah kaže. — Venecija je globoko pala ter še pada od dne do dne; sijajne palače nekdanjih velikašev, sedaj zanemarjene ali celó zapuščene samo pričajo, kako na svetu vse mine, kako ni ničesar stalnega, če ne večna sprememba sama po sebi. Potomci onih veljakov, ki so se v svoji mogočnosti in neizmernem bogastvu ponosno morske kralje imenovali, so sedaj pohlevni gondolieri ali čolnarji, radi in srečni, ako jim turisti, kateri ostanke staroslavnega mesta ogledavat prihajajo, nekoliko umazanih papirnatih liric zaslužka davajo. Res ubogi Venečanje, ob čem bi živeli, ako bi radovedni in radogledni tujci k njim ne dohajali ter za nje nekoliko denarja ne potrošali!

Venečanje v obče shudujejo, a najbolj pa Venečanke, med katerimi težko več nahajaš le eno res lepo ali lepemu ženskemu idealu le količkaj podobno žensko prikazen. Pesniške venečanske krasotice so le v fantaziji, v pesnih; v realnem življenji jih ni več; ako kje kakšno lepoticó zagledaš, ni Venečanka, temveč tujka.

Kaj je temu propadu in žalostnemu stanu uzrok?

Miseria!

Prekrasna zemlja italijanska, ako te drugi po pravici ali po krivici „terra d'amore“ imenujejo, naj se meni ne zameri, ako ti jaz „terra di miseria“ pravim. Kakor se ti vseobči propad v Veneciji ob prvem prizoru italijanskem prikazuje, tako se vidi izvzemši samo nektere glavne centre in pokrajine dalje po Italiji. To žalostno stanje ni samo po mnogih, nekđaj cvetočih, bogatih in slavnih mestih, temveč tudi povsodi po deželi: tu kakor tam vidiš stare palače in nekđaj jako lepa stanovališča bolj ali manj zapuščena ali grdo zanemarjena: sedanji Italijani niso nikakor zmožni to ohranjovati, kar so jim njihovi predniki pripravili in v dobrem stanu zapustili. Pa kaj je te miserije krivo?

Vse ti toži o strahovito nasilnih davkih, kateri se brez konca in

kraja na vsakteri mogoči način iztirjavajo: za neproduktivne vojaške potrebe nikoli ni dosti denarja; obrtnik in trgovec ti pripovedujeta: „Naša obrtnija in naša trgovina vsestransko peša in hira, mi nikakor ne moremo ne s Francijo, Anglijo niti z Belgijo konkurirati“. Po mestih in po deželi ti delavci tožijo, da nimajo dela in zaslužka; a ljudje, kateri bi jim imeli dela in zaslužka davati, pravijo, da nimajo s čim dela plačevati, ker se jim plača za delo ne vrača; davki zavdušujejo mestjana in deželana.

Popraševal sem različne ljudi različnih stanov, ali ne dal vedeti, da sem Avstrijanec, kako so zdaj zadovoljni, odkar so se avstrijskega vladarstva znebili, pa v obče sem le slišal, da se italijansko ljudstvo avstrijskih časov kakor zlate dobe, egiptovskih loncev, spominja. Kaj ne bi? — saj avstrijska vlada nekdanj nikogar ni bolj božala in nikomur ni bolj prilizljiva in prijazna bila nego upornim Italijanom.

Kar se mi je čudno in zajedno prav karakteristično dozdevalo je to, da sem takšne na avstrijsko dobo prijetne spomine tudi med vseučiliščno mladino našel. V Padovi sem se sošel in pogovarjal z nekaterimi prav odličnimi študenti, a ti fantje so mi tožili, da zdaj staroslavno padovsko vseučilišče od leta do leta bolj hira, ker se ji mnogotere prejšnje denarne dotacije odvzemajo, najboljši profesorji od tod predstavljajo in mnogi študentje torej naravno tudi drugam odhajajo.

Posebnega opazivanja in razmišljanja vredne pa se meni dozdevajo agrarne razmere na Italijanskem. V Italiji skoraj da ni kmečkih posestnikov; nesrečna pa se kaže vsaktera dežela, kjer ni pravega kmetijstva, in najbolj nesrečna ona, kjer poleg pomankanja kmečkega stanú nikakoršna obrtnija in trgovina ne cvete. Izvemši le malo pokrajín so po Italiji same latifundije, velika posestva, katerih pa latifundci ali dotični veliki posestniki niti sami ne obdelujejo, niti na njih ne bivajo, temveč jih sploh v odkup, najem ali arendo davajo. Navadno prevzame posestvo kakšen glaven najemnik, kateri ga potem v večih ali manjših parcelah kolonom na odkup prepušča. Takšni koloni se italijanski kmetje imenujejo; ljudje tlačeni po davkih od strani države, od strani glavnih odkupnikov in od strani gospodarjev posestnikov so prava italijanska raja, njihovo stanje je pravo robstvo in menda najhujše robstvo, ker je v imenu svobode. Kjer je ruralno gospodarstvo v rokah latifundcev ali obrtnija v rokah velikih fabrikantov, tam so vse deklamacije o ljudski svobodi prazne fraze: kdor ima posestvo in premoženje, ima oblast in svobodo, kdor nima posestva in premoženja, je brez oblasti in brez svobode.

Žalostno sedanje stanje italijanskih kolonov ali kmečkih rabotnikov, ni podobno, da bi se kmalu na bolje predrugačilo. Po zedinjenji Italije je nastopila po militarizmu in birokratizmu nesrečna systema vseobčega centralizovanja, vsled ktereга se vse moči v glavne centre stakajo in

tam potrošajo brez obzira na potrebe in koristi postranskih pokrajin. Kolon iztrgava z vsemi silami in težavami, kar more, z najete zemlje, da pošilja gospodi najemnino, katero ona daleč od domačije, kakor je moda, nenasitljivo in tujstvu na prid použiva. Pa ni posode, iz ktere bi se brez prilivanja vedno le zajemati moglo, tako se tudi iz tega ubogega ljudstva italijanskega konečno vse zajme, a tedaj? — Posoda se prevrne!

Ne bodem dalje popisaval po Italiji znamenitih in slavnih mest, ne cerkev in stolpov, ne starinskih spomenikov in muzejev, ne rahlo šumečih in modro bleskečih jezer, ob katerih se oko in srce raduje, ne italijanskega obnebja, ne palač in galerij z izbranimi umetnostmi, ktere vsakdo občuduje, — vse to strokovnjakom in pesnikom prepuščam, saj so ti ljudje vse te stvari in čudeže že vsestransko, natanko in dovoljno popisali in opevali; jaz sem vsakdanji človek, govoril bi torej rajši o faktuem vsakdanjem življenji, o ljudskem čutenji in mišljenji, o njegovem delovanji in stremljenji, o njegovi gmotni in duševni blagosti, — vendar vse te zadeve in razmere se mi takšne dozdevajo, da novih velikih preratov in prekucij obečujejo, o katerih pa ob tej priložnosti govoriti nočem.

Poslovim se od tebe, krasna in mila mi Italija, srčno še pozdravljam vrle Piemontčane ter se čez Planine v ljubo mi Švico podam.

II.

Blažena mi demokratska, republikanska svobodna švicarska zemlja! Tebe vselej z radostjo obiskujem, ker na tvojem krilu vedno srečo in blagost nahajam. Med tvojimi sinovi nikoli ni prepira zavoljo narodnosti in jezika; Francozje, Italijani in Nemci so enako tvoji Švicarji ter se bratsko med seboj razumevajo; med tvojimi sinovi ni več oholih aristokratov, kateri bi prostega človeka prezirali, ni samopašnih latifundcev, kateri bi kmeta zatirali; ti ne trpiš visoko tituliranih in visoko privilegiranih kakoršnih koli velikašev, kateri bi ljudske želje in potrebe prezirali ter svojevoljno njegovo osodo določevali; ti ne staneš ničesar, kar bi življenju in premoženju tvojih sinov pogubno bilo; ti enako gojiš vse svoje Švicarje, vsakteremu deliš enake dolžnosti in enake pravice: zato pa ti cvete vsestrano gospodarstvo, obrtnija in trgovina, umetnosti in znanosti; ti si sicer mala zemlja, pa kakor tvoje gore v celi Evropi najviše k nebu kipé, tako se tudi tvoja slava obče človeške zavesti najviše vzdiguje.

Švica kakor Italija je zemlja, v katero potovati je na veliki modi; nikjer se toliko turistov in vsakojakih zijal ne nahaja nego tukaj. Na modi je v Švici povsodi na gore plezati, — kjer še se voziti ne more — kakor si v Italiji cerkve, muzeje in vsakovrstne galerije za umetnosti razgledovati; ako pa dotični turisti za vse to kaj čuta in razuma imajo, ni brige. Na modi je, da obiskovalci Švicarskega vse lepote tamošnje

veličastne narave popisujejo: kako krasna so jezera, po katerih se vozijo, kako lep je razgled s tamošnjih gor, kako nebeško se vidi tamošnje juterno in večerno solnce, s kolikimi težavami in nevarnostmi na snežnike hodijo, a konec koncu je tudi vselej na modi Švicarje zmerjati, kako so to denarja lakomni ljudje, kaj vse delajo, da tujcem vse gleštanje izmolzejo, kako sirovi in sitni so ti demokratično-republikanski Švicarji!

Tudi jaz krasoto švicarske zemlje jako občudujem, pa kedar se po švicarskih gorah od zdolaj in od zgoraj razgledavam — kar rad storim, ker: „Ich bin vom Berg' der Hirtenknab“ — si mislim, tudi mi imamo lepih gor; kedar se po švicarskih jezerih vozim, pravim, tudi nam ne pomanjkuje tako lepih jezer; kedar v Švici solnčni vzhod in zahod gledam, sem prepričan, da tudi pri nas solnce tako lepo vzhaja in zahaja, — naši griči in naše doline pa so še lepše nego Švicarske! Torej, česar pomanjkuje naši mili in krasni domači zemlji? — Švicarjev, švicarskega blagostanja, ponosa polnih historičnih spominov! —

Koga ne bi zanimal Schillerjev Viljem Tell, bodi si, da ga z razumom čita ali odlično igranega vidi; koga ne bi v obče švicarska Tellova slava polna épopeja navduševala? — Tell je duša, je genius, je izraz švicarskega ljudstva; Tell še živi, Tell je švicarsko ljudstvo!

Videl sem že mnogo lepih krajev, pa nikjer me narava ni še tako srčno zanimala kakor ob Vierwaldstätterskem jezeru, ko sem tam po švicarski povesti posvečene kraje si razgledaval, na Rüttliji pri zibeli švicarske svobode stal, Altorf obiskal, skoz sotesko, kjer je po pravljici Gessler od Tellovega strela zadet poginol, se na Rigi podal, od koder sem si druga slavna mesta švicarske zgodovine, Morgarten in Sempach ogledaval.

Ob svetlem jutru, ko so visoki snežniki okoli in okoli v zlatih žarkih vshajajočega solnca se lesketali, ko so se nebomodra jezera in zelene doline v jasnem dnevu razsvetile, ko je tako cela narava vso svojo lepoto razkrivala, tedaj sem se zamislil v ono dobo, ko so vrli švicarski kmetji in pastirji sami v temni noči srednjega veka si svetlo solnce svoje svobode priborili, in kako so jih mili juterni žarki te priborjene svobode ogrevali ter do današnjega dne krepili in blažili. Mislim sem ob tej priliki pa tudi na naše kraje in zamislil se v našo prošlost in sedanost, — in bridko se mi je tožilo!

Vendar nikar ne tožimo po slavni prošlosti; proslavimo mi sami našo lepo zemljo, naše hribe in doline, naše gore in jezera! Kar nam treba, to je možki, krepki, samozavestni, delavni in vstrajni duh švicarški; treba je našemu ljudstvu švicarske razumnosti, delavnosti in varčljivosti, ob katerih lastnostih bi naš kmet srečno in ponosno na svojem posestvu, na svojem prijetnem blagostanskem domovji živel; naš mali in veliki obrtnik bi dela in zaslužka ne pogrešal, naš kramar in trgovec bi si

svoj prid in svoje premoženje pridobival: ob teh lastnostih bi se tudi naša zemlja blažena in naše ljudstvo srečno imenovati moglo.

Navadno si je vsakteri narod kakor pojedini človek svoje osode sam kriv; tako je tudi z nami Slovani v obče in Slovenci posebej. Naši neusmiljeni tirani so večna nesloga in razprtija, naša dobrodušna mehkost, naša nevstrajnost v navduševanju in delovanju za vzvišene ideale, naša nemarnost in lenoba! — Prava možka, krepka in trda samozavest in značajnost, neumorljiva vstrajnost v stremljenju za velike ideale in cilje, neomagljiva delavnost po vsakterem vrednem početju, večna marljivost, in večna delavnost, neuklonjen in neobupen duh: — to so lastnosti, po katerih narodi mogočni, slavni in srečni postajajo — teh lastnostij je nam Slovencem potreba. —

(Dalje pride.)

Povstaneek godbe in njeno delovanje na ljudi in živali.

Ako se strune godbila ali godbenega orodja tako zložijo, da ugajajo glasovi, na njem se vstvarjajoči, našemu ušesu, se nam dopada to zglasje glasov, in godba tedaj ni drugo kakor umetnost vstvarjati zglasne glasove. To zglasje glasov začutimo prav lahko, ako se istodobno samo malo glasov vstvarja, težavno pa najdemo zglasje v nepravilnem šumu in štropotu. Mnogo lažje začutimo zglasje, ako se posamezni in isti čas vstvarjajoči glasovi po svojej kakovosti med seboj razlikujejo; zato najdemo prej zglasje v godčevskem zboru, nego v godbi fisharmonike.

Ker se tedaj godba osobito po svojem zglasji odlikuje, so stari modrijani smatrali godbo kot nauk o redu vseh stvari. Kaj da je pa uzrok temu redu, ostalo je skrivno in nerazumljivo do novejšega časa.

Helmholtz je še le leta 1863. dokazal, da se zakoni godbe osnivajo na enojnih zakonih fizike, in je tako zvukoslovje združil s krasnoslovjem. Po Helmholtz-u je tedaj zadobila godbena umetnost znanstveno obleko, kajti vse one godbine zakone, do katerih so godei po mnogih skušnjah dospeli, je on s prostimi zakoni fizike dokazal. Helmholtz je razložil sorodnost glasov, odkril godcem še neznane glasove in iznašel godcem največjo skrivnost, to je uzrok zglasja in nezglasja.

Med umetnostmi je godba sigurno najstarejša. Ptice so bile prvi godei, in potem se je iznašla pastirska piščalka. Diodor pripoveduje, kako je neki pastir iznašel piščalko pastirsko, ko je prisluškiaval šumu vetrovja po trstji.

Stari Grki in Rimljanje so si mislili, da sta boga Merkur in Apollon godbo iznašla. Zgodovina ne omenja naroda, ki ne bi poznaval godbe, in povstaneek godbe se mora tedaj v najstarejših časih iskati, o katerih zgodovina ničesar ne poroča. Tudi godbila na strune in bobne so že najsta-

rejši narodi poznavali; seveda niso bila njihova godbila tako dovršena, kakor dandanašnja.

Godec izrazeva s svojimi glasovi čuvstva in tudi v nas po glasovih čuvstva vzbuja, in že stari modrijani so priznavali veliko moč, katero ima godba do človečje čudi. Tako je trdil Platon, da nekteri glasovi vzbujajo strasti in oholost ali prevzetnost, in Polybij pripoveduje, da se je v Arkadiji narod po godbi ukrotil.

Ravno zaradi velikega uplivanja godbe na človečjo narav so stari narodi vse zakone, naredbe, pripovedke priobčevali popevanjem, katero je godba spremljevala, ker so si tako slušatelji vse lažje zapomnjevali. Tako so se učili tudi stari Židovi Davidovih psalm.

O Orpheji se pripoveduje, da je znal s svojo godbo divje zverí krotiti, reke v svojem teku ustavljati, in plesale so pečine in drevje, ko je on zaigral. O Amphionu nam grške pripovedke poročajo, da je z godbo postavil thebansko ozidje, in sicer tako, da je on na svojo liro igral, kamenje se pa samo v zid združevalo.

Tudi pripovedke starih Indov nam spričujejo, kako veliko moč so godbi pripisovali. Takih in enakih pripovedk nahajamo pri vseh starodavnih narodih in če nam tudi ničesar ne dokažejo, nam vendar pričajo, da so že najstarejši narodi godbi veliko moč pripisovali.

Da more godba strasti vzbujati in razdraženega človeka spet pomiriti, nam tudi priča veliko pripovedk. Tako nam pripoveduje sv. pismo, da je David s svojo harfo pomiril kralja Savla, ko ga je nečisti duh napadel. Glasoviti pevec Farinelli je s svojim popevanjem otožnosti ozdravil španjolskega kralja Filipa V., in kralj je pevca iz hvaležnosti do smrti pri sebi obdržal.

Godec Timothej je razdražil Aleksandra Velikega s frigično pesnijo do besnosti, ali ga spet pomiril z drugo lidično pesnijo.

Keltski duhovniki so krotili svoj narod s pomočjo godbe, in stari Nemci so prepirljivce s popevanjem pomirjevali. Sveti Avguštín nam pripoveduje, da je priprost godec s svojo piščalko ljudstvo tako ganol, da si ga je za kralja izbralo.

Ko je francoski pesnik Peter Chateauneuf, ki je živel v 13. stoletju, med razbojnike zašel, in ko so mu konja, denarje in obleko vzeli, in ga umoriti hoteli, zaprosi pesnik, naj ga poslušajo, ker si pred smrtjo še zapeti želi. S svojim popevanjem, ki ga je s citrami spremljeval, je pesnik tako razbojnike ganol, da so živega spustili in mu konja, denarje in obleko nazaj dali.

V mestnej crkvi v Hamelnu na Hanovranskem je podoba, ki predstavlja sledeči dogodek: Mestjani so imeli namreč silno mnogo podgan in zato se njim leta 1284 ponudi neki človek, da jih reši za dobro plačo podgan. Mestjani se z njim pogodé, in ta človek počne s piščalko igrati, in glej

čudež, podgane se okrog njega zberejo, in on nje odpelja s svojim igranjem v bližnjo reko, kjer so se vse potopile. Ali mestjani zdaj niso hoteli pogodbe izvršiti, temveč ponujali so mu mnogo manjšo plačo. Podganski lovec ni na to ničesar odgovoril, ampak odšel; ali drugi dan se vrne z drugo piščalko, in ko zaigra, se združi okrog njega vsa deca od 5. do 12. leta, in on jo odpelja v neki breg blizu mesta, iz kterega se ni več povrnola. Mestjani so začeli vpiti in jokati, alí bilo je že prepozno; deca se ni več povrnola.

O znamenitej godbenej moči nam ne pripovedujejo samo pripovedke iz starodavnih časov, temveč tudi mnogo primerov iz novejšega časa nam njeni znameniti upliv na človeka potrjuje. Švicarji so znani radi svoje vernosti in so služili v francoskej in italijanskej vojski za veliko plačo, a svoje domovine niso pozabili; ko so le čuli svoje narodne popevke, vselej so se razplakali, mnogo jih je pobegnolo, drugi pa so žalosti zboleli. Ravno zato je bilo zabranjeno vojaškim godbam takih pesnij igrati.

Kdo še ni sam izkusil, kako zamore prosti poštni rog v nas različna čuvstva vzbujati? Prosta vojaška troblja je že spokorila večkrat kakega trdoglaveca. Vojaške godbe navdušujejo in ojunačujejo vojake, ker jih hitra in živahna godba sili na delovanje.

Ali godba ne deluje na vsakega človeka enako; nekteri ne marajo za njo, drugi pa jo celó mrzijo; to ima svoj uzrok v ušesnih boleznih ali pa v velikej občutljivosti slušnih živcev. Tako je poznal Boyle neko ženo, ki se je vselej jokala, ko je določene glasove čula, in Rousseau pripoveduje, da je poznaval ženo, ktero je vselej, ko je čula godbo, krčni smeh napadel.

Zdravniki rabijo godbo v norišnicah, ker umirujejo besnike in ozdravljajo z dobrim uspehom otožnost.

V srednjem veku so vendar ljudje pripisovali godbi moč, ktere ona nikakor nima. Tako so mislili, da se s pomočjo godbe ozdravljajo različne bolezni, kakor protin, padavice, kuga, norost in druge.

Da godba v resnici razdraževa, navdušuje in pomiruje človeka, nam mnogo primerov potrjuje. Posebno se lahko godbeno delovanje opazuje pri deci. Dojka na primer pomiruje dete s svojim nežnim popevanjem, a z veselim ga razveseljuje in razdražuje. Živahna koračnica nam olajšuje hojo, zato ne utrují tako hod po taktu, kakor hod brez takta. Kako pa godba naše noge razigra, nam potrjuje najbolj ples.

Godba ne deluje s svojo dražljivostjo samo na ljudi, nego tudi na živali. Razun na ptice, ki so pevci v pravem pomenu, deluje godba tudi na vse druge živali. Kdo še ni videl, kako se konj po godbenem taktu gibati, da celo plesati naučí?

O rogati živini se pripoveduje, da se rajši pase, ako se na rog trobí, in Arabi so celó mislili, da rogato živino godba odebeljava. Velblod se po godbi vzbuja na novo delovanje.

Posebno občutljivi so pa psi za godbo. Tako nam pripoveduje Buffon, da je poznal psa, ki je vselej, ko je godbo čul, v izbo pribežal. Buffon se je dalje prepričal po poskusih, da psi one glasove, ktere slišijo, nasledujejo, a vendar isto godbilo ali godbeno orodje na vse pse enako ne deluje. Tako nekteri psi tulijo, ko čujejo glasove tega ali onega godbila, drugi pa ostajajo tihi. Kodri se na primer, ko čujejo visoke glasove na gosli, krčijo, ker ti glasovi neugodno na nje delujejo.

Psi so v obče podučljive živali in se morejo, kakor Leibnitz pripoveduje, naučiti posamezne besede izgovarjati, in hrt se tudi more naučiti, kakor Radao trdi, napev popevati.

Tudi slon rad godbo posluša in se lahko privadi po taktu gibati. Poskusi s sloni nas učé, da globji glasovi na nje bolj delujejo nego visoki, in da so njim prosti napevi bolj po godu nego sestavljeni.

Posebno znamenito upliva godba na kače in kuščarje. Znano je namreč, da Zamorci kače z godbo krotijo, in kuščarje s pomočjo godbe lovijo.

Tudi na pajka godba vidno deluje in tako tedaj ne očaruje godba samo ljudi, temveč tudi živali.

Da iznajdemo vir, iz kterega godba svojo moč zajema, se moramo spomniti, da godba ni drugega nego gibanje. To gibanje skladatelj nasleduje, ko svoje različne glasove po različnem načinu uravnava, in tako zamore on vse glasove v prirodi nasledovati. Pravilno gibanje, ki godbene glasove vstvarja, podaja tedaj godbi tako moč.

Drugi vir, iz kterega godbi taka moč dohaja, je ta, da glasovni tresaji tudi z našimi živei in njih vlakninami vred zatrepečejo, in ti tresaji vzbudijo tedaj v naši duši ono voljo ali razpoloženje, ktero se v gibanji za čas godbe razodeva. Hitra godba trepeče tudi hitro z našimi živei, in tako človeka razveseljuje in on postane dobre volje; zategnjeni glasovi probudijo dalje v nas slovesno ozbiljnost; počasen prehod ali prelaz iz enega glasa v drugi, posebno če se glasovi samo za pol glasa po visokosti razlikujejo, pa vstvarja v nas žalost in klavernost; ali hitra koračnica nam srce razdraži. Ravno tako tedaj, kakor moremo mi naše telo zdaj hitro zdaj bolj počasno gibati, more tudi godba z našimi živei in njihovimi vlakninami na različne načine zatrepetati, in to podaja tedaj godbi tako silno moč. A ker je dalje tudi naše duševno stanje, to je naše misli, čuvstva in hotenje v neprestanem gibanji, zato vstvarjajo tudi po godbi tresoči se živei tém lažje v naši duši tako silne spremembe, in tako more tedaj godba tém lažje na našo dušo delovati. Potem še le moremo tedaj razumeti, kako je mogoče, da žalostna pesen v nas vzbuja misli klaverne in žalostne; glasovi pa, ki hitro in veselo v osmicah in peticah skačejo ino tekó, v nas le živahne misli uzročujejo ter silijo na delo in ples.

Dr. Kriian.

Narodno blago.

J. pl. K.

Nikdo ne more Jugoslovanom odrekati posebne ljubezni do domovine, do domačega pesništva, do narodnega petja, in tem manje, če pozna vsaj nekatere prekrasne cvetlice njihovega narodnega blaga, če pozna ob enem v prvi vrsti narodno pesništvo bližnjih nam bratov Srbov.

Skoro se zamore trditi, da ga ni naroda, kteremu bi v tako obilnej meri bil prirojen um, si hitro in temeljito prisvojiti zgodovinskih dogodkov in potem iste v tako lepo donečih, svobodoljubnih, prekrasnih in vendar priprostih pesnih izraževati. Dogodki, ki so se še le končali, postajajo srbskemu rodu že predmet raznoterih rapsodij, ktere se v kratkem od ust do ust, od kraja do kraja, od roda do roda razširjujejo in vedno v čednih in zalo cvetočih bojah kažejo. Prebiraje te jugoslovanske rožice moramo najbolj občudovati natančni obris posameznih junakov in glavnih oseb, kakor: cara Lazarja, Dušana, Vukašina, Juga, Bogdana, Marka, Miloša, Obiliča in drugih. Oziraje se na to natančnost, kakor tudi na enotno djanje, čistost raznih mislij in druge znamenite lastnosti je že učeni Grimm sklepal, da so vse one srbske narodne pesni, ki oslavljajo junaška dela narodnih močij, le posamezni oddelki enotne celote, ki je v teku stoletij v nje razpala, ali pa, da se imajo v poznejši dobi vsi ti oddelki, vsi ti listovi narodnega uma v eno celoto zjediniti, kakor se nam to pokazuje v Iliadi in Odysseji.

Res je, da se mi Slovenci z junaškimi pesnimi ne moremo Srbom primerjati, kajti vse, kar imamo na polji pravega narodno-junaškega pesništva, je le malenkost proti srbskemu narodnemu zakladu. Tudi mi imamo svoje junake, večidel izborne krotitelje in slavne zmagovalce ljutih Turkov, kakor: Lambergarja, Ravbarja, Matjaža, Marka, Lavdona in drugih — ali mi nismo nikoli došli do večje, samostojne države, in tudi prošlost naša nam ni povsem podajala prilike za večje junaške pesni. Samo ob turških vojskah, ko je bil narod naš prisiljen mnogokrat si sam pomagati, se nam je prilika ponudila in tudi od ljudskega duha porabila.

Slavnih junaških pesnij torej nimamo mnogo, veliko več pa strogo domačih, ktere se vežejo z domačimi opravili in dogodki. Gledé na te zamoremo tudi mi s ponosom reči, da ima malokteri tako majhen narod toliko in po večini tako mičnih in jedernatih narodnih pesnij, kakor ravno Slovenci. Tu nahajamo krasne družbinske pesnice, tikajoče se družbe sploh ali pa posameznih stanov, tužne žalostinke, lepo doneče, zdaj srčno hrepeneče, zdaj vesele, upajoče ali celó bridke, žalostne pesni o ljubezni.

Naš narod ljubi pesni, ljubi petje in skoro ga ni dogodka, kjer bi se ne pelo. Slovenec ima neko pevsko žilo, ktera se preživo pokazuje pri

raznih prilikah. Vsakdo, ki med narodom živi, vé, da se je sicer marsiktera umetna pesen naših boljših pesnikov povsem udomaćila in skoro celó narodna postala, a vendar ljubi naš narod pri vsakterih prilikah bolj svoje lastne pesni, izraz pravega narodnega uma. Narodno njegovo blago mu je nad vse in to po pravici, kajti ono ga nagovarja milo, naravno in občutljivo; kaže mu vse misli narodovega duha, vse bridke in vesele čute, vse dogodke, šege in navade ljudskega življenja v lahko umevnem jeziku.

Dokler bode narod rad popeval, naj si bode pri delu, pred delom ali po njegovej dovršitvi, bode gotovo vedno čvrst, krepak in povsod na pravem mestu. Tudi mi smo mnenja, ki nam ga je zapustil naš prerano umrli sorojak in učeni pisatelj Matija Ahacelj, ki pravi: „Ljubi bratje in sestre slovenskega rodú, posebno vi mladenčiči in deklice! pojte in najte, da se vaših pesnij glas razlega po dolinah, razodeva po gorah in vzdiguje do neba!“

Resnično je sicer, da pride v daljnem razvitku vsakega naroda tudi čas, v katerem se ima narodno pesništvo ukloniti umetni poeziji, ali vendar se morajo starejši pesniški plodovi, ki nikdar svoje vrednosti ne izgubijo, kot biserji varovati, kajti oni so nam zrcalo, kako se je narod razvijal in izobraževal in kako da je živel; ob enem kažejo drugič tudi umetnemu pesniku pravo pot, po kateri se dá naš narod najlažje na peniškem polji voditi.

Tudi naše koroške štirivrstične pesnice so precejšnje veljave, kajti tu se čujejo jedernate, naravne in krepke misli, ki so tako bogate pesniškega zrna in tako izvirne v svoji poetični podobi, da ne ostanejo brez upliva na prijatelja domače poezije in narodnega življa.

Mnogokrat se je že poudarjalo, kako je potreba narodnega blaga nabirati; mnogo so se že posamezni slovstveno delajoči možje z nabiranjem trudili; mnogo se je že v tej stroki pri nas storilo in se še stori, a vendar še premalo, če je tudi marljivo in natančno nabiranje tem več potrebno, čim bolj se od dneva do dneva omika med našim narodom širi in z napredkom ob enem staro blago pozablja.

Preverjen o veliki važnosti nabranega narodnega blaga, podajam tudi jaz tukaj nekaj cvetlic narodnega, domačega pesništva. Večidel so pesni nabrane po slovenskih krajih na Koroškem, po junskej, rožnej in zilskej dolini. Popevale ali narekovale so jih po največ bolj stare ženice ali dekleta; le nekaj jih izhaja — tako deloma kratkočasnice — iz mladeniških krogov; vse pa so vzete iz sredine prostega slovenskega ljudstva.

Predno pa začnjam s priobčevanjem teh le maloštevilnih pesnic našega staroslavnega Gorotana, moram pridjati, da sem večinoma pustil prvotno obliko in le malo ali nič popravil; pila se jih je dotaknola le tu in tam.

Razne pesnice.

1. Žalovanje.

(Iz rožne doline.)

Je padla ta bela slana,	Al' jej jaz k' ne bom prilila,
Je pomorila vse te travn'če	Ona gvišno obledi.
In pa žlahadne te rož'ce.	Kaj ji bom prilila,
M'ne pa n'či za rož'ce,	K' nemam vinca ne vodé?
M' je le za moj'ga pûba,	Zato jej moram priliti
K' je zapustil me. —	Moje svitle solz'cé,
V sred' moj'ga srca	K' sem jih t'dej stočila,
'na rož'ca cvetî;	K' je pûb zapustil mé.

2. Mornar.

(Št. Janž v Roži.)

Fanti se že 'kupej zbirajo,	„„Ležal bom na visočej gmajnici,
Na Vašče pomarširajo;	„„Na zeleni tratici.
Moj pûb se pa med vsem' pozná,	„„Ta tratica bo póstel'ca,
K' lep' zelen pušele 'má. —	„„Zelena vejca ódejca““.
„Nekaj bi te še rada barala:	Vsede se v barčico,
„Čej boš ti necoj ležal?	Barka gre od kraja preč,
	Nazaj pa nikoli več!

3. Ranjeno srce.

(Iz Roža.)

Vse bom pobrala kar 'mam,	Notré se vozi pûbič;
Potlej pa pojdem drugam;	Obljubil mi je prstan svoj,
Na to goro visoko,	Obljubil mi je prstan zlat,
V puščavo zilársko.	Zlagal se je, ko en tat.
Tam not' bom bivala,	Žalost, žalost prevel'ka,
Moje srce grévala;	Je hujsi živa ko mrtva;
Moje srce je ranjeno,	Mrtvo pokoplješ, je pa ni,
Ne bo več ozdravljeno.	Živa se vlačî pred očmi.
Bom gledala ravno polje,	Moje srce je ranjeno,
Ravno polje, plavo morje;	N'ča bo več ozdravljeno;
Po morji plava barčica	Tedaj bo ozdravljeno,
Z zelenjem omalana.	K' bo v érno zemljo vrženo.

4. Zvesta ljubav.

(Iz zilske doline.)

Cél' dan sem jaz pobič žvižgal,	Da boš godce lih pripeljal,
Cél' dan sem jaz pobič pel:	To ti bode vse zastonj:
Jaz pa druj'ga nisem žinjal,	Jaz 'mam že en druj'ga šocja,
Če kej dreve bom ležal.	Da ž njim rajála bom.
Jaz dro 'mam si dečvo zbrano,	Kakor trdo je železo,
Delječ tam je pod gorò;	Ko nikol ne za-rjî,
Jaz ji godce bom pripeljal,	Tako najna je ljubezen,
Da se bom izrajal ž njo.	Da nikol jej kraja ni.

Kakor rinčica je krogla,
Nema kraja tud' ne vogla;
Tako najna je ljubezen,
Nema kraja in ne konca.

5. Zadovoljnost.

(Iz spodn. rož. doline.)

Na deželi tej življenja	Se po leti v tej vročini
Dro dopada se meně,	Vse na polji trudi se,
Jaz še s purgarjem ne menjam,	Eden siče, drugi ženje,
Sem dovoljen kajžice.	Eni spravljajo v skednje.

Jaz pa dro 'mam lepi gartele,
Okrog moje kajžice,
Notri raste žlahtno sadje
In te žlahtne rožice.

(Dalje pride.)

Dr. Ljudevit Gaj in ilirska ideja.

„U ilirsko kolo mili
Vratite se srodni puci,
Što su stari gvoždjem bili,
Nek su duhom sad unuci!“
Pav. Stoós.

U v o d.

Bila je doba, ko Jugoslovani niso imeli nikakega zavoda, ki bi bil namenjen pospeševanju narodne izobraženosti. Po učilnicah — srednjih, saj drugih ni bilo — in uradih je vladala skoz in skoz nemščina, italijanščina in latinščina; v društvu, občevanji in vsakterih strokah javnega življenja se je glasil med učenimi nemški, italijanski in latinski jezik; po glediščih se je košatila vila Nemka in Italijanka; v vseh gospodskih in pogospodjenih krogih rodbinskih je sedel na prestolu nemški, italijanski, da pač tudi francoski malik — s kratka: tuji gojenec je povsod s težkim mečem v roki klal in ubijal domačega sina. Od višje vrste ljudij je malokdo znal slovanski, pa če je tudi tolkel po domače, se je le sramoval govoriti v tem prostaškem jeziku. Po mestih se je malo čula slovanska beseda, izvzemši iz ust kake kuharice in tja prišlega seljaka. Povsod se je šopirilo tujstvo, a domači narodni jezik, izrinjen iz gospodske hiše in povsod zaničevan, si je edino našel pribežališče v erkvi in selskej koči.

V takem žalostnem stanju je bila naša mila domovina do pred polovico sedanjega veka.

A kdo je tej bédi in nevolji storil konec? Kdo je učinil, da se danes v narodnem jeziku umuje in junakuje, prepeva in šušnjeva; da je

naš jezik — vsaj deloma — povzdignjen na ono dostojno mesto, katero mu po božjem in človeškem pravu dohaja; da se upotrebljuje v šoli in pisarnici, v mestnej hiši in javnem gledališču, ter se glasi iz ust naobraženega moža in odlične krasotice?

To je delo Ljudevita Gaja!

Zasluge, ki si jih je ta veliki, nenavadni mož v narodnem in duševnem življenju v obče pridobil, se ne dajo na kratko označiti. O svojem času prvi jugoslovanski rodoljub, preroditelj hrvatske književnosti in stvoritelj jugoslovanske ideje, bil je Gaj kakor početnik narodnemu gibanju na slovanskem jugu, tako tudi ostal njegov vodja, in more se reči, tudi središče, okoli kterega se suče ne samo vsa hrvatska, temveč tudi skoro vsa slovenska in srbska povestnica od leta 1835. pa tja do okoli 1850.

Ako bi torej hotel risati vsestrano delovanje Gajevo, bi bilo treba pisati povestnico o južnih Slovanih v omenjeni petnajstletnej dobi. A za to ni prvič tukaj prostora niti je to temu spisu namen, a drugič se mora uvažati resnični izrek Avg. Šenoae: „Kdor ni onega časa doživel, niti sanjati ne more o njem, kdor ga ni, bodi si tudi kot otrok, občutil, ta ne sme govoriti o njem“. („Vienac“ 1879. br. 44.) Samo to se naj tukaj kratko omeni, da je utemeljitelj tiskarne in narodnih glasil, ustanovitelj matice ilirske, književno — jezikovno — združenje Hrvatov in Srbov, pokret bosenski v tretjej desetini tega stoletja, vojna hrvatsko-magjarska, zveza srbsko-hrvatska sklenena pri ustolitvi hrvatskega bana Jelačića po srbskem patrijarhu Rajačiću — da so to glavne točke, ki se pred ostalimi odlikujejo na polji Gajevega delovanja.

V sledečem hočemo Gajeve radnje, težnje in zasluge samo na književnem polju razmotravati, a na drugo se le tu in tam po potrebi mimogrede ozreti.

Prej pak, nego li se lotimo tega posla, narisajmo v nekoliko potezah stanje jugoslovanske književnosti v onej preddobi, da zamoremo tako Gajevo delovanje lažje razumeti in bolje oceniti.

Stanje jugoslovanske književnosti pred Gajem.

Južni Slovani, že rano razkosani na razne države in ločeni v različne vere, so se razdrobili tudi v knjigi. Namesto enega enotnega jezika književnega, ki sta jim ga dala brata ss. Ciril in Metod, zavladala so pojedina narečja, ktera so si tudi, pisana v različnem pismu, ustanovila lastne književnosti — ako se že v obče mogó književnosti imenovati — tu bogatejšo, tam bolj siromašno. — Bolgari so pod turškim nasilstvom, večidel izgubili tudi svojo narodnost; knjiga jim je povse propala, in lepa staroslovenščina postala je „slavische Materie in albanesischer (?) Form“, kakor se Kopitar izražuje. Srbi, koji so v nekdanje srbskej državi s početka pisali tudi v starem erkveno-slovenskem

jeziku, so začeli pozneje, posebno oni na Ogrskem, v staroslovenščino uvajati ruske in srbske besede in slovniske oblike ter prozvali to mešanico „slavenoserbskim“ ali „klasičeskim“ jezikom; namesto te mešanice sta naposled Dositej Obradović (1783) in vzlasti Vuk Stefanović Karadžić (od 1814) poskušala v posvetno knjigo uvesti prosto, a krasno narečje narodno, t. j. štokavsko je-kavskega izgovora. Hrvatje pa, ki so že dosta rano pisali v svojem pristnem narečju čakavskem, so sprejeli po priporočbi in zgledu slavnega Iv. Gundulića (ok. 1620) narečje štokavsko, najprej v Dalmaciji, za tem v Slavoniji, često z i-kavskim izgovorom. Slovenci naposled, ki so se na Kranjskem po Pr. Trubarji (1550) poprijeli svojega, a na Hrvatskem po zgledu Mih. Bučića zopet svojega podnarečja (1573), so se ločili stalno na zapadno — kranjskoslovensko ali korotansko in na istočno — hrvatskoslovensko ali pannonsko, sedaj sploh kajkavsko stran*.

Poleg raznih teh narečij, podnarečij, razrečij itd. obstajalo je še različno pismo. — Bolgari in Srbi, ki so se gotovo s prva posluževali glagolice, so se s časom poprijeli takozvane cirilice, nekteri Hrvatje pa ravno naopak cirilico zamenili z glagolico, a jo že koncem 16. stoletja prepustili erkvi in namesto nje si prisvojili abecedo latinsko. Isto tako so se tudi Slovenci izključljivo latinice oklenoli. — A zopet ni ne cirilica ne latinica imela enakega pravopisa. Ig. Al. Brlić ima v svojem „slavisches Alphabetarion“, ki ga je svojej slovnici „Grammatik der illyrischen Sprache“ (Ofen 1833) dodal, 15 in z glagolico 16 različnih pisav, ktere so se tedaj pri južnih Slovanih rabile. — V ostalem je pa še vsaka pokrajina tako rekoč svoj jezik imela; a kolikor je bilo pisateljev, skoro toliko je bilo pravo- bolje krivopisov.

A med največo nesrečo južnih Slovanov se mora to prištevati, da ni v prošlosti niti eno pleme zasvedočilo toliko močij, da celi narod zjedini in mu vtisne eno ime. Naravna stvar je to, da nosi razcepljenost politična, kakor religijozna in literarna, zmirom s seboj tudi nezavest o narodnem edinstvu. Odkar je narod državno podlegel tujcu, ločil se v veri in knjigi, se je tudi vzdržala in učvrstila narodna razkosanost. Namesto vsaj štirih plemenskih imen so nadvladala nazivanja provincijalna in religijozna, kakor: Bolgari, Srbi, Črnogorci, Hercegovci, Bosnjaki, Hrvatje, Slavonci, Dalmatinci, Istrani, Kranjci, Štajerci, Korošci, Raci, Bunjevci, Šokci, Vlahi itd.

* Vsi Jugoslovani, razun Bolgarov, govore tri glavna narečja: štokavsko (s podnarečji po različnem izgovoru stsl. t kot **le-je**, **e** ali **i**), čakavsko in kajkavsko (zapadno in istočno), nazvana tako po vprašavnem zaimenu „što“ ali „šta“, „ča“ in „kaj“. A oni, kteri to ali ono narečje govore, se imenujejo v tem obziru „Štokavci“ — Srbi in del Hrvatov; „Čakavci“ — pravi Hrvatje, in „Kajkavci“ — takozvani kajkavski Hrvatje (izvirno Slovenci) ter Slovenci (današnji).

Tako se je zgodilo, da so duševni plodovi enega ogranka skoro pisateljem, a kako li ne občinstvu drugega kraja povsem nepoznani ostali.

Samo ob sebi se razume, da pri takih političnih, religiozih in literarnih okolnostih ni bilo govora ni o književnem ni o narodnem napredku. Stara literatura, osobito hrvatska, ki je že v 15., 16. in 17. veku stala na takej višini, kakor tedaj malo ktera druga v Evropi, je po nastalih težkih in pogubnih političnih okolnostih povsem otemnela in skoro izginola, a novejše ni bilo. Pisalo se je le malo in osamelo, večkrat do cela brez duha slovanskega. Narodna zavest je vedno bolj in bolj ugašala, in zdelo se je, da jugoslovanskemu narodu ničesar drugega ne preostaja, nego preliti se v sosedne, deloma izobražene in razvite narode, kateri so njegovo propast tudi pripravljali.

Ali osoda vlada tako nad posameznimi ljudmi, kakor nad celimi narodi. Mnogokrat vstajajo narodu ravno o najresnobnejšem času možje, ki znajo iznemoglo narodnost navdahniti z novim življenjem in narod k novej slavi probuditi. To istino nam potrjuje povestnica vsakega naroda; vendar se nam pri nobenem bolj jasno ne pokazuje, nego li pri Slovanih.

Kakor je bila v starej dobi ideja državljanska, v srednjem veku pa ideja verska vsemožna, ter vodila do krutih bojev in vse druge zraven nje se nahajajoče ideje sebi podrejevala, tako je v novejšem času zavladala v vsakterem razvoji evropskih ljudstev ideja narodnosti. Posebno po francoskem prevratu ter njemu sledečih vojnah se je ta narodna pomisel vedno silneje vzdigovala in v jasnejši samosvesti objavljala. — Koncem minolega stoletja se je tudi med južnimi Slovani probudilo živahnejše gibanje, ter je tekom časa rastlo in se širilo po celem jugu od Planin tja do Črnega morja, in to ne samo na javnem, političnem, temveč tudi na duševnem, literarnem polju. Pojedini ljudje, a tudi cela društva so si prizadevala materini jezik slovanski po književnosti v življenje uvesti. Slovence so budili V. Vodnik, pevajoč pesni in izdavajoč novine („Lublanske Novice“ 1797—1800), Vrb. Jarnik, Modrinjak in dr. Za Hrvate je osnoval Nik. Budrović Hvaranin, učitelj prava na seminiji v Zadru, politične novine z naslovom: „Il regio Dalmata — Kraljski Dalmatin“ (italij. in hrvat. mat. od 12. jul. 1806 do apr. 1810). Isto tako se je pojavil Toma Mikloušić, župnik v Stenjeveci, in vladika zagrebški Maks. Vrhovec z istim namenom: povzdignoti narodno književnost. Med Srbi so delovali blagonosno Dos. Obradović, Luka Mušicki, Vuk Stef. Karadžić in drugi. Dim. Davidović je izdaval na Dunaji „Novine serbske iz carstvujuštega grada Vienne“ (od 1. aug. 1813 do 14. feb. 1822), potem v Belgradu (1834); prof. Magarašević pa je (l. 1825) utemeljil v Novem Sadu perijodični list „Ljetopis serbskij“, a v zvezi z dr. Jov. Hadžićem (Miloš Svetić), Mušickim in P. J. Šafařikom v Pešti „Srbsko Matico“ (l. 1826),

kteri je bil najveći dobrotnik dr. Sava pl. Tököly Aradjanin. Tudi G j u r o Š p o r e r (Jure Matić) Karlovčanin (dijak na dunajskem vseučilišči) in A n t. M i h a n o v i ć od Petrovega polja (pesnik „Lepe naše domovine“) sta se namenila po napotku Kopitarjevem (l. 1814 in zopet 1818) izdavat na Dunaji hrvatske novine; isto tako biskup V r h o v e c v Zagrebu; ali bilo jim je vse zastoj, ker si niso našli zadosta naročnikov in plačnikov. Naposled se je tudi v B o l g a r i h novejši čas bolj probudila samozavest narodna po trudu nekterih navdušenih rodoljubov, ki so (od l. 1806. sem) nekoliko pobožnih knjižic posebno za mladino na svetlo dali; med njimi se osobito odlikuje archimandrit N e o f y t Chilendarec, ki je tudi kratko bolgarsko slovnico in slovar napisal.

Tako so že v onej dobi klile kali prihodnjega navdušenja. Bili so to vestniki nove dobe, ki je silila duhove na domorodno delo, ter nam vstvarila današnje književnost z mnogimi odličnimi pisatelji. Ti delavei so kot predboritelji za duševno zmago hoteli dremajoči narod probuditi, mu vltiti ljubezen do njegove narodnosti, in mu povzdignoti narodno knjigo.*

Vse te prikazni niso ostale brez upliva; ali veliki duševni pokret v narodu se še ni mogel oživotvoriti. Književna delavnost posameznih pisateljev ni mogla pri vsem hvalevrednem trudu njihovem obroditi zaželenega ploda, ker ni imela nikakega temelja in pravca za književno edinost, niti v jeziku, niti v pismu, pa tudi ne v imenu.

Kaj je bilo v takem stanji storiti?

Veliki duh se poteguje za veliko stvar. — Ko se je tudi med Slovani začelo bolj marljivo znanstveno jezikoslovno raziskavanje, kojemu so temelj položili Dobrovsky, Kopitar, Šafařík in drugi, so se učeni možje nahoté osvedočili, da so vsa narečja, podnarečja, razrečja jugoslovanska upravo samo eden jezik. Potreba je bilo samo to prepričanje oživotvoriti: Raztrgane nde je bilo treba zjediniti in zvezati ter tako odstraniti zapreke, ki so ovirale ves tvorni, družbinski, duševni razvoj, a na razvalinah starega strankarstva pozidati novo zgradbo silne narodne zajedinice.

Vse pojedine literature in literaturice je bilo treba združiti v enotno literaturo!

Tega posla se je lotil dr. Ljudevit Gaj.

* Vredno je tukaj omeniti, kar piše v „Viencu“ 1872. br. 20. A. Š.: „Nisu li klicu slavenske narodnosti postavili pojavi slavenstva na negdašnjem sveučilištu ljubljanskom? G. 1810 ili 1811 ustrojio je ondašnji francezki gubernator Marmont sveučilište u Ljubljani. Naravno je bilo, da su ondješnji učitelji i na slavensku narodnost naišli. Tako je jedan učeni Kranjac — sada se već nesjećam njegova imena — k novinam ljubljanskim ili k „telegrafu oficijelu“ kao prilog slao za presudjivanje pitanja: Jesu li sliedeće rieči latinske ili slavjanske i na koliko jedno ili drugo? Naime: Bat, batte, batre. Baril, bisaga. Briga, brigue. Lokot, loquet. Percher, prhnuti. Vališ, valise. Ovi su izvanredni primjetci dolazili alfabetičnim redom mjeseca lipnja i kolovoza 1813. No kad je austrijska vlada Ilirik opet zauzela, prestale su novine i sve ostalo“.

Gajeva mladost in dijakovanje.

Ljudevit Gaj se je rodil 8. julija leta 1809. v Krapini, malem mestici v Zagorji, divnem kraji hrvatskem pod razvalinami nekdanjega sijajnega gradu, iz kterega izvajajo po narodni slovanski pripovedki svoj rod Čeh, Leh in Meh; ker baje niso mogli prenašati rimskega gospodstva, so zapustili svojo domovino in odšli prek treh rek ter tam na severji utemeljili česko, poljsko in rusko državo in narod. Že kot dete je naš Ljudevit rad in z neko strastjo poslušal ono poznano pričo o tobožnji tej zibelki slovanski, a njegov smeli in domišljavi duh si je vstvarjal na skrivnem slike, kterih si niti v sanjah ni mogel misliti, da se mu bodo enkrat izpolnile.

Na Hrvatskem, kakor v celej Jugoslaviji, je bila za narodnost mračna, a za književnost zares temna noč, dokler se ni prikazal Gaj kot svetla zvezda danica, naznanjujoča juturnjo zoro, a za njo beli dan.

Že kot otrok po svoji materi, vrleji domorodkinji prepričan, da je presiromašnemu ljudstvu potreba knjig v narodnem jeziku, ako si hoče priboriti tudi boljše materialno stanje, je Gaj že v rani mladosti začel se v pisanji vaditi. Učec se na gimnaziji v Varaždinu sestavi po zapiskih nekega o Sklenskega in po nekkih českkih in poljskih kronikah knjižico sodržujočo povest njegovega rojstnega mesta v latinskem jeziku z naslovom: „Brevis descriptio loci Krapinae“ ter jo nameni tiskano na svetlo izdati. „Predsodek onega časa“ — tako piše sam v svoji žalibože nedovršeni autobiografiji* — „ni dopuščal drugače, kakor ali latinski, ali nemški, ali, da bolje rečem, tema mi ni dopuščala — nikakor. Ker sem bil učenec takozvane pete latinske šole, v petnajstem letu svojega življenja, mi je knjigosodnik v Zagrebu, tedaj neki jezuit po imenu o. Klohammer, obsodil mojo knjižico na gromado, a mene na suhoparne nauke šolske, v kterih sem itak več, nego so bili vredni, napredoval, tako-le rekoč: „Dečakom se je učiti lekcije, a ne pisati knjig!“ — Ko pa Gaj leto pozneje v Karlovec odide, prevede sam svojo povestno črtico po nagovoru svojega profesorja Bavarea o. Aurelija Hermanna, ki je ob enem tudi cenzor bil, na nemško ter jo izda z naslovom: „Die Schlösser bei Krapina, sammt einem Anhang von der dortigen Gegend in botanischer Hinsicht. Karlstadt bei Trattner. 1826“. 16.º „Do tedaj so mi se že meje moje domovine razširile“ — veli zopet — „ter se radujem, da sem brez vsakega rokovanja (rokopodajanja — pomoči) v onej znanej, da-si malej in neznatnej knjižici utrdil dokaz, da sem znal razločevati veje našega naroda, kteremu sem vedel za slovansko in za slovensko ime. Radujem se, da sem poznavał majko Ilirijo, ter v duhu

*) „Knjižnica Gajeva. Oglad bibliografskih studija spisao i na svet izdao Velimir Gaj“. Zagreb. 1875.

razkrilil osnove svojega delovanja prek ledij dragega mi Zagorja in prek domovine hrvatske do tja, do koder se razprostira veja, koja z malimi razlikami govori eden jezik velikanskega korena slovanskega ter v nepretrganem društvu in sosedstvu prebiva med Donavo in jadranskim morjem. Bile so meni v spominu in na sreci besede materine: „Knjig, knjig za narod v narodnem jeziku!“

„V Karlovcu mi je bila prilika“ — pripoveduje dalje — „da vidim ljudi starega kova narodnega, otroke od jedra našega naroda, hrvatskega in srbskega, in da poslušam njihov jezik junaški; in ko sem prečital „Razgovor ugodni“ Kačićev, razumel sem slast in dostojanstvo ilirskega jezika; ali pametnost me je vabila, da se najprej poslužujem onega narečja, ki služi mojim Zagorcem in vsej onej strani, kterej v pravem smislu ni nič bilo do svoje narodnosti. Male moje pesni, ktere sem v „Luni“, novoustrojenem časopisu nemškem v Zagrebu obelodanil, so si kjer si bodi prijaznost pridobile. A, ker jih uredništvo, gledé na svoj nemški namen, takoj sprva ni hotelo sprejeti, sem mu s pismom zapretil, da hočem sam, ako se v narodnem jeziku poslana stvari ne sprejemajo, za leto dnij izdavat naroden list, bodi si v kakem koli narečju.“

Iz tega se vidi, kako vzvišene misli so že tedaj rojile v glavi našega mladega pisatelja. Dušo mu je namreč zavzela slutnja, da je že zadnji čas probuditi narodno samozavest in narodno književnost.

A ta slutnja njegova je še stalnejši in čvrstejši temelj zadobila, ko se je podal Gaj v početku leta 1827. na vseučiliščne in sicer modroslovne nanke v Gradec. Tam je občeval s povestničarjem Adalb. Muharjem in arhivarjem J. Waringerjem, ter marljivo nabiral v joannejski knjižnici gradivo za povestnico kraljevine Hrvatske, koji spis je tudi za natis pripravil, a na prigovore Muharjeve, da delo ni tako, kakoršno bi imelo biti, ga je v rokopisu pustil.

V Gradcu je bivalo takrat na tamošnjem vseučilišči še nekoliko mladih Hrvatov in Slovencev; med njimi imenuje Gaj Mojsija Baltića in Dimitrija Demetra, znanega hrvatskega dramatika. Drugujoči lepo zbrani so se ti mladenči na domorodno delo nagovarjali ter se na književnem polju poskušali. Naj tu navedem, kar Gaj o tem pripoveduje: „Mojsij Baltić se je kot živ zgled vseh krepostij v mladem domorodcu posebno odlikoval. Ta blagi in zmerni rodoljub ima mnogo zasluge o razvitju znanja in značaja vseh onih, ki so ga obdajali. On je meni prvi odkril notranjo vrednost čistega našega narodnega jezika, ki je edini vreden občnega imena ilirskega. Z njegovim trudom sem se jaz, kot rojen Zagorec, naučil poznavati azbuko in z dobrim izgovorom izgovarjati čist jezik. Z njim sem prvič čital narodne pesni srbske, po Vuku na svetlo izdane, ter sem spoznal in občutil njihovo neprecenljivost... Prijateljstvo, ktero me je vezalo z milim mojim zemljakom in součencem Dimitrijem

Demetrom, je jako uplivalo na bodočnost našega književnega razvitja. Tedaj se je največ pečal s staro klasično književnostjo, a osobito z igrokazno umetnostjo grško, katero je najbolj cenil in negoval. Baltić in Demeter sta bila od našincev prva, ki sta z menoj kakor v spanji v bodočnost gledala čarobno sliko prerojene naše narodnosti, kakor smo jo doslej večjidel že v istini doživeli. Prvi naš umotvor Dimitrijev, oda, s katero me je ljubeznjivo pozdravil leta 1828., ko sem se po velikonočnih praznikih iz domovine svoje vrnil v Gradec, pisana v prostem našem narečji zagrebškem, jasno svedoči, kako je on z blagim srcem zapopadel in si priljubil vse moje želje; kako je z bistrim umom svojim spoznal in pregledal moje osnove; s kratka, kako je bil v bližnjo našo bodočnost posegel rodoljubni duh njegov, ki je s tolikimi krasnimi umotvori doslej okrasil novooživljeno našo književnost. Skoro nič višjega se do sedaj ni učinilo v poslu narodnega prerojenja, o čem se mi ne bi že tedaj bili pogovarjali. Neke pesni, ktere sem iz nemškega jezika prevel in v zagrebškej „Luni“ na svetlo izdal, so navdahnole, akoprav še v razrečji pisane, mojega prijatelja s stalno nado, da bodemo mogli s stanovitnostjo svojo s časoma razviti in povzdignoti narodno književnost. Povestniški moji zapiski so probudili v njem željo, da v narodnem jeziku z igrokazi obnovi v spomin našim starim dela naših pradedov. Te resnobne misli so se javile med nami kot prva zarodica narodnemu „kazališču“. Naši razgovori o Joanneji, kateri zavod smo marljivo pohajali ter si prizadevali, ga pri svojih slabih močeh vendar v vseh oddelkih in vrstah proučiti, so vzbudili prvi namislek o narodnem „muzeji“. V ta namen sem tedaj v knjižnici omenjenega Joanneja pobilježil in prepisal ne samo kraj in ustroj tega zavoda, temveč zbiral sem tudi vsaktere osnove ostalih, v avstrijskej državi utemeljenih, podobnih zavodov; pozneje pa ob času javnega življenja in delovanja sem gledal, da kaj o tem ustno, ali pismeno, posebno s kratkimi pozivi v „Daniei“, razplodim med rojake“.

Zanimivo je še, osobito za nas Slovence, kar o Gaji pripoveduje že pokojni Fran Kurelac, ki je tedaj tudi v Gradci živel: Kot navdušen privrženec svojemu rodu je že Gaj tedaj kazal oni razplodni duh, katerega vsikdar isti v obilji ima, ki zares druge navdušuje. Lotil se je pokojnega Murka, ter ga s svojim žarom ogreval in tako nauj deloval, da je Murkov slovenski rečnik, katerega so si Slovenci že tako milo želeli, vendar božje svetlo zagledal ter posledj večkrat svoj blagoslov po svetu trosil. Nagovarjal je pokojnik Murka tudi na to (že l. 1828.), da spravi svoj slovník v svet v českem pravopisu, a ne znam, na kakih konservativnih silah so se ta kola zlomila*.

(Dalje pride.)

* „Slova nad grobom Ljudevita Gaja“ govorjena od Franja Kurelaca. 1872.

Doneski k filozofičneji terminologiji.

Naslednjim člankom je namen Cigaletovo „znanstveno terminologijo“, ktero je dala v Ljubljani leta 1880. „Matica Slovenska“ na svetlo, v nekterih filozofičnih izrazih dopolniti. Ravnalo se je pri tem nekoliko po sledečih pravilih:

Znanstveni izrazi naj bodo v obče taki: 1. da odgovarjajo pojmom onih rečij, ktere imajo poznamenovati; 2. da so, kolikor le mogoče, domači, t. j. pravi slovenski, ne izposojeni, če tudi iz slovanskih narečij; 3. da imajo svoje določne pomene, tako da, čim menj bude raznih pomenov imel kateri izraz, tem bolje bude v znanosti služil.

Po teh pravilih sem se tu ravnal. Prestrog nobeden meni znanih jezikov v terminologiji ni; takó tudi ne smemo mi v tem oziru pedantični biti.

Opomniti mi je nekoliko o porabi Belostenčevega slovarja. Jaz Belostenca nikakor ne smatram za Bog vé kaj, temveč menim, da hrani on bogat zaklad dobrih besed, pa tudi mnogo maloporabljivega blagá. Navajal sem ga tu posebno s tega razloga, ker je poln pravih narodnih izrazov, se vé da ne po vsem Slovenskem znanih, a narodnih izrazov najbolj potrebujemo. Blago našega jezika, to je moje mnenje, še davno ni popolnem znano. Naša ne samo še ne zapisana, ampak tudi že v knjigah shranjena literatura, posebno preteklih stoletij, je še malo izcrpljena in porabljena. K onim izvirnikom, ki so te vrste, spada tudi Belostenčev slovar. S tem, da ga tu pogostoma navajam, hočem samó pokazati, da imamo gledé na terminologijo tudi domačih pismenih virov, ki k pomišljevanju nagibljejo in zaslužujejo, da jih v ozir jemljemo. Menda pride kedaj čas, da se bodo vsa slovenska narečja — in Belostenec je pisal čisto slovensčino, kar tu poudarjam, če je tudi vmes iz štokavščine zajemal, kar pak redovito s pismenko D. (dalmatinski) zaznamenuje — pri terminologičnih potrebah bolj marljivo v poštev jemala. Samó po sebi se razumeva, da se to brez kritike ne sme go-diti. Jaz sem pri Belostenca kritiko ravno tako rabil, kakor sploh menim, da se ima ostro prebiranje nasproti vsem in vsakoršnim prikaznim leposlovnim in znanstvenim sploh upotrebljevati.

Omeni se še naj, da so se sledeči članki po istej vrsti napisali, kakor tu stojé, tedaj v slučajnem redu in ne systematično. Da se izrazi lažje pregledajo in poljubni lažje najdejo, sledé v kratkem alfabetnem redu one besede, ki se v sledečih člankih poblíže razložijo.

- Allgemein — vkupen, splošen, občen (5*).
- Begriff — pójem (2).
- Besonder — poseben, délen (6).
- Deduction — izvajanje, izvod (8).
- Empirie — izkustvo (10).
- Erfahrung — izkušnja (10).
- Induction — dovod, dovajanje (navod) (9).
- Praxis — dejanje, izvrševanje, izkustvo (11).
- Schliessen — sklepati, zaključevati (7).
- Schluss — sklep, zaključek (7).
- Theorie — misli, mišljenje (11).
- Urtheil — sôd (3).
- Vorstellung — predstava, namišljenje (1).
- Wissen — vedeti, znati (4).

I. Vorstellung — predstava, namišljenje.

Vorstellung tolmači Cigale v svojej knjigi z izrazom pomisel (str. 136.). Vsakdo, ki slovenski jezik pozna, mi pritrdi, da substantiv pomisel (f.) ni v slovenščini navadna beseda¹, ker se substantiv misel kot tak sploh ne nahaja v sestavah, k večemu — mislek, prim. premislek. (S misel, tudi z misel = Sinn, in možkega spola (l. c. 108) ni domačnica, ampak tujka). Če dalje primerjamo nenavadno sestavko: pomisel z nemško: Vorstellung in pomisliti s: vorstellen, najdemo takoj, da se slovenski in nemški izraz ne vjemata. Pomisliti je: pozneje ali nekoliko časa misliti, bedenken, nachdenken²; prim. glagole: pomuditi se (etwas verweilen); počakati; postati (postojim); pomoliti (etwas wenigens beten); posedeti; pogovoriti in dr. Zato Belostanec v svojem slovarji „Gazophylacium latino-illyricum Joannis Belostanec 1737“ (v 2 delih) počakanje tolmači z modicum exspectamen (II. 362.); postajem s subsisto (II. 390). Po tej sestavi bi torej pomisel ne pomenila drugega, nego kar Belostanec imenuje pomišljenje: cogitatio, consideratio (II. 380.); in pomisliti znači samo: cogitare, considerare, kakor Cigale sam (str. 11.) das Bedenken prestavlja z besedo: pomišljaj.

Nemški izraz Vorstellung v filozofičnem pomenu poznamenuje neki duševni čin in tudi predmet tega duševnega čina, po katerem gle-

* Številka kaže red članka, v katerem je beseda поблиže razložena.

¹ Stara slov. ima pomyslъ (kot m.) v pomenu cogitatio, consilium, desiderium; prim. Miklosich Lex. 621.

² Staroslov. pomysliti reputare, cogitare (διαλογίζεσθαι), contemplari, desiderare; prim. Mikl. Lex. 621.

damo misli v duhu kot neke v njem bivajoče ali nastajajoče stvari.¹ Zato služi latinskeji terminologiji izraz *imaginatio*, tudi *repraesentatio*, ker človek s svojimi mislimi na podoben način dela kakor z oddaljenimi reči, ki se v duhu naslikuje. Izraz *pomisli*, *pomisli* torej, kakor je njegov pomen gore razložen, ne pomenja tega, kar je *Vorstellung*, *vorstellen* v filozofičnem smislu.

Ker so filozofični izrazi, kakor vsi drugi, prenesene besede, bilo bi menda tudi nam dovoljeno, za *Vorstellung* takih terminov se posluževati, kakoršni so lat. *imaginatio* in *repraesentatio* (sc. *mentis*), tedaj v podobljenje (v podobljevanje) (namr. dušno). Ali prenesene besede t. j. take, ki imajo poleg svojih navadnih pomenov še več duševnih, so v znanostih nevarne zavoljo krivega razumevanja. Treba je posebnih, določnih izrazov, ki na ravnost reči znamenujejo, tako da ni o več stvareh in o pomenu dvomiti. Že Belostenec je iskal takega izraza za *imaginatio*. On ima zato med drugimi besedo *namišljenje* (I. 651), *imaginari*: *namisliti*, *namišljati* (I. 652) in *imaginarius*: *namišljen* (= v misli položen) (I. 651); prim. *namišljenje* (II. 240). Isti izraz tudi služi Belostenecu za *concipere mente*, *animo* = *popasti*, *prijeti s pametj*, *razumom*; *vu sebe namisliti*, *namisliti vu glave* (I. 330). Belostenecu služi torej za *Vorstellung*: *namišljenje* in za *vorstellen*: *namisliti*, *namišljati*.

Ali tudi s tem izrazom se ne morem popolnoma sprijazniti, in to iz dveh uzrokov ne. Prvič pomenja *namišljenje* (*namišljevanje*) poleg namerjenja ali namenjenja tudi nekako pridevanje, prilaganje, prim. *namišljeno ime*, *beigelegter*, *angedichteter Name*. Pri *namišljevanju* je dvoje stvari: ena, ktere se *primišljuje*, druga, ktera se *primišljuje*, a pri *Vorstellung* je na enotno *mišljenje* *misli*, in to ali enega predmeta ali ene skupine predmetov, ne na njih *zlaganje* ali *sestavljanje* v celote. Zadnje spada v področje fantazije ali pa *sóda* (*Urtheil*). Drugič sega pomen Belostenčevega *namišljenja* v področje tega, kar je *Begriff*; to se razvidi iz njegovega tolmačenja (I. 330): *concipere mente*, *animo s popasti*, *prijeti s pametj* (= *namisliti*); ta pomen pa presega nemški *Vorstellung*. Vendar pak priznavam, da prvi pomen Belostenčevega *namišljenja* res nemškemu *Vorstellung* nekako odgovarja in se torej *namišljati*, *namisliti* vsekako sme nad glagol *pomisljati*, *pomisli* staviti.

Navadni govor ima za *vorstellen*: *misli* se in po tujem posneto: *predstavljati si*, *predstava*, *predstavljanje* (Cig. Term. 136.); na pr. kako si mislim o zemljo, nebo, ali: kako si predstavljamo zemljo, nebo. Vendar pak je izraz *misli* si v

¹ Jaz se v tej reči držim Brentano-vega dušeslovja („*Psychologie*“ Leipzig 1874).

pomenu vorstellen prenedoločen ter tudi substantiva za Vorstellung nima, ker misel pomenja Gedanke, t. j. čin duševni.

Ostaja nam torej izraz predstava, predstavljanje, predstaviti, predstavljati (si). Cigale res da izrazu pomisliti daje prednost¹, ali jaz predstavo, predstaviti odločno in izključljivo bolj cenim, in to iz sledečih uzrokov. Prvič je izraz predstaviti (si), če je tudi iz nemščine prenesen, udomačen, živ in čisto navaden izraz, ki se zraven misliti si rabi. Drugič je navlašč vstvarjen, da nemškemu vorstellen odgovarja; tedaj je pravi terminus, ter nima nič nedoločnosti, kakor njegov synonymim misliti si. Tretjič je tudi češčini in ruščini lasten (gl. Cig. Term. 136) ter se s tema narečjema popolnoma sklada, z njima vred občutivši potrebnost si za vorstellen vstvariti poseben izraz.

Za vorstellen bi se naj tedaj jemal glagol predstavljati (predstaviti), za Vorstellung: predstavljanje (kot za čin) in predstava (kot za predmet); za Vorstellbarkeit: predstavljivost; Vorstellungskraft: predstavljajočnost; Vorstellungskreis: okrog ali obseg predstav (predstavljanja).

Kot synonymi pak se naj rabijo: namisliti (namišljati, namišljevati); predočiti (si) (predočevati); preočba (prim. zadnji izraz pri Cig. Term. 136 in XII.).

2. Begriff — p ó j e m.

To, kar Nemci Begriff imenujejo, je neka raznim predstavam enovrstnih predmetov lastna občna (duševna) podoba. Kot osebina ali kot pojedina stvar se ta podoba v vunanjej prirodi ne nahaja, ampak samó v človeškem predstavljanji.

Ker se ne dá dokazati, da bi ta občna duševna oblika stvarjem samim odgovarjala, ima se ona za nekakove znake stvarij smatrati. Zato so Latinci za Begriff imeli besedo: notio (znamenje ali znak), Grki pak so ga s τὸ ὄν, ἢ οὐσία, τὸ ἐπίσχυον (bitje, bitnost, bistvo) izraževali. Ker je tedaj Begriff nekakov obseg takih znamenj ali znakov stvarij, zato imajo Latinci poleg notio tudi izraz conceptus, in na ta izraz so se ozirali novejši prestavljavci. Nemški Begriff je samó prevod latinskega: conceptus. Tudi naš starejši slovenski jezik pozna nekaj podobnega, namreč besedo za popadek (zapopasti). Tudi Belostenec ima nekaj sličnega; za comprehendo rabi popádam (popadam pametjum = amplector animo) (II. 381); za concipere mente: popasti, prijeti s pametjum (I. 330)². Starejši slovanski jezik ima izraz: razum, raz-

¹ Prim. Predgovor k „Terminologiji“ str. XII., kjer to prednost utrjuje.

² Prim. staroslov. popastiprehendere, Mikl. Lex. 625.

u meti¹. Razum je neko ločenje ali razlikovanje predstav po njihovih znakih. To ime tudi dobro pomenu Begriff pristoji; kajti razločevanjem stvari se tudi pojmovi dobivajo; prim. Belostenca, ki razumem tolmači s comprehendo, percipio intellectu (II. 358)².

Kar smo gore o besedi misliti v pomenu predstavljanja opomenili, to velja tudi o razumu, razumevati, namreč da ste te besedi zavoljo raznih svojih pomenov za Begriff prenedoločni in nesposobni. To so tudi razni slovanski jeziki čutili ter si priredili za Begriff, begreifen posebnih izrazov. Cigaletu se mora (Term. 11.) pri tem izrazu pritrčiti, osvajajočemu za begreifen besedo pojmiti in za Begriff pojem (gen. pojma)³. Z istim izrazom tudi Čehi in Hrvatje zaznamujejo ta terminus. Ali ostati nam je pri njem samó, dokler je o logičnih ali psihologičnih izrazih govor; nepotrebno pa je, za navadne izraze n. pr. begreiflich (razumljiv) iskati nenavadnih besed, prim. pojeten (ktero ima Cig. za begreiflich. Term. 11)⁴. Begrifflich (t. j. was einen Begriff oder Begriffe anlangt) bi se lahko izraževalo s prilogom pojmen, pojemski, prim. vzajemni in sejemski dan (iz vz in se + jem = im); Cig. ima pojmoven, kar se meni nerazumljivo dozdeva. Begriffsvermögen prevaja Cig. s (hrv.) pojmovitost, ali bolj po domače bi rekli: ponimajočnost; (od glag. ponimati = pojmiti; prim. zanimati (iz za + imati)⁵. Begrifflichkeit je pojemnost, ponimivost; prim. vzajemnost in zanimivost. Za Begriffsvirring ima Cig. pometnja pojmov, kar bi se lahko krivo razumevalo. Bolje bi menda služil izraz: mēdenje, mešanje pojmov, zmešanost ali zmedenost v pojmih, pojemaska zmešnjava. Za Begriffswort nasvetuje Cig.: pojmovna beseda. Ako je Begriffswort = beseda, ki služi izražanju kakega pojma, ondaj bi se lahko rekalo: pojemna ali pojemaska beseda.

(Dalje pride.)

¹ Iz raz + um. Um po Cafu in Trstenjaku prihaja od korena: im (capere); Mikl. Lex. 1054 izvaja um iz ser. av cognoscere.

² Staroslov. razum intellectus, ratio, sensus; in razumevati intelligere. (Mikl. Lex. 781).

³ Stara slov. nima subst. pojem, pač pa glag. pojeti prehendere, Mikl. Lex. 654.

⁴ Staroslov. pojeten comprehensibilis; Mikl. Lex. 654.

⁵ n je v besedah ponimati (ne pojmati, kar ima ves drugačen pomen). in zanimati epenthetičen.

K r e s.

Vsakdo, ki je globlje mislil o slovanskej starodavnosti ali vsaj pregledal, kar se je o njej treznega pisalo, se je kmalu prepričal, da ga ni v njej oddelka tako neobdelanega kakor je bajeslovje in kar je z njim v najožjej dotiki. Nimamo jih častitljivih starih spomenikov po primeru indijskih Ved ali skandinavske Edde, a kar je še hujše, še pisateljev ni, ki bi nam, kakor Tacit o Germanih, mogli razkriti v idealnem svitu obraz notranjega in vunanjega življenja naših pradedov. Še tista mrvica poročil, ki je raztrošena po spisih raznih zapadno-evropskih neslovanskih letopiscih, je večkrat prav dvomljive vrednosti, kajti pisala jo je le redkokrat nepristranska roka in nikdar ne z namenom slovanstvo v resnici pokazati, kakovo je. A še domači pisatelji, kakor n. pr. takozvani ruski Nestor, so o Slovanih poganih govoreč gledali ná-nje s stališča svojega verskega dogmatizma in njihova poročila nam večjidel tam najmanje ugajajo, kjer bi jih najboljše potrebovali. Ki nam tedaj razkrivaš prvotno življenje naših prednikov, ali nisi krvavo čutil te nezgode ter gledal na levo in desno, kje bi bilo najti drugih kriterij, kolikor toliko pripravnih, nadomestiti praznino osobito srednjedobnih pisarjev? Našel si jih gotovo in ne pičlo število ter med drugimi tudi v raznih običajih, katerih se držimo še sinovi, dasi je nad tisočletje vtonolo v preteklost, odkar je krščanstvo posijalo tudi pred naš prag. In med take običaje smemo šteti naš kres (točniše krês, ker ima staroslov. крѣсѣ), kteremu je v bajeslovnem koledarji odmenjen še danes večer pred sv. Ivanom krstnikom, a ne le pri nas Slovencih, ampak tudi pri bratih nam Hrvatih (kres, kris) in Srbih (kri-jes) ter z drugim imenom v široširnem slovanstvu in še daleč čez meje njegove.

Pri nas zažigajo tà večer ognje po gorah in holmih, t. j. kurijo kres. „Po nekterih krajih pojó in plešejo okoli kresa, po drugih mladi ljudje čez ogenj skačejo in starci jim po skoku vsled starih vraž prorokujejo srečno ali nesrečno življenje. Tudi je med Slovenci šega, po kateri ugasle utrinke in ogorke od kresnega ognja ali nektera zelišča utikajo v streho in pravijo, da se tako varuje pogor od hiše. Drugi običaj je navaden, po kterem nastiljajo kresno noč tlà po hiši in veži z zeleno praprotjo, češ, da bode prišel sv. Janez kresnik prenočit in bode odvrnil od hiše za tisto leto vsako nesrečo, pretečo po ognji⁴. Slovenski glasnik, zv. XI. str. 182. Ako temu še pristavimo, da drugod (posebno na slovenskem Koroškem) spuščajo ali so vsaj še v početku našega stoletja spuščali ognjena kolesa z gorá* (prim. Sartori Neueste Reise durch Oesterreich etc.

* Kakor mi koroški Slovenci pripovedujejo in trdijo, se lahko še dandanes vsakdo prepriča, kako na večer sv. Ivana krstnika ljudje pri kresu lesena kolesca užigajo in v zrak mečejo.

Wien 1811, II. 349, 350) je menda vse poglavitno povedano, kar označuje kresni svetek pri nas. Izvzemši kotanje gorečih koles se z vsem drugim skladajo hrvatski in srbski običaji popolnoma¹, a osvetijo tudi naše v marsičem, ohranivši več starinskega in tipičnega. K slednjemu prištevam, da se v Hrvatih in Srbih o tej priliki pojó pesni uprav svečanosti svojstvene, kar velja tudi za skoro vsa druga slovanska plemena, v prvej vrsti za Maloruse². Pri nas pa se danes sploh le popeva, a da bi se pevale pesni samo tej svetkovini namenjene, mi ni znano in se mi tudi ni posrečilo po spomenicih ustnega slovstva prepričati se, da se motim. Sicer je tudi drugod ušlo marsikaj med to blago, kar je nekdanj težko da imelo tam svoje pravo, — ali ako tudi vse to odštejemo, ostane še precej, kar stoji s kresom in samo s tem v najožej zvezi. Dasi je dalje mnogo teh ritualnih pesnij prav nejasnih za nas, vendar jih tudi ni malo, ki živo svedočijo, da je bila pesen bistven del praznika. — Mimogredé naj tudi povem, da ima pri nas zgoli praproto nekoliko symbolike pri tem običaji, drugim Slovanom pa rabi cela vrsta zelišč, kojih ima nekoliko čarovno moč v obče, druga pa uplivajo le na ljudi in živali, vzlasti z ozirom na boleznin in nekoliko zopet gledé mladeniške in devičje bodočnosti³. — Kako je s kresom v Bolgarih nismo še danes dosta podučeni, ker je njihovo slovstvo še več ko pri nas pozabljalo na tradicionalne narodne proizvode; toliko se pa da (iz zbornikov bratov Miladinovih, Karavelova in Čolakova) povzeti, da smo si južni Slovani tudi tó povsem sorodni.

Kakor južnim znan je kres tudi severnim in zapadnim Slovanom in se skladajo isto tako njihove šege z našimi. Kar je

¹ Primeri m. dr. Ilić Národní slavonski običaji, u Zagrebu 1846, str. 154 in sl.; Vuk Stefan. Kar. Srpski rječnik, u Beču 1857 s. v. Ivanj dan, krijes; idem Život i običaji národa srpskoga, u Beču 1867, st. 67, 68; Milojević Pesme i običaji ukupnog národa srpskog, u Beogradu 1869, I. 1—12; na slednje mnogobrojne pesni se pa ni brezpogojno ozirati, ker niso prava národna lastnina, ampak često gola amplifikacija národnih motivov, kakor sem že v svojem spisu „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, pg. 320, 321“ skušal dokazati.

² Gl. posebno Trudy etnogr.-statist. ekspedicii v zapadno-russkij kraj; jugo-zapadnyj otdel, st. Peterburg 187, III. 199—223. — Enkrat za vselej naj povem, da se pri transkripciji ruske pisave držim ruskega pravopisa a ne izgovora, samo da k konci besed kot nepotrebno znamenje izpuščam.

³ Tereščenko v delu „Byt russkago naroda“ ima neki v 5. zvezku str. 87—95 celo vrsto tacih zelišč naštetih in popisanih. Knjiga mi uprav zdaj ni pri roki ali toliko lahko povém od poprej, da jo je treba z veliko previdnostjo rabiti, ker pisatelj često ni zanesljiv v svojih poročilih. — Nekoliko teh zelišč je naštetih tudi v Hanuševem spisu: Bájleslovný kalendár slovanský, v Praze 1860, str. 182, 183 in se vé da v Afanasjeva velikem delu „Poetič. vozr. Slavjan“ na dotičnih mestih.

nam kres, je Rusom kupalo¹, Poljakom² in Čehom (v širjem smislu, t. j. Čehom, Moravanom in Slovakom) sobotka³. Lužičani ali Sorbi imenujejo to slavye tudi sobotka in tudi oni opravljajo tà večer obrede, ki se od drugih slovanskih ne razlikujejo. Natančnejšega nam izvirniki o tem ne vedó ali nočejo povedati, ali toliko se pa dá povzeti, da ima obilica rastlin pri tej svetkovini posebno veljavo⁴.

Načela sočasne mythologične znanosti nam velé pogledati črez meje slovanske in povprašati, ali nimajo razven nas še drugod kaj našemu kresu, kupalu ali sobotki podobnega. Pot, po katerem nam je hoditi, je isti, po katerem hodi primerjalno jezikoznanstvo, samo da bajeslovna veda ne omejí svojih preiskovanj na národe, po jeziku sorodne, kajti sorodnost mythov je često neprimerno širja od sorodnosti jezikov. — Odveč bi bilo na tem mestu spuščati se v podrobnosti, in zadostuje, ako povemo, da imajo ali so imeli ne le Litvani in Lotovci, ampak tudi Germani in Kelti ter romanski národi svetkovino čisto našemu kresu podobno. Da se v tem skladajo z nami celó nekteri národi in národíci velikega turanskega debla, omenjamo ravno tako le mimogredoč, kakor nas ne zanima odveč, da imajo nekaj podobnega izhodna ljudstva, osobito Semiti. Večje vrednosti pa je, kar se nam poroča v tem oziru o Thrakih, Rimljanih in Grkih, in se bodemo kasneje kolikor toliko mogli uspešno ná-nje opirati, ker hodijo v nekem važnem vprašanji v poštev.

¹ Glej: Snegirev Russk. prstonarodn. prazdniki, IV. 18—50; Sacharov Skazanja russkago naroda, II. 7. oddelek str. 37—41; Trudy etnogr.-statist. ekspedicii, III. 193 in sl. — Prvo letopisno vest o tem prazniku lahko berete v zborniku: Polnoe sobran. russk. létopisej, izd. archeogr. komissieju, II. 257 in IV. 279.

² Golębiowski Gry i zabawy, w Warszawie 1831, str. 294—303. Najbolj zanesljivi izvirnik je zdaj Kolbergovo še ne dovršeno delo „Lud, Warszawa oziroma Kraków 1865—1876“, dozdej 10 prav obsežnih zvezkov; o našem predmetu na raznih mestih.

³ Reinsberg-Düringsfeld Festkalender aus Böhmen, Prag 1864, str. 313 do 320; Jan Kollár Národní zpiewanky, w Budině 1834, I. 16—18 in 424—429; Sborník slovenských národních píesni, povesti, prisloví, porekádíel, hádok, hier, obyčájov a povier vydává Matica slovenska, vo Viedni 1870, I. 199—201. Magjarska nestrpljivost je kriva, da ta zborník ni došel črez 2. zvezka prvo polovico. Dalje: Dobšinský Prostonárodní obyčaje, povery a hry slovenské, Turč. sv. Martin 1880 str. 163 in sl.; K. Jar. Erben Prostonárodní česke písně a říkadla, v Praze 1864 str. 79, 80. Marsikaj se na različnih mestih nahaja v izvrstnem zborniku „Národní pohádky, písně, hry a obyčaje vydává spolek Slavia v Praze“, do zdaj 15 zvezkov. Česka vseučilišna mladež je s tem še ne končaním delom storila veliko uslugo narodu in učenosti; naj bi jo drugod posnemali.

⁴ Smoler a Haupt Pjesnički hornych a delnich lužiskich Serbow, Grymi 1841, II. 224; W. von Schulenburg Wendische Volkssagen und Gebräuche aus dem Spreewald, Leipzig 1880, str. 254; Veckenstedt Wendische Sagen, Märchen und Gebräuche, Graz 1880, str. 452—454.

To važno vprašanje pa je: ali ne izvira kres in vse, kar je z njim, iz krščanskih idej in naredeb? Res se le-té tako strinjajo z onim, da se je trdilo in se še danes večkrat trdi, da nam v kresu ni nič starinsko bajeslovnega iskati, marveč je cerkev dala hoté ali nehoté povod šegi, ki je s časoma dobila nekako posvetno lice. Prav tako pravijo, da podobna prikazen, ki je najbolj plastično v srbskem badnjaku (bolg. brzdnik) označena in se po crkvenem letu o božiči obhaja, nima toliko v slovanskem starinstvu, kakor crkvenih obredih svoje korenine. Ne smatram si za dolžnost določil crkvenih posebe tukaj navajati, ker so itak vsakemu čitatelju znane, a vprašanju, ali je tû res kaj izposojenega, se ni nikakor mogoče ogniti, — saj je od tega se vè da odvisno, ali smemo sploh še o kresu in badnjaku v bajeslovnem smislu govoriti. O slednjem sem že na drugem mestu obširniše govoril (op. cit. 196—203), omenivši poleg drugega, da je solarnega početka in da je krščanstvo božič še le v četrtem stoletju upeljalo, ki je od tačas zaznamljal rojstvo Kristovo v nasprotji diei natali solis invicti. O kresu naj pa naslednje vrstice povedó, kaj o njem mislim.

Najprej o besedi, potem o stvari. Beseda je najbrže prva uplivala na one, ki iščejo v kresu drugo, nego iščem in nahajam jaz in z mano vred drugi. Kres in krstnik sta si tako blizu po glasu, mislijo nekteri, da je gotovo bil slednji oče prvemu. Zató tudi nekteri pišejo zdaj tako zdaj drugače, misleč, da kresnik in krstnik ali kerstnik je vse eno. Poglejmo, ali je res? Staroslovensčina nam utegne to najhitreje razjasniti, povprašajmo jo tedaj. Krstnik baptista kaže na glagol krstiti baptizare (na hrstiti se nam tû ni treba sklicavati) in ta na krstъ, kar je zopet naš krst, rus. krest, č. křest, pol. krzest ali z razločkom, da pomenja novoslov. beseda baptisma, stara pa tega nikoli, ampak ali Chistus ali crux. V Pannoniji se je vsled nemško-latinskega crkvenega upliva izcimil samo za pomén crux križъ, ki se da še najlažje iz starovisokon. chriuze, chriuce razlagati, ker bi iz crux neposrednje bilo moralo po jezikovnih zakonih postati *kružъ¹. Za christianus staroslov. krstijanъ, krstijaninъ imamo krščan, kriščan in kristjan, — vse od krstъ v pomenu Chistus, kar se nekoliko že iz tega more posneti, da besede *križaninъ (= christianus) ali temu podobne v starem jeziku ne nahajamo. S tem se ujema starovisokon. (crist, christ = Chistus in christāni, cristāni = christianus, a

¹ Zvezdica pred besedo zaznamlja, da take besede ni v jeziku. — Časi pa lahko po načelih primerjalnega jezikoznanstva povemo, kako se je utegnola ta ali ona neohranjena beseda glasiti, in tudi za ta slučaj bomo, kolikorkrat bode trebalo, rabili isto znamenje, v znanstvenih spisih že zdavna navadno.

od 16. stoletja rabi nemščini, kar je čudno, christ (vsaj v nom. sing.) za oboje in je tedaj n. pr. ich bin ein Christ prav za prav sum christianus, pa tudi sum Christus. Prim. Grimm Deutsches Wörterbuch II. 619. Opiraje se na srb. pokrstiti (po Vuku zum Christen machen) jemlje Miklošič (Die christl. Terminologie in den slavischen Sprachen, Wien 1875, str. 29) za staroslov. krъstiti isti pomen, in nam je iz enakega razloga trditi, da tudi naše besede krstnik prvotni pomen ni bil drug. Glavno pri vsem tem pa je, da krstnik kakor vse druge v predstojećem navedene besede niso domača lastnina, ampak kakor toliko drugih pótem kršćanstva v jezik zasejane in do danes v njem ohranjene.

Ali velja isto o kresu? Rodovnik njegov zgoli po pisмениh spomenikih sodeč ni star ali dosti ima jezikovni zaklad besed, ki tudi nimajo v staroslovenščini ne sledú ne tirú, a nam vendar na njihovej starini ni dvomiti. Ne prej nego v 16. stoletji v prologu srbske recenzije nahajamo krěsz (staroslov. krěsz) oziroma krěsiny (pl. fem.) v pomenu solstitium; neki starejši a tudi ne staroslovanski spis pozná krěsz, a njemu je = mutatio temporum — in to je vse, kar nam slovarji nudijo. Prim. Miklošič Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum s. v.; Vostokov Slovar cerkovno-slavj. jazyka, Peterb. 1858 s. v. Od glagolov spada le-sem *krъsnati v vъskrъsnati *ἐγείσθαι* in krěsiti *ἐγείρειν* (hristosu jedinomu jestь krěsiti, Budilovič XIII. slov Grigorija bogoslova, Peterb. 1875, 276b). V starem jeziku so tudi vse iz vъskrъsnati ali vъskrěsiti izpeljane besede zgoli kršćanskega smisla: vъskrěsenije vstajenje in vъskrěšenije vzbujenje, scil. od mrtvih.

Da tà pomén ni prvotni, nam pričajo sedanji jeziki slovanski. V slovenskem imamo že pri Hablediči: kresiti scintillare, kresati ignem excutere, kresavka „červ ki se v noči sveti“ cicindela, cicindela, noctiluca, kresalo ignitabulum, igniarium, kres ignis festivus (Dict. s. vv.). Poleg kresavka je bolj navadno kresnica (lampris noctiluca ali scarabaeus solstitialis) za žuželke v Nemeih Johanniswürmchen, Johannisfünkchen, Johannisleimchen (od glimmen) imenovane, „ki v toplih poletnih večerih sosebno o kresu kakor žareče iskre okoli letajo ali pa kakor tleče oglje po travi in grmovji leže“. Pokorný-Erjavec Prirodopis živalstva 164. Za mesec junij je še pred kratkim bil lokalno v navadi izraz kresnik, kar po smislu odgovarja irskemu mi-na-bealtine t. j. ognjeni mesec¹. Ali ima kresnica senecio vulgaris, Kreuzkraut tudi tù mesto, si ne upam odločiti; bolj se mi pa zdi, da je kar analogično osnovana po besedi kres, oziroma kreš, kreša (bolg., srb., hrv. in

¹ Več enakega se nahaja v vsakem večem slovenskem slovarji; prim. n. pr. Janežičev slov.-nemški slovar, 2. natisa s. v. kres, na koji samo opozorim, ker bi bilo od več vse tù navajati.

rus. kres, čes. křes, lot. kresse) = nasturtium in lepidium in tedaj tuja. Nemci imajo kresse, stvnem. cresso, chresso, Danci karse, Švedi krasse, Vlahi crescione (od tod lajlazje naš in hrvatski kreš, kreša), Francozi cresson in v srednjej latinščini je crisonium. Nekteri pravijo, da je vse iz latinskega crescere (gl. Diez Vergl. Wörterbuch der roman. Sprachen I. 145; Brachet Dict. etymol. de la langue française s. v. cresson), ker te rastline neki sila hitro rastó, drugi pa (gl. Weigand Deutsches Wörterbuch I. 638) nemškej besedi prisojajo domovinstvo trdeč, da je od glagola chrēsān serpere, repere, kar se mi zdi iz več razlogov manj verjetno. Bodi si pa tako ali drugače, toliko bi trdil, da so naše dotične besede, kakor drugih slovanskih národov, najbrže brez izjeme tuje in se tedaj pri svojem preiskovanji ne bodemo ná-nje ozirali.

A vrnimo se zopet k predmetu. V hrvaščini in srbščini nahajamo kres, kris (dies solstitialis pri Marutići), krijes ignis festivus ad quem saltus nocturni fieri solent, kresnuti, kresati ignem excutere, kresalo, kresivo igniarium, kresanje excussio ignis, krijesnica cincindela, hrv. tudi svitaljka in v Dobrovniku svijetnjak po Vuku Rječnik s. v.; prim. tudi Parčićev Rječnik slovnikotalijanski na dotičnih mestih. Bolgarščina nima, kar bi radi, ruščina malo: kresátъ, kresítъ, kresálo in identično s tem kresavo, vse v istem pomenu kakor pri nas ter Hrvatih in Srbih. Dalj Tolkovj slovarь živago velikorussk. jazyka II. 797; Materialy dlja sravnit. i objasnitel'nago slovarja I. 58¹. Drugi slovarji imajo še to malo za zastarelo in res je, da nimajo več splošne veljave². — Iz poljskega naj bode navedeno: krzesnąć, krzesić, krzesać = o krzemień bijąc ogień wzniecać, krzesanie, krzesiwo. O Prometheji pravijo, da je prvi wynalazł krzesanie ognia z krzemienia. Linde Słownik języka polskiego, wyd. drugie II. 519. Dodajmo poljskim té-le česke besede: křes (u-dekl.) = křesnutí das Feuerschlagen, křesati, křesadlo, křesač nsl. *kresač, křesak pyrites. Jos. Jungmann Słownik česko-něm. II. 181; tudi Kott Česko-německý słownik I. 812, 813. Takisto je tudi s srbskimi ali lužiskimi křesnyć (ali křesnyć), křesać, křesadlo in křesadnik, ki se v pomenu ne ločijo od vseh drugih slovanskih. Pfuhl Lužiski serbski słownik, w Budišinje 1866, str. 285. Naj temu še dostavim, da so stari Prusi imeli najbrž nekaj našemu kresu podobnega, ako se o njih piše: „Item ut de cetero in silvis aut nemoribus

¹ Podučen je maloruski izraz kris (gen. křesa) puška s křesilnim kamenom; dasi se star ne more imenovati, se je tudi tu previdno mislilo na křesati, prav kakor pri našem samokresu, ki tudi ni da bi ga zavrgli. O malorus. kris gl. Verchratskij Znadobi do slovarja južnorusk., v Lvovi 1877, str. 29.

² Kresenje pri Dalji ne spada sem, ampak je prištevati besedam erkvne terminologije, dasiravno je domače korenine.

nullas faciant congregationes seu celebritates contra statuta sanctae matris ecclesiae et eorum kresze amplius non celebrent“. Prim. Nesselmann Thesaurus linguae prussicae, Berlin 1873, pg. 80.

Že gori sem se izrazil, da v naših besedah oni pomen ni prvotni, ki se je utrdil vsled krščanskega upliva. Kdor še dvomi, naj si natančneje pogleda predstoječe besede, ktere sem baš zato na drobno našteval iz raznih slovanskih jezikov, da se vidi razlika in upozna, kako soglasno je nasprotje; na pomén „vstati“ ali „obuditi“ v tesnem smislu pri navedenih besedah niti misliti ni. Koren jim je *krís* (kratki *i*), in iz *kršnati* je *krésiti*, *krésati postalo vsled glasovnega stopnjevanja, kakor iz *mgnati*: *mžiti*. Pójem pa, ki je vtelešen onim glagolom kot prvotna svojina, ni gotovo drugi kakor *užigati*, oziroma *užgati*, kar nam svedočíjo vse besede vseh slovanskih jezikov, in kdor prestavlja *kresati* z „*ignem excutere*“ ali „*excudere silici scintillas*“ je ugodil ob enem onemu, ki jim skuša določiti početek in veljavo. Naše *kresati* tedaj ne pomenja drugo nego ogenj izbiti, vzbuditi; *kresalo*, *kresilo* orodje, s kojim se ogenj unéti, *kresač ali starosl. *krésačъ (kakor *trkačъ*, *kovačъ*, *kopačъ*) oni, ki ogenj ukreše in *kres* ogenj sam in sicer tisti, ki se je užigal o posebnjej priliki kot bajeslovni symbol v razloček od navadnega ognja. Temu *k o n k r e t n e m* u pomenu ne nasprotuje oni najbolj *a b s t r a k t n i* vsled krščanskih načel v jezik upeljani t. j. *krésiti* = *obuditi*, oziroma *vstati*. Od mrtvih človeka *obuditi* je isto, kar vdehnoti mu dušo¹ ali dati, užgati življenje, in življenje je zopet, kar *vstajenje* omogočí. — *Kresnica* se ne imenuje tako, ker uprav o kresu leta, še manje ker spominja na sv. Ivana krstnika, ampak ker se *sveti*, *iskrí*, *kresi*. Prav tako je hrv. *svitaljka* in *dobrovniški svijetnjak*, tako nemški *Johannis-fünkchen*, -*gleimchen* (srednjevisokon. *glim scintilla*), lat. *cicindela* (prim. *incendo*, *candeo* in po sorodstvu, a ne povsem po pomenu staroind. *čandrá*, nom. *čandrás* od kor. *čand lucere*) in italj. *lucciola* ali kakor jej rekajo po svedoštvu Ang. de Gubernatisa (*Die Thiere in der indogermanischen Mythologie*, Leipzig 1874, str. 504) v Siciliji *canniliechia* ali *picuraru* t. j. ovčarjeva lučica. Zato si pripoveduje prav domišljavo ljud na Hrvatskem, „da su iskre od krijesa oživljele i tako od njih postale ove bubice“. Vuk op. c. 303. Vse to nam živo pričá, da je bil res prvotni pomen besedam korena *krís* oni, koji smo gori ustanovili, dasi mi ni hotelo se posrečiti podpreti svoje trdenje tudi iz zaklada jezikov, s slovansčino sorodnih. Sodim, da je staropruski *kresze* vzeto od *Slovano*² in slutim dalje, da so dotične besede

¹ Dušo so imeli že stari Slovani za bitje od telesa različno in jo zaznamljali „dihajočo“ od kor. *du*, staroind. *dhū*; prim. novoslav. dušek *Athemzug*.

² V glasovnem oziru je staroprusčino težko določevati, ker so jej izvirniki prav nedosledno in popačeno pisani. V tem smislu med slovanskimi jeziki opominja na polabščino.

nastale še le na slovanskem ozemlju (territoriji). — Ne morem se skladati z velezaslužnim Daničićem, ki kriješ izvaja iz kor. skars od skar¹, kajti temu so protivni zakoni slovanskih jezikov. Da bi bil ta etymon sploh mogoč, bi morala ruščina imeti *keresa ne kres, kakor ima. Tudi mi ne ugaja prof. Geitlerjeva razlaga v „Listy filologické a paedagogické, v Praze 1875, II. 261“. Ta stavi krěsz z litvan. skrytas — Umkreis in mu je krěsz (circulus, solstitium, čes. okres) nastal iz krěts, kar ima res v nekaterih glagolnih oblikah svojo šibko analogijo a nikoli ne v imenskih deblih, kakor bi trebalo. Da bi bila izpeljava zanesljiva, bi se bilo treba sklicati na obliko, po kateri bi bilo postalo najpreje krets (tedaj ne krěts) a iz tega po znanem pravilu krěs, krěsz, kakor postavim iz *mensęcъ: mēsęcъ in drugo temu podobno. Nasprotuje pa dalje in posebno pomén, kajti krěsz ni nikakor circulus kakor se tù trdi, in torej tudi tó krěsz od litv. skrytas loči. Še manje bi čes. okres jemal v primeru, kajti staroslov. krěsz terja v češčini obliko *okřes; s kratka, čes. okres ne spada ne le sem, ampak tudi ni domača česka beseda. Česki okres, pol. kres, krys (naznaczone granice, obręby; Linde II. 490), litv. krėsas, krėsa (od Poljakov vzeto) in naša kresija z okresom (Janežič s. v.) so na Nemškem domá in vsi nastali iz kreis (pravilniše kreiss) stvisn. creiz, srvisn. kreiz = Umkreiss, Bezirk, Gau². Da je tuje tudi pol. kreslić, okresłać, litv. krėsiti, čes. kresliti, naj samo gredoč omenjam.

Iz vsega gori povedanega pa slednjič utegne tudi jasno biti, da sta novoslov. kres in krstnik gledé jezika ravno tako malo v sorodu, kakor staroslov. krěsz in krěstъ. Da bi imeli tudi obliko *krěstъ, bi nam še vedno sitnosti delal zobnik, o katerem bi se ne moglo reči, da je v besedi krěsz izpal, ker je staroslovensčina na pr. dobro ohranila okřestъ, ki tedaj odločno takemu mnenju kljubuje.

Toliko o besedi; zdaj pa vsaj šeglavnejše o stvari.

Ako pomislimo, kdaj se kresovi kurijo in kakó ter imamo v spominu, kar nam je nudil v osvetljenje jezik, nam se ne bode težavno odločiti in trditi, da meri ta poletna svetkovina pred vsem na solnce. Odkar je narodoznanstvo pričelo v svojih raziskavanjih ozirati se na ljudske običaje, se je pokazalo, da razun narodov na ozemlju vročega ali tropičnega pasú naseljenih vsi drugi solnce izredno spoštujejo in obožavajo. V tropičnih deželah je pa solnce bolj nadloga nego dobrodejna

¹ Koriženi s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku, u Zagrebu 1877, str. 256; Osnove srpskoga ili hrvatskoga jezika, u Biogradu 1876 str. 29

² V knjižici „Zgodbe vogerskoga králestva“ str. 113 pripoveduje Kosič, da je cesar Jožef „ves orság razdejlo na desetere krajsije t. j. okrogline“. Pisatelj je tedaj čutil, da je kresija najožje z nem. „kreiss“ v zvezi.

moč in kakor, recimo, prebivalci severne Evrope težko pričakujejo dobe, ko solnce sname z natore ledene okove, tako nekteri rodovi afrikanski to svetilo le preklinjajo boječ se ga kot najhujšega sovražnika, kakor nam slučajno že oče zgodovini Herodot (I. c. 216; IV. c. 184) poroča. D o m o v i n a skupnega slovanskega naroda je bila evropska planjava med gorenjim Donom in Dujeptom in črez slednjo reko proti vzhodu baltijskega morja in srednje Visle, na jugu do Pripet-reke razprostrta, — tedaj ozemlje, ki je nekdej še bolje ko danes ugajalo razvoju solnčnega kulta. In res med sorodnimi národi Slovani niso zadnji, ki so uvaževali veliki upliv solnca na natoro, živali in človeka samega ter mu zató o posebnih prilikah skazovali posebno čiščenje in ostanek takega čiščenja je tudi naš kres.

Ta večer zažigajo in kotalijo s hribov s suhim protjem ovita kolesa. To se je s prva zarad tega storjevalo, ker si je človek mislil solnce v podobi gorečega kolesa in je tedaj čisto naravno, ako po nekterih krajih v Nemčiji imenujejo kresove nebeški ogenj Himmelsfeuer, — da, staroind. poezija govori o solnci naravnost v podobi kolesa: čakrá (nom. čakrás m., čakrám n.). Da kotalijo kolesa od nekdej s hribov in se tà obred ne vrši na ravnem, utegne tudi imeti svoj pomen. Kres se vrši baš na robu letnega solnčnega prevrata in je osorej solnce vspelo se na vrhunec svoje moči in oblasti, narava razvila se v največej svojej krasoti. Takovo solnčno stanje traja nekaj dnij in se v Nemcih velí ta čas v starem jeziku s u n e w e n d e = solstitium, kar bi se pri nas v širjem smislu tudi moglo kres imenovati. „O kresi se dan obesi“, pravimo danes in tudi naši predniki so si mislili, da začjenja o kresu solnčeva moč obračati se navzdol. Le kratek je obstanek vse krasote in gospodstva in tradicija nam velí, da nekdej o kresu solnce tri dni ni šlo v zatón, — kar so tudi Srbi v spominu ohranili, ako pripovedujejo, „da je Ivanj dan tako veliki svetac, da na njega sunce na nebu triput od straha stane“. Vuk Rječnik s. v. Ivanj dan. Enak motiv je izražen v pesni, ki se poje kresni večer in v kterej sveti Ivo velí solncu, da se ustavi: „Stan' da sunce, do tri puta na dan Ivanji“. Ilić op. cit. 163. Kdo se ne spominja tù prekrasne bolgarske pesni „Solnčeva ženitev z lepo Grozdanko“¹, v kterej se tudi poje, da tri dni in tri noči ni

¹ V prvič natisnena je ta v bajeslovnem oziru važna pesen v delu Rakovskega Pokazalec itd., v Odesi 1859 str. 127—129. Varijante so meni té-le znané: Dozon B'lgarski narodni p'sni; chansons populaires bulgares inédites, Paris 1875, str. 17—20; Drinov v Periodičesko spisanie na b'lgarskoto knižovno družstvo, knižka XI i XII. Braila 1876, st. 153—157 in St. J. Verković Veda Slovena, le Veda slave, Beograd 1874, I. 56—126. Kar sem rekel o Milojevičevih srbskih pesnih, sodim tudi o Verkovičevej varijanti in o marsičem drugem, kar imamo od tega sicer prav marljivega nabiratelja národnega blaga bolgarskega.

zašlo solnce ugledavši na zemlji lepo Grozdanko (pr. starosl. grozdrava). Naj je tudi v pesni, znabiti v boljšem soglasji z bolgarskim podnebjem, stavljeno Jurjevo mesti Ivanjega dné, — toliko je vsekako gotovo, da ima ves nazor, da se enkrat v letu solnce ustavi, pravi smisel le tedaj, ako mu odmerimo mesto v kresnih običajih¹.

Ogenj o kresu zapaljen nima sicer vseskozi izredne veljave in karakterističnih svojstev, kajti tudi o drugih prilikah se okoli ognja poje in pleše in ne samo o kresu. Da mladi ljudje po Slovenskem čez ogenj skačejo in jim starejši prorokujejo srečno ali nesrečno življenje, — je samo na sebi spomina vredno, ali nobenih podrobnostij se nam ne pové, iz katerih bi mogli sklepati, koliko se sme in mora ta šega samo kresna imenovati. Slutiti pa nam je po enakih navadah slovanških (osobito Malorusov) in sorodnih narodov, da je bilo to nekaj tudi v zvezi z ženitvanskimi običaji, združenimi s poklanjanjem in darovanjem (v Malorusih danes petelin) kresnemu solncu. — Hrvatska dekleta nabirajo én dan pred kresom vsakovrstnega cvetja, spletajo vence in z njimi olepšane stopijo, krasno cvetočej istodobnej prirodi podobna, na kresno pozorišče. Da bi bil to samo dekorativen prizor, nam ni misliti, marveč izvira, česar mi obširnije menda ni treba razkladati, iz scenerije letnej prirodi pripodobljene. — Ako se v Srbih, Čehih in Rusih tudi živina goni čez kresni ogenj, se mu s tém prilastuje očiščevalna moč (lustracija), misleč da to varuje živino pred boleznijo in čarovnijo, koje vere so se po sporočilu Ovidijevem (Fasti l. IV. v. 805) že Rimljani držali in pred njimi ter za njimi razna ljudstva. Da se ta moč ne le na živali, marveč tudi na ljudi in na prirodo posrednje solncu samemu pripisuje, se razume samo ob sebi, kajti kres je le symbol poletne solčne svetlobe. Tedaj je pa dalje jasno, zakaj po nekterih krajih v Srbiji užigajo povezke brezovega ali črešnjevčevega lubja in obhodijo hleve ter konči nekaj teh plamenic požgó na katerem hribu. Javaljne bi tudi pri nas ugasle utrinke in ogorke od kresnega ognja utikali v streho, da ni imel kresni ogenj one velike moči, katero mu je prisojala poganska starodavnost in po kateri se je ohranil do danes običaj, ki gotovo ne povspešuje varnosti pred ognjem.

Mesti ogorkov utikajo v strehe raznovrstna zelišča. Ktera so ta, nam sporočilo ne pové a misliti je, da utegne med njimi biti praprot, ktere nasteljejo kresno noč po hišnih in vežnih tléh. V narodnej pesni, katero so nekđaj popevali okrog kresa plesaje, se pripoveduje, da praprot cvete brez cveta:

¹ Natančnije o tej pesni in njenih sorodnicah glej v mojem spisu „Einleitung in die slav. Literaturgeschichte“ str. 325—334. V poštev hodi tudi po Mat. Valjavci pripočena pripoved (Slov. glasn. X. 93—94) „o Suncu i Nasti“.

Kaj raste brez korenja?

Kamen raste brez korenja.

Kaj cvete brez cveta?

Praprot cvete brez cveta.

Tušek v „Slov. glasniku“ IX. 51.

To je prav kakor v poljskem, ako mladeneč vpraša: „a což kwietnie bez kwiateczka“ in mu dekle odgovori: „oj paproć kwietnie bez kwiateczka“, ali v maloruskem, kjer rusaljka isto dá uganiti in se mu ne godi dobro, kdor uganjki ni kos. Med čudodelnimi rastlinami, ki so prěd drugimi v stanu, vsaka vrata odpirati, zaklade vzdigati, k zlatu in bogastvu pripomoči, ima odlično mesto praprot. Če vidi kdo denarje cvesti, pravijo, mora hitro vzeti praprotovega semena in ga tam potrositi; drugi dan bode lahko vzdignol zaklad. Tušek l. c. 119. Naši severni bratje pa velé, da seme tega ne opravi, ampak je treba praprotovega cveta. Kdor ga pri sebi nosi, se lahko stori nevidnega, ume jezik živalij in mu tá talisman odpira zaklade. Samo enkrat v letu cvete praprot, namreč okoli polnoči pred Ivanjim praznikom in tudi takrat prav kratko časa, ali cvet je kakor samo zlato in tako svetel, da se vidi, kakor po dnevi in tako drobán, da ga moreš skriti za nohtom. Prim. Sobotka Rostlinstvo a jeho význam, v Praze 1879, 326—329. Poleg praproti imajo naši o tem času v čisli tudi št. janževovo rožo (*hypericum perforatum*), ktero nabirajo na kresni dan in jo utikajo v mreže v oknih, češ, da je najboljši varuh pred strelo. Tušek op. c. 83. To vremensko zelišče meri na blisk in tudi národní praprotov cvet, kteremu pravijo Slovaci in ogerski Slovenci perunov cvet, utegne biti bolj symbol bliska nego solnea, osobito ako jemljemo v poštev rusko poročilo, po kterem se pri razevetanji praproti bliska in grmi. Kljubu temu pa ima ta rastlina kakor vrsta drugih pri kresnih t. j. solněnih običajih važnih tako bistveno veljavo, da jo smemo smatrati za pridevek (attribut) kresnega solnea.

Ne vém ali je res, da pravijo praproti Korošci solněce (gl. Afanasjev Poetič. vozzr. Slavjan na prírodu, II. 376) in ako je, bi bilo še le določiti, ali ni ušla kakova znanstvena nomenklatura v jezik, kakor bi lahko dokazal za nektera po solnci imenovana zelišča v hrvatskem. Ali nemogoče bi ne bilo, da je enaka beseda prav stara, ako pomislimo, da jej je dobiti analogij v sorodnih jezicih. Naj vse drugo pustim, kjer je, a ne morem si kaj, da ne bi opozoril na jezik, kjer so se enake stvari najstarejše ohranile. Staroindijsčini ali sanskrtu je arká (nom. arkás m.) žar, strela in solnea, in od tega debla je več rastlinskih imen kakor n. pr.: arkakāntā (kakor sūrjakānta), arkadala, arkapušpikā, arkakrijā. Več enakega v sporočilih indijskih leksikographov ohranjenega glej med drugim v „Sanskrit-Wörterbuch in kürzerer Fassung bearbeitet von O. Böhtlingk, Petersburg 1879, I. 108“.

Mislim, da je s tem vse glavno povedano in so običaji raztolmačeni, ki se vršé pri tej svetkovini, se vé da večjidel le, kolikor jih je v Sloveniji navadnih. Drugi Slovani imajo še marsikaj, kar je pri nas šlo v izgubo, — ali o vsem tem mi tù govoriti ni bila nakana in naj malenkost za zdaj zadostuje. Toliko pa lahko povém, da je vse bistveno tudi v našem svetku ohranjeno in ni znanstvenim posledicam nikakor v kvar, ako se v vse te drobnosti ne spuščamo. Vse pa kaže še na to, da seza bistvo praznika že v dobo jezikovega edinstva slovanskih národov.

Ali pri konci vendar še nismo celó, kajti odgovoriti nam je še točnije na vprašanje, mar niso vendarle kresni običaji nasledki krščanskih nazorov in obredov? Da ne bi tega zanikali, bi se ne bili trudili z besedo krêsz in tudi ne z bajeslovnim razlaganjem kresnih običajev. Res se strinjajo v marsičem crkveni obredi (vzlasti velikonočni) z našimi običaji in tudi symbolična svetopisemska vest (evang. sv. Ivana, I. 7—9) o sv. Ivanu krstniku nagiblje na isto, vendar bi površno in čisto krivo sodil, kdor bi s tega stališča določeval kresovno zgodovino.

Pomislite, da krščanstvo hotévše pokrstiti poganskih narodov ni na vrat na nos borilo se proti njihovim običajem nego je pustilo strpljivo marsikaj, da ne bi užalilo globoko ukoreninjenih ljudskih nazorov in s tem verski preobrat sámó kalilo. Dosta pa je bilo takega, ki bi se splòh ne bilo dalo niti s silo národom vzeti in trebalo je tedaj tudi tako v poštev jemati. Crkev je to narodom pustila a skrbela, da se sporazum med njimi in njenim učenjem ugladi, ublaži in utrdi ter tem načinom pride pogansko ob prvotno veljavo. Na mesto poganskih bogov so prišli svetniki, ki so spominjali po lastnostih ali celó po imenu na prejšnje bogove in je stopil na primer v Polabanih sv. Vit na Svätovitovo, v Rusih sv. Vlasij (Blaž) na Velesovo mesto. Isto tako uravnala je crkev kakov obred tako, da se pokrščenemu ljudstvu niti zdelo ni, da bi bilo med njo in njim v tem slučaju kakove razlike. Takov je bil tudi krêsz in kar se strinja z njim pri raznih sedanjih evropskih národih arjoevropskega debla in kateri je crkev v allegorično-mystičnem smislu strinila s sv. Ivanom krstnikom. Ne smemo zábiti, da tudi zgodovina naše mnenje potrjuje. Stari národi, na ktere krščanstvo še ni uplivalo, imajo marsikaj našemu kresu podobnega. Ako je pa dalje še danes misel razširjena, da so semitski, natančnije hebrejski nazori bili povod vsemu in vsakemu kresovanju, nam je samo omeniti, da tako mnenje ni v soglasji z znanstvenimi rezultati, ki so tà nažor že zdavna kot nekritičen zavrgli. Kdor se je poblíže seznanil z dotičnimi običaji predkrščanskih národov, bode pritrdil, da nam je kres res prištevati domačim bajeslovnim šegam. Našemu kresu prav podoben je rimski svetek palilia ali spačeno parilia po imenu,

praznovan v čast boginje Pales (kor. je isti s staroind. gopa, nom. gopas in lat. pascor) in na drobno popisano v Ovidijevih Fasti IV. 721 in nasl. Slavili ga sicer niso istodobno z našim, ali kulta se v vseh glavnih črtah in celó v važnejših podrobnostih tako ujemata, da bi moral duševno slep biti, kdor bi bajeslovne sorodnosti tukaj ne videl. Podoben praznik je bil oni bogu Soranu (prim. staroind. kor. svar, odkoder sūrja, lat. sol, staroslov. slъnъce), kateri se smé naravnost primerjati prazniku letnega solčnega prevrata. Prav tako potrjujejo, kar smo trdili, nekteri starogrški, thraški, perzijski in drugi običaji, katerih mi ni treba na drobno navajati, ker bi samo ponavljal, kar je bilo že povedano.

Slednjíc še dve, tri besede o pozn amenovanji (términih) kresa v drugih slovanskih národih. Rusom je zá-nj ime kupalo, zapadnim Slovanom sobotka in Slovakom še vrhu tega janvo, vajanvo, vajanovo, vajan. Ako Hanuš (Bajeslov. kalendár slovansky str. 187) pravi, da nekteri Slovaki rekajo temu prazniku turice, ni to resnici podobno, ker so turice Slovakom to, kar nam trjaci t. j. duhovo ali s tujim imenom binkošti (stvisnem. fimfchustī, nvnem. pfingsten iz pentecoste in to iz gr. πεντηκοστή). O navedenih besedah pa tukaj samo toliko spregovorim, kolikor je treba, da označim, v katerih točkah se z jezikoslovnim razlaganjem nekterih néenih ne skladam.

Celó učenjaki na glasu, kakor Buslajev in za njim Afanasjev (Poetič. vzórnija Slavjan na prirodu, III. 713) in drugi govore o nekem bogu Kupalu in ga izvajajo iz kor. kup, kteremu se prisvajajo različni pomeni, med drugim razjariti se, zjeziti se, kakor staroind. kupjāmi lat. cupio, pa tudi pomen belega, bujnega v smislu razkošno rastočéga, — kónечно pa bi bil po vsem Kupalo bog bujno razvite letne prirode. Gl. Afanasjev l. cit. Naravníše se mi zdi misliti na kor. staroslov. kъp lavare (tedaj *kъpalo), osobito ako preudarimo, da je v Rusih in je bilo baš umivanje, kopanje del kresnega obreda. Že v stoglavu čítamo, da v jutro po Ivanovem hité moški in ženske z velikim krikom kakor besni k reki se umivat in tudi današnji običaji to potrjujejo. Skliceval bi se lahko na domača letopisna poročila (n. pr. Chronica Nestoris, edid. Fr. Miklosich, cap. V.) in na izvestja tujcev pisateljev (vzlasti izhodnih), ki svedočijo, da je umivanje in kopanje bilo od nekdanj Rusom posebno priljubljeno, ali vsega tega treba ni, ker so kresne navade že porok dovolj, da je naše mnenje utemeljeno. Da bi ne bile posameznosti običaja tako malo krščanske, bi se smelo celo slutiti, da se ujema kupalo (tudi Ivan-kupalo v národu) z dotičnim svetopisemskim poročilom. Tudi bi se slednjemu mnenju upirala zgodovinska vest, da je erkev narodni kresni svetek imela za poganski ter prepovedovala vernikom se ga udeleževati.

Krščanskega lica pak ste sobotka (prim. staroslov. sъбота, starovisokon. sambaz) in vajanvo, vajanovo, vajan, janvo = janovo

ter se nam je čuditi, da se je slednjej besedi iskalo rojstvo na domačih tléh. Hanuš (Baj. kalendář slovanský str. 186) misli na va (v besedi vatra = světlo dělající) in j-ant vzduh, kar je iz jezikoslovnega stališča nemogoče. Tudi se na besedo vatra ni opirati, ker je najbrže tuja in ako ni, se sklada s starobaktr. ātarē ogenj staroind. atrá žerec, snedež in je znabiti od kor. ad (gl. Justi Handbuch der Zendsprache pri bes.) jesti (torej ogenj = žerec), kar bi se res ujemalo, kajti Arjoevropejci so imeli ogenj za požrešni element¹. Napačno je tedaj vsekako obojič izpeljavati „vatra“ (in posreduje vajanvo) od kor. va, in ako smemo tudi primerjati „vatra“ s strbaktr. ātarē, je v ravno tako malo prvoten kakor v našem vohati, primerjan s staroslov. ahati. A da bi vsega tega ne bilo, t. j. naj bi bil koren va tū mogoč in staroindijsčini v pomenu in stvoru znan, kakor je gori določen, bi iz njega v slovansčini ne mogel postati va, kajti slovan. a zahteva v staroind. ā. Da pa dalje vsak staroind. ā tudi še ni vselej v nas a, se vidi baš iz kor. vā, kteremu odgovarja staroslov. vě v: vějati. Vse tedaj govori proti Hanuševaj etymologiji, kterej še nekteri danes prisojajo stalno veljavo in smo se morali že zarad tega z njo obširniše baviti.

Kakor vidimo, ostal je kresni kult v vseh slovanskih narodih enak, le imenujejo ga danes različno. Stvar sama se ni spremenila, spremenil se je samo prvotni jezikov izraz zánjo in je na spremembo uplivalo posamezno tudi kršćanstvo. Kakó je imenovala slovansčina t. j. slovanski prajezik tà praznik, nam se vè da ni mogoče določiti, ali to pa smemo reči, da bi bil med vsemi do zdaj znanimi poznamenovanji kres (starosl. krěsъ) še najbolje ugajal.

Še bi bilo marsikaj manj bistvenega povedati, a vidim, da je razpravica že itak čez navadne časopisne razmere narastla in naj bode tedaj za zdaj dovolj. — Ako sem čitatelja prepričal, da nam je prištevati kres najstarejšim domačim praznikom, je namen moje črtice dosežen.

G. Krek.

¹ Primeri pisatelja teh vrstic knjigo „Einleitung in die slav. Literaturgeschichte“, kjer je na str. 330 več o tem povedanega.

Zgodovinske črtice o nekdanji provinciji Windischgraz.

Priobčuje *Davorin Trstenjak.*

I.

Škofova hiša v Slovenjem Gradei.

V Slovenjem Gradei pravijo hiši, ki je zdaj lastnina g. peka Ungerja, od nekdanj že: „škofova hiša“, nemški „Bischofhaus“. Na enem kamenu vzadi za hlevom se je še lahko bralo pred nekterimi leti čislo: 1226. Ker je takrat Slovenji Gradec spadal pod oglejsko patrijarštvo, in Slovenji Gradec bil z vsem svojim okrožjem lastnina oglejskega patrijarha, je to hišo moral postaviti patrijarh Berthold, ki je oglejsko erkvo vladal od leta 1218—1251. On je bil iz imenitne plemenite rodbine grofov *Andechsov*, brat vojvode koroškega in grofa tirolskega; ena njegovih sester, *Maria Neža*, je bila zaročena *Filipu Augustu*, kralju francoskemu, druga z imenom *Gertrud*, kralju ogerskemu, *Andreju II.*; *Gertrudina* hči, sv. *Hedvika*, je bila soproga vojvode ligničkega *Henrika*, in sv. *Elizabeta*, deželna grofnja turinska, je bila njegova netjakinja. Prej ko je *Berthold* bil poklican na patrijarško stolico, je že mnogo prestal. Po uplivu svojega svaka kralja *Andreja* je že v svojej mladosti dobil škofijo v *Koloči* (1205), leta 1209. je postal *banhrvatski*, leta 1212. vojvoda sedmograški, in leta 1213., ko se je kralj *Andrej* v *Galicijo* podal, sovladatelj ogerski. Papež *Honorij II.* ga je postavil leta 1218. za oglejskega patrijarha. Leta 1220. se je patrijarh *Berthold* podal v *Rim* h kronanju cesarja *Friderika II.*, kjer je razvil vse svoje višješkofovsko veličastvo. Ko je leta 1230. drugikrat v *Rimu* bil, sta mu pri papeževi mizi stregla njegova vasalla, avstrijski in koroški vojvoda, in cesar *Friderik* je s posebnim diplomom potrdil vse privilegije oglejski erkvi, in patrijarha postavil za kneza rimsko-nemške države. Patrijarh, *Berthold* je leta 1230. postal mejni grof istrijski, ker se je bil njegov brat *Otto V.* tej časti odpovedal. Ko se je cesar *Friderik II.* po svojem povratu iz križarske vojske sprl s papežem *Gregorjem IX.*, je stopil patrijarh na cesarjevo stran. Papež je zategadel cesarja in patrijarha izobčil, kar je pobožnega moža tako težko zadelo, da se je sam v *Rim* podal pokore delat. Po priprošnji takrat v *Rimu* bivajočih kraljev je bil erkvenih kaznij odvezan. Leta 1244. so bili bohemski kralj *Premysl*, vojvoda *Leopold* avstrijski, in *Berthold* vojvoda koroški, v *Rimu*. Ti vladarji so bili namreč obljubo storili se v *Rim* na božjo pot podati, ker so divje *Tatare* srečno premagali. Takrat je bil tudi patrijarh *Berthold* v *Rimu* in je kot patrijarh in knez tako sijajnost razvijal, da se je o njem papež izustil, da je

patrijarh Berthold drugi papež (glej Nicolleto, Palladio storia di Friuli Vol. I.). Ko je bil patrijarh Berthold leta 1245. na erkvenem zboru v Lyonu, se je ločil od cesarja, kterega je papež Inocenc IV. zopet izobčil. Ta energični mož je imel dosti bojev pretrpeti. Trevisanje so mu pokorščino odpovedali, Ezzelino romanski je poplenil njegovo deželo, in Mainhard III., grof goriški, mu je jemal posestva (glej obširno Rubeis col. 717). Okrožje slovenjegraško (provincia Windischgraz) je že bilo od leta 1174. lastnina njegove rodbine; to okrožje je Berthold podedoval, a leta 1251 daroval oglejskemu patrijarštvu. Ulrih Šternberški je za pokoro svojih grehov daroval grad Lož, in grad „Chemich“ (Kamnik) na Kranjskem oglejskej erkvi, in po uplivu patrijarha Bertholda je koroški vojvoda Bernhard ustanovil cistercijski samostan v Kostanjevici (Landstrass). Od leta 1221—1245. so prišle čez njegovo deželo velike nadloge kakor: potresi, kuga in lakota, in Berthold se je takrat kazal velikega dobrotnika. Živel je tudi v srečni prijateljski zvezi s sv. Frančiškom assijskim, kar pričuje, da je bil pobožnega duha.

Leta 1226. se je mudil v Slovenjem Gradci in je tukaj podpisal pogodbo med št. pavlovskim opatom Ulrihom in junskim (doberlaveškim) proštom Ottom. Listina nekdanj hranjena v arhivu starotrške fare, zdaj v joannejske knjižnici v Gradci, ima podpis: Data in Castro vindisch Grez in domo plebani. Testes Hartnidus, archidiaconus Saunie (savinskega archidiaconata, ki se je raztezal po savinski dolini in dravskem polji), Luprandus archidiaconus Karinthiae, Chunradus, canonicus Aquilejensis, Bertholdus plebanus de Grez.

Staroslavna starotrška fara se je v starih časih velela: „parochia, plebs s. Pancratii in Grez“, pozneje: „parochia s. Pancratii in Windischgraz“, še le okoli leta 1529., ko se je prifarna cerkev sv. Radegunde postavila, so župniki svoje stanovišče „in castro Grez“ zapustili in se s prijetnega visokega hriba v dolino preselili. Fara se je zdaj začela pisati: Forum antiquum, Vetero forum, Altenmarkt, a farna cerkev, okoli ktere in za katero je stala trdnjava: Gradec, še zdaj nosi ime: sv. Pankraea, in veličastno stoji na visokem hribu, iz kterega je čaroben razgled v slovenjegraško mesto in dolino. Patrijarh Berthold pa si je, kakor ime: „škofova hiša“ priča, v mestu slovenjegraškem postavil posebno poslopje, katero zdaj sicer ni več ugledno, a za zgodovino mesta in erkveno zgodovino sedanje lavantinske škofije ipak imenitna.

II.

Mrtvaške glave pod erkvijo sv. Pankraea v Slovenjem Gradci.

Na severnej strani pod erkvijo sv. Pankraea na „gradu“ izkopavajo ljudje, ki si hrib obdelujejo, mnogo mrtvaških glav. Vprašal sem starega

moža, če mi vé kaj povedati, odkod je tukaj toliko mrtvaških glav? Odgovori mi starček, da so grad, ko še je za crkvijo stal, sovražniki obsedli in hoteli grajskega „grofa“ pregnati; in med temi sovražniki „grofovimi“ je tudi baje bil eden škof. Čudovito! čez 500 let se je tukaj spomin na zgodovinsko djanje ohranil*.

Leta 1302. je nastopil stolico oglejskega patrijarštva: Ottobono de Razzi, in je vladal do leta 1315. On je bil, kakor njegovi predniki, lastnik grada, mesta in pokrajine slovenjegraške. Pod tem patrijarhom se je začela moč patrijarštva zelo majati; prevzetni njegovi, pa tudi mogočni sosedje so začenjali deželo napadati, posebno: Rizzardo de Camino in grof goriški. Patrijarhi oglejski so davali svoja posestva v „lehen“, ker jim je za vladanje denarja trebalo. Tako sta imela tudi vojvoda koroški in avstrijski od patrijarha zavezna imenja. Ko sta videla, da sta se nad patrijarha razven goreomenjenih tudi spravila grof Mainhard ortenburški in Azzo estenski, se je tudi koroški vojvoda s silo patrijarhovitih posestev polastil. Na Koroškem je takrat vladal vojvoda Henrik, ki se je ravno poganjal za krono bohemsko in jo je tudi kratek čas v svoji lasti imel. Štajerski vojvoda je bil Friderik Lepi, kateremu je tudi Koroško pripalo v boji, ki ga je imel z vojvodo Henrikom. Zaveznik Friderikov je bil Henrik III. iz žlahtne rodbine Helfenbergov, škof krški od leta 1299—1326. Ottokar iz Hornecka (Reimechronik 807. Kapit.) pripoveduje, da je ta škof slovenjegraško trdnjavo, ki je stala na hribu, kjer zdaj farna cerkev sv. Pankraca stoji, s pomočjo grofa Friderika heunburškega in hrvatskih grofov Babaničev od 1. do 13. julija leta 1308. napadal in močno razdril. 13. julija so se grajski branitelji vdali, ker ni bilo od nikod pomoči. Škof Henrik je sam vodil vojsko in grozovito ravnal z onimi, ki so se branili. Takrat je mnogo glav padlo, ki so bile pod gradom pokopane.

Friderik je leta 1309. Koroško zopet izročil koroškemu vojvodi.

Patrijarh Ottobono je po tem zasedanji še zmirom ostal fakični lastnik Slovenjega Gradca, in je v Brescii leta 1311. zopet svoja posestva na Koroškem in Štajerskem v pričo cesarja Henrika VII. dal v „lehen“ vojvodoma koroškemu in štajerskemu, ki sta mu v spoznanje vasallstva pri mizi stregla.

Leta 1311. se je tudi mir sklenol med Henrikom, vojvodom koroškim, in Friderikom vojvodom štajerskim; Friderik je Henriku Slovenji Gradec nazaj dal, a ta je grad zastavil Konradu auffensteinskemu za 100 mark srebra s pogodbo, da naj grad popravi. Ko Henrik leta 1335. umrje, je Slovenji Gradec zopet pod patrijarhom Bertrandom de st. Ginnes

* Sicer je za to zgodbo moj možek lahko tudi zvedel od duhovnikov ali mestjanov, ker je že v historičnih razpravah o Slovenjem Gradci omenjena. Pis.

prišel v neposrednjo lastino oglejske cerkve. Ta patrijarh je bil moder mož in junašk v vseh svojih bojnih podjetjih, in je cerkvi večidel vsa posestva nazaj dobil, ktera je bila pod njegovima prednikoma: Ottobonom in Paganom v nesrečni vojski izgubila. Slovenji Gradec je dal patrijarh Bertrand leta 1342. Ulrihu pfannberžkemu v „lehen“. Umril je leta 1350. in sicer, ko se je iz Padove podal v svojo domačijo. Njegov tekmeec, grof goriški, je napravil zaroto, kterej je pristopilo mnogo goriških velikašev; ti so napali potujočega višjega škofa pri Richenveldu in mu petero smrtnih ran zavdali.

Bertrand je bil v Vidmu (Udine) pokopan. Ker je bil ljudstvu velik dobrotnik, ga je močno obžalovalo. Zavoljo svojih lepih krepostij je postavljen med zveličane. (Obširneje beri v knjigi: Ciconi, Udine e sua provincia).

Patrijarh Bertrand je moral gledati tudi strašne elementarne nezgode. Silen potres mu je podrl lepo basiliko v Ogleji in videmski kastel, ter mu poškodoval zidovje mnogih mest in gradov. Leta 1348. ste prišli kuga in lakota v njegovo deželo. V tej stiski je vsak dan 2000 ubogih pogostil. Vladal je oglejsko cerkev od leta 1334—1350. Slovenji Gradec je rad obiskaval in si je, ko je sklenol z Ulrihom pfannberžkim pogodbo o gradu, mestu in pokrajini, izgovoril pravico slobodnega vstopa v grad, mesto in okrožje.

Pregovori.

Nabral *L. Gajko*.

Boljša je slaba vožnja, nego gizdava hoja. (Beli Kranjec.)

Mesec avgust mora kuhati vino, september pa peči.

Gnoj je duša kmetijstvu.

Lakota nima očij.

Če prav mačka spí, treba je pokriti lonec.

Kdor se izpričuje, ta se obtožuje. (Beli Kr.)

Komur prerano zvoní, tisti še dolgo živí.

Kdor ne zna lagati, ni prav lovec.

Kar Lah med nami rodí, národno se gojí.

Gost v hišo — Bog v hišo. (Beli Kr.)

Ne upaj možu, ki ne zna, kaj dela.

Kdor pomladi — če prav samo jedno miš ubije, ubije jih sto.

Kuj železo, dokler je vroče.

Česar oko ne vidi, tega srce ne želí.

Zlat ključ vsaka vrata odpre.

Vinski ključ vse odpira.

Dopisi,

Iz Celoveca: *Nov slovenski rokopis*, lepo pisan, se je našel v Celovci; on obsega: Oče naš, čiščeno Marijo in vero. Njegov facsimile prinese prihodnja številka.

Poročila srednjih šol od leta 1880. nam jasno pričajo, da so šolske razmere na Kranjskem, Štajerskem, Primorskem in Koroškem za nas Slovence jako slabe. Kakor znano nimamo niti ene spodnje niti ene gornje slovenske gimnazije niti realke, če je tudi slovenskih učencev toliko, da bi lahko imeli pet srednjih šol, na vsakej malo da ne po tri sto Slovencev.

V sledečem sledi statističen razkaz o številnem razmerji slovenske učeče se mladine po srednjih šolah na konci šolskega leta 1879/80.

Kranjsko:

		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Slo- vencev	vseh uč.
<i>Ljubljana.</i>	Gimn.	131	77	54	42	61	27	26	16	434	577
	Realka.	27	25	19	11	11	8	11	—	112	240
<i>Novomesto.</i>	Gimn.	47	40	14	17	13	8	8	7	154	165
<i>Kranj.</i>	Gimn.	—	—	15	15	—	—	—	—	30	31
<i>Kočevje.</i>	Gimn.	4	2	—	1	—	—	—	—	7	48

Štajersko:

<i>Maribor.</i>	Gimn.	35	33	17	17	15	17	13	12	159	307
	Realka.	3	2	4	—	1	3	4	—	17	101
<i>Celje.</i>	Gimn.	30	25	16	10	9	6	7	9	112	236
<i>Ptuj.</i>	Gimn.	19	17	11	2	—	—	—	—	49	85
<i>Gradec.</i>	1. gimn.	3	4	2	—	—	1	4	—	14	576
	2. gimn.	2	—	—	—	—	—	—	—	2	291
	C. realka.	2	—	1	—	—	—	—	—	3	133
	D. realka.	1	—	—	—	1	—	—	—	2	274

Primorsko:

<i>Gorica.</i>	Gimn.	40	24	25	17	22	10	17	7	162	342
	Realka.	13	4	2	4	2	—	1	—	26	250
<i>Trst.</i>	C. gimn.	9	10	5	1	5	1	4	6	41	268
	C. realka.	2	1	—	5	—	—	1	—	9	196
	D. realka.	6	2	1	—	—	—	—	—	9	343
<i>Pazin.</i>	Gimn.	1	1	—	—	—	1	1	1	5	126

Koroško:

<i>Celovec.</i>	Gimn.	9	3	3	9	4	4	2	4	38	280
	Realka.	3	2	2	1	1	2	—	—	11	183
<i>Belak.</i>	Gimn.	3	1	1	2	—	1	—	3	11	149
<i>Št. Pavel.</i>	Gimn.	5	2	—	1	—	—	—	—	8	89

Hrvatsko:

<i>Varaždin.</i>	Gimn.	5	5	5	2	4	2	3	—	26	295
<i>Zagreb.</i>	Gimn.	1	5	1	1	—	1	—	—	9	647

Skupaj . . .	401	285	198	158	149	92	102	65	1450	

Ta razkaz nam dokazuje, da je 1450 slovenskih učencev: število se vè da, ki se mora na vsak način prej višje nego nižje vzeti.

S takimi in drugimi enakimi statističnimi dokazi naj skušajo naši narodni zastopniki predrugačiti naše šolske razmere. Na kakov način se pa one dadó pri nas zboljšati in kje je najprej potreba drugo in boljše pot hoditi, to vedó prav dobro naš slovenski učitelji po srednjih šolah.

Dokler se pa sedanje razmere na bolje ne spreobrnejo, se naj te zdaj slovenščini odločene urice dobro porabijo, pomanjkljive knjige, kolikor mogoče, zboljšajo in kjer pripravnih pomanjkuje, z novimi nadomestijo.

Med vsemi letošnjimi šolskimi poročili na Slovenskem, nam samo novomeško podaja razpravo v slovenščini pisano od gosp. prof. Fr. Breznika: o Sokratovi metodi in o pojmu.

Iz Dunaja M. S. Pretečeni letni tečaj l. 1880 je obiskovalo dunajsko vseučilišče 3896 dijakov; izmed teh je četrtnina Slovanov. — Letošnji zimski tečaj čita dv. svet. prof. dr. Fr. vit. Miklošič „Altslavenische Grammatik“ in „Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen“. — Dr. Alois Šembera čita Čehom: „Altböhmische Literatur bis auf J. Hus“, „Echtböhmiische Schreibart“ in „Böhmische Grammatik“. — Ruskega se učečim čita J. Glowack „Physiologie der russischen Sprache und Genesis ihrer Mundarten“ in „Formenlehre der russischen Sprache“. Dalje so „praktične vaje“ v ruskem jeziku. —

Slovstvo: Došla nam je knjižica: „*Nauk o gospodinjstvu*“. Bodočim gospodinjam, ženskim učiteljščem, učiteljem in učiteljicam na višjih dekliskih razredih ljudskih in meščanskih šol. Poleg nemškega izvirnika Ivana viteza Hermanna prosto poslovenila I. N. in I. L. Založil Ivan Lapajne v Krškem. Str. 54. 8° 40 kr. V Trstu 1880. Knjiga, ki je ponatis iz „Edinosti“, je pisana v dobri, lahko umevni slovenščini, ter se po svoji vsebini gorko priporoča vsem Slovenkam kot potreben pripomoček h gospodinjstvu.

Statistika: *Bosna in Hercegovina* štejete po oficijalnih podatkih: 1272 občin, 43 mest, 31 trgov, 5042 vasij, 189.662 hiš, 200.747 stanovanj; 1.158.440 prebivalcev, in sicer 607.789 moških in 550.651 ženskih; med temi je 448.613 Moham. 496.761 gr. or. in 209.391 rim. kat. erkve; 3426 Židov in 249 drugih veroizpovedanj.

V *Rusiji* je 608 časopisov; med temi jih je 417 v jeziku ruskem, 54 v poljskem, 40 v nemškem, 10 v francoskem, 11 v lotovskem, 7 v esthniškem, 2 v finskem, 4 v hebrejskem, 7 v armenskem, 3 v georgiškem, 4 v tartarskem in 3 v latinskem. —

Listnica uredništva: Dr. P. T. v B-P. Vaša misel o slov. Plutarchu je jako srečna. Znabiti se dá v kratkem z združenimi močmi izvesti. Tudi spisi o soc. pol. vprašanjih se v list sprejemajo. — Dr. J. P. v M. Slovstvene zgodovine potrebujemo vsi Slovenci; zatorej pobrinite se. Šolske mladini je nje potreba, kakor ribi vode. — Pesniku Y: Ne zamerite, da Vam ne navajamo uzrokov, zakaj da niso Vaše pesni dovršene; kajti mi nikakor nočemo natanko kritikovati poslanih nam rokopisov. Sploh pa omenimo, da je za naše slovstvo boljše nikakoršnih kakor pa nedovršenih in slabih pesnij objavljati. — Mnogim sodelavcem: Prosimo potrpljenja; gradiva se je veliko nabralo, zatorej se mnogo spisov takoj v l. štev. ni moglo uvrstiti. J. P. v B. Vaše „slobodne misli o naši izobrazbi“ prejeli. Spis je pripraven. Prosimo še več enakega. — G. K. v M. Prejeli, a ni pripravno za naš list.

Izdaja, založuje in tiska tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovci.

Odgovorni urednik: Dr. Jakob Sket.